

R E I Z E

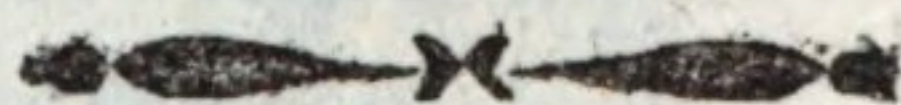
I N

ZWITSERLAND

D O O R

HELENA MARIA WILLIAMS,

T W E E D E D E E L.

T E L E Y D E N ,

Bij A. EN J. HONK OOP.

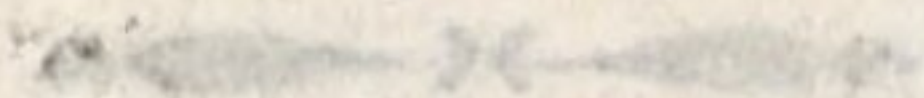
M D C C X C V I I I .

R E I N E

ZWITSERLAND

HELENA MARIA WILLIAMS

GEWEEDE DEEL

Van de ...

TE LUYDEN

Dr. A. J. HONKOR

BOEKVERK

I N H O U D

V A N H E T

T W E E D E D E E L

E E R S T E H O O F D S T U K.

Bladz.

*De verschillende bronnen van den Rhijn.
Valei van den Rhijn. Valei van Schams.
Via mala. Tufis. Reichenau. Valei van
Sopra Silva. Vereeniging van de verschil-
lende takken van den Rhijn.*

T W E E D E H O O F D S T U K.

*Coire. Schets van de Regeering der Graauw-
bunders. Uitweiding over de oude gemeen-
nebesten, die men als een bewijs tegens
de vrijheid wil gebruiken. Schets van de
omwenteling van Valteline. Aart der in-
wooners van dat land. Deszelfs vereeni-
ging met de Cisalpijnsche Republiek.*

DERDE HOOFDSTUK.

Bladz.

*Uitweiding over den laatsten opstand van
Valtelin; over de afgevaerdigden aan den
Franschen Generaal in Italie gezonden;
over Buonaparte.* 23

VIERDE HOOFDSTUK.

*Baden van Pfeffer. Sargans. Wallenstadt.
Gezigt van het meir van Wallenstadt.
Reis door het gebergte. Heerlijk gezigt.
Storm. Maan-regenboog.* 27

VIJFDE HOOFDSTUK.

*Glaris. Algemeen overzigt van dat Canton.
De wijzen van menschen te verkoopen van
de veertiende eeuw en van de agttiende
eeuw vergeleken. Democratische regee-
ring van Glaris. Beschrijving van eene
van derzelve volksvergaderingen. Gods-
dienstige verdraagzaamheid in deszelfs
geheele uitgestrektheid uitgeoefend.* 34

ZESDE HOOFDSTUK.

*Meiren van Zwitserland; voordeelen en on-
gemakken van dezelve. Zurich het Athe-
nen van Zwitserland. Deszelfs regeering*
ari-

Bladz.

aristocratischer dan die van Bazel. Burgerlijk en godsdienstig onderwijs. Aankomeringen over liefdaadige instellingen, die in Frankrijk nog ontbreken. . . . 43

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Stantz. Abtdij van den Engelenberg. Karakter van den Abt. . . . 53

AGTSTE HOOFDSTUK.

Plaats daar Tell Geisler doodde. Meir van Zug. Zug. Slag van Cappel. Regeering van Lucerne. Wijze waarop het recht 'er bediend wordt. Derzelver letterkundige Maatschappij. . . . 63

NEGENDE HOOFDSTUK.

Verzamelingen van Natuurlijke Historie in Zwitserland. Bestek in opwerk van Meyer. Uitweiding over den staat der konsten te Parys. . . . 71

TIENDE HOOFDSTUK.

Gezigt van den herfst op de Jura. Soleure. Gezigt van de keten der Alpen op eenen

grooten afstand. Bienne. Herberg van den Heer Wizard. Neufchâtel. Geschil tusfchen Frederik II Koning van Pruiffen en de predikanten van Neufchâtel. . 81

ELFDE HOOFDSTUK.

Morat. Beenderen-huis van Bourgonjers. Land van Waas. Maudon. Gezigt van het meir van Geneve. Lausanne. Verflag van de laafte omwentelingen van Geneve. 88

TWAALFDE HOOFDSTUK.

Reis van Lausanne naar Vevay. Kustwijn, deszelfs teeling. Eerfte patriottifche zangen in Zwitferland. Vevay. Kasteel van Chillon. St. Maurice. Verbod van de Fransche tijdschriften en beginzen. Afvallende froom van Salenches. Sion. Willekeurige overheersching van het Opper- over het Neder-Walliferland. Opftand van het laafte. Droevig lot van degeene die dien opftand bewerkt hebben. Friburg. Opftand van de inwooneren van dat Canton. Deszelfs gevolgen. . . 108

I N H O U D.

vii

DE RTIENDE HOOFDSTUK.

Bladz.

Aankomst te Bern. Regeering van dat Canton. Onderwijs. Vrijheid. . . . 121

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

*Eisfchen van de inwooneren van het land van Waad. Verongelijking en willekeurig gedrag van het Canton Bern omtrent hen. Oude ontevredenheid van de Ede-
len.* . . . 128

VIJFTIENDE HOOFDSTUK.

Staat van de onderdaanen in het Canton Bern. De landbouw beschermd; de manufactuuren onderdrukt, en waarom. Staatskunde van de regeering om zig van eene ondersteuning te verzeekeren. Verjaaring van den veertienden July in het land van Waad gevierd. Aanstelling van eene rechtbank en krijgstoestel om tegens de patriotten beschuldigingen intewinnen. . . . 138

ZESTIENDE HOOFDSTUK.

Veroordeeling van den Heer De la Harpe van Yens, die zedert Generaal geweest is. Zijne geschiedenis en dood. . . . 145

ZE-

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK.

Bladz.

Misnoegdheid van de volks-partij. Beroep op de belofte van vrijwaaring van de voorrechten van het land van Waad door Frankrijk. Historie van die vrijwaaring. Grieven der Zwitsers tegens de Fransche Republiek en van de Fransche Republiek tegens de Zwitsers. Aanmerkingen over de gevolgen van de Fransche omwenteling. 154

BESLUIT. 169

A A N H A N G Z E L.

Aanmerkingen van den burger RAMOND over de Ysbergen en Ysvelden. . . . 174

✱ ✱ ✱

✱ ✱

✱

R E I-

R E I Z E

D O O R

Z W I T S E R L A N D.

EERSTE HOOFDSTUK.

De verschillende bronnen van den Rhijn. Valei van den Rhijn. Valei van Schams. Via mala. Tufis. Reichenau. Valei van Sopra Silva. Vereeniging van de verschillende takken van den Rhijn.

Voor wij de Alpische hoogten vaarwel zeiden, wilden wij nog eerst de valei van den Rhijn opgaan, om de plaats te zien, daar die rivier haare voornaamste bron heeft. Zij komt uit de ijs-valei, die wij den voorigen dag waren gaan bezien. Maar zij is de eenigste niet; de Rhijn heeft wezenlijk drie bronnen: de eene, de Beneden-Rhijn genaamd, loopt uit dat gedeelte van den St. Gothards-berg, dat zig agter de valei van Urseren uitstrekt en de valei van Tavelsch volgt.

II. DEEL.

A

De

De middenste kooft uit het westlijk einde van de ijs-valei van den Vogelberg, en, langs de valei van Medels loopende voegt zij zig bij de eerste enige mijlen laager, bij de abtdij van Disentis. De Boven-Rhijn, welke men zegt dat de eenigste is, dien de Ouden kenden, heeft zijne oorsprong in eene groep bergen, door de Romeinen *Adula* genoemd; hij kooft uit het oostlijk eind van den Vogelberg, onder de punt *Moschelhorn* genaamd: daar was, zegt men, een tempel gebouwd, aan den God van dien vloed gewijd, van welken BOILEAU de majestueuse rust aldus beschrijft in het begin van zijnen overtocht over den Rhijn.

*Au pied du mont Adule, entre mille roseaux,
Le Rhin tranquille & fier du progrès de ses eaux,
Appuyé d'une main sur son urne penchante
Dormait au bruit flatteur de son onde naissante.*

Wij beschouwden de bron van die beroemde rivier, welker water uit zijne eenzame stille valei weleer door een toneel van slagting gong vlieten, en zig met het bloed kleuren, dat de beleidigde hoogmoed der Koningen deed vergieten. Maar op het tijdstip dat wij haar bezogten, gong het, op verafgelegen oevers de zege-zangen der republikeinen hooren; thans hoort het niet meer dan vrede-zangen. De donder, met welken de

mogendheden van Europa Frankrijk dreigden, is tot stilzwijgen gebragt, en het lot van die fiere coalitie kan, even gelijk dat van het Romeinsche Rijk, vergeleken worden met dienzelfden Rhijn, die, door oneindig veele rivieren gezwollen, een vreeslijke vloed wordt en zig eindelijk in het zand van den Oceaan als een gering beekjen verliest.

Helaas! de oorlog verspreidt zedert zoo langen tijd zijne plaagen rondom ons, dat het gehoor aan deszelfs gedruis gewoon, dat het hart verftompt is voor de rampen en de verwoefing, die zijnen doortogt kenmerken! Maar, nu het overige van Europa voor deszelfs vernieling bevrijd is, waarom zijn nu nog twee natieën, welke eene wederzijdsche achting en bewondering moesten verbinden, door het lot veroordeeld om die wreede godheid nog menschlijke flagtoffers te offeren? Wanneer zal dan de vrede met zijnen ftraalenden ftoet omringd, en van het geluk verzeld, die twee volkeren koomen toelagchen en, onder hunne befcherming, zijn heilig rijk over de geheele aarde uitbreiden?

De valei van den Rhijn, die tien mijlen lang is van den voet van den St. Bernardus-berg tot aan Splugen, is te hoog om vatbaar te zijn voor enigen landbouw behalven weiden. Aan den eenen kant hangen de rotfen met bōfchen vermengd, over de rivier; aan den anderen kant rijzen de hoogten in laagen boven malkanderen tot de ijs-

velden en geen tafereel had ons in alle de bergen; die wij doorgereisd waren, eene reeks zagter en tegelijk wilder voorwerpen vertoond. Te Splugen wordt dit vreedzaam en stil voorkoomen veranderd in een wild en majestueus toneel. Dat vlek is de voornaamste stapelplaats van de koopwaaren, die uit Duitschland en Graauwbunderland naar Italie gaan en daar scheiden zig de wegen, die, de een naar Valteline, de ander naar de Italiaansche bailluwfschappen loopen.

Op eenen korten afstand van Splugen ziet men de donkere en ondoordringbaare pijn-boschen, die den weg beschaduwten, zig tot de toppen der bergen uitstrekken; maar op die hoogten zijn zij verflenscht en half van bladeren ontbloot, even als of de groeiing, daar om hoog, de natuur haar aanwezen betwistende, in den strijd half verwonnen ware. De Rhijn, welkers stroom tot hier toe altijd effen en somtijds traag is, krijgt nu een stouten en bepaalder aanzien. Hij stort zig in breedte watervallen van de randen der rotsen, die dwarsch door zijn bed staan, en valt in eenen afgrond, waaruit zijn water weder op schijnt te springen, om zoo snel als eene licht-straal, door een kanaal van granietssteen wegtevloeijen; maar het water ontmoet in zijnen val eene onregelmatige rots, dan schiet het weg in ligte golven: een gedeelte valt weder al borrelende in den afgrond en het overige verdwijnt in de lucht.

Als

Als men van de bergen in de valei van Schams nederdaalt, wordt het wild aanzien van de wouden nog meer verzagt; het wordt verfraaid door de voortbrengzelen van eene minder gestrengeluchtfreek en de berg-esche maakt de rotsen rood met haare schitterende trosfen. De Rhijn slingert zagtelijk door deeze valei tusfchen een groot getal dorpen en gehugten, verblijfplaatsen van vrede en nijverheid. Dat landschap heeft iets bijzonder aangenaams voor eenen reiziger, die door de Alpen reist; het doet hem van derzelver ruuwe schoonheden, van derzelver eenzaame rotsen en van het gedruis der afvallende stroomen uitrusten.

Wij hielden eenen dag stil in een van die dorpen en wij waren gelukkig dat wij 'er iemand ontmoeteden, die ons verstaan kon, want men spreekt in die streek geen Italiaansch, gelijk in de valei van den Rhijn, maar eene boeren-taal, zaamgesteld, geloof ik, uit alle de talen, die onder den hemel bekend zijn, even als of uitgewekene van den toren van Babel zig op die bekoorlijke plaats waren koomen nederzetten en zij, in de opvolgende eeuwen, uit de verwarring van hunne talen, de brabbeltaal gemaakt hadden, die *langue Romance* genoemd wordt. Wie zou gelooven dat 'er in die ruuwe en barbaarsche taal verscheiden boeken geschreven zijn? Wij vonden in de boekerij van de goede oude waardin van eene dorp-

herberg eenen ontzagchelyken bijbel met koper beflag en zilveren sloten, in die taal geschreven en aan Georges I opgedraagen. Men toonde ons ook een gezang-boek, uit welk men mij enige gezangen vertaalde. Die staaltjens van berg-poëzije kwamen mij voor niet zonder verdiensten te zijn. De beelden zijn voornamelyk ontleend uit de voorwerpen, welke de Alpen vertoonen en vooral van de gewassen, bloemen, berg-eschen, van de myrte, welriekende violet en van den gast-vrijen pijn-boom.

De bewooners van die valei en van die van den Rhijn, van welke de eene eene verlenging van de andere is, zijn protestantsch; in het midden der vijftiende eeuw waren zij onder de beheersching van de edelen en priesters, van welke zij hunne vrijheid kogten; zedert hebben zij altoos een gedeelte van het Graauwbunder bondgenootschap uitgemaakt.

Wij waren in die valei bijna niet hooger dan het gemeen waterpas van de aarde; maar alvorens wij de fraaie ijslijkheden van de Alpen geheel verlieten, hadden wij nog eenen togt te doen, die, zoo wij denzelven beoordeeld hadden naar den naam, waarmede hij benoemd is, ons gevaarlijker zou voorgekoomen zijn dan alle de voorige. Waarom hebben ook de bewooners van dat land den naam van *via mala* (vervloekte weg) gegeven aan den besten weg van de bergen van
Zwit-

Zwitserland? Mogelijk heeft hij voorheen deezen naam verdiend en zijn naam, gelijk veele andere, die in hunne oorsprong even slegt zijn, zal bewaard gebleven wezen na dat hij wezenlijk verbeterd is geworden. Wij dagten dat nu alle de gezigten, welke bergen opleveren kunnen, voor ons uitgeput waren en dat wij ten naasten bij maar eene herhaaling, dezelfde wonderen te zien hadden; maar wij vonden, toen wij langs de *viâ mala* vorderden, dat het fraaie en het ijslijke zig nog weder onder onvoorziene gedaanten kon vertoonen; wij hadden andermaal gelegenheid om stil te staan en nieuwe gezigten te bewonderen.

Na den Rhijn overgetrokken te zijn, welken wij aan het begin van dien weg vonden, verloorren wij terstond de geheele fraaie en groote valei, waaruit wij kwamen, uit het gezigt; wij zagen ons met den Rhijn ingesloten tusschen twee muuren van rotsen van eene verbaazende hoogte en met pijn-boomen gekroond; de weg hangt op de zijde van eenen van die muuren tusschen derzelve top en de diepe holte, waarin de rivier vloeit. De veiligheid van den weg liet ons toe zonder vrees die ontzagchelijke steilten te beschouwen, op welke hooge boschen, door welke de stralen der zon zelve niet dringen kunnen, eene groote donkere schaduw verspreiden, als die van den nacht; het beknelde en snelle water bruischt onder in den afgrond.

Na dat wij twee of drie mijlen in die berg-enge te afgelegd hadden, zagen wij eene brug, die lugtig over den afgrond gelegd was en die ons voorkwam meer dan enige andere van die, welke wij gezien hadden, den naam te verdienen van een bovennatuurlijk werk te zijn. Wij bleeven lang op die brug staan, om het toneel, dat wij voor ons hadden, beter in onze gedagten te prenten. Op de zijden van den berg, dien wij verlaaten hadden, verhieven zig majestueuslijk lange schuinsten met hout bedekt; de overkant van de valei, op welke wij over de brug stonden te koomen, kon naauwlijks op haare zijde den weg draagen, die, op enige plaatsen in de rots was uitgehouwen; somtijds bedekte de rots den weg, beschaduwde hem en stak uit over den afgrond. De Rhijn, welkers water in de voorige valei door afvallende stroomen en door zes rivieren gezwollen was, door den afstand in ons gezigt verminderd, vertoonde zig in ons oog als een zwart, schuimend beekjen, met moeite tuschen steenen door vloeiende, verscheiden honderden voeten beneden de brug, dan zig latende bespeuren tuschen rotsen die hem verdonkerden, dan zig onder die steenklompen verschuilende.

Na enige uren in beschouwing voor dat tafereel gebleven te zijn, daar de natuur zig onder donkere wilde trekken, en somtijds versierd met den bloemrijken sluier der groeiing vertoont,

ver-

verlieten wij den Rhijn enige oogenblikken en klommen op eenen heuvel, waarop een dorp ligt en van welken wij op nieuw den vloed zagen, van verre zijnen loop in een breed en ftil kanaal vervolgende. Wij vonden in die valei Tufis, hoofdplaats van een der hooge gerechtsbannen van het bondgenootfchap der Graauwbunders. Volgens de taalkundigen is die ftad van eene Toskaanfche oorfprong; zij vinden 'er het bewijs van in derzelve naam *Tufis*, *Tufan*, die, door middel van vijftig zulke veranderingen, baarblijklijk van *Toskanen* afstamt.

De weg van Tufis naar Coire loopt door eene wel bebouwde valei, begrensd door zagt oploopende heuvelen, met gras en bosch bedekt en met dorpen en luthoven bezaaid. De Rhijn loopt ftil door deeze valei en verre van zijne bewafsen oevers wordt de gezigt-einder bepaald door ijsbergen, die hunne toppen met de wolken vermengen. Wij ondervonden hier weder het aangenaam afsteekende van de kalmte na den baiert der Alpen. Het was de herfst van Thomson of de elegie van Gray na eenen flag tufchen de Engelen bij Milton. Wij zagen den heerlijken en fchilderachtigen Heilenberg, die, in eene ruimte van zes mijlen, de vlakte bezoomt en dien men als de vrugtbaarfte plaats van Graauwbunderland befchouwt.

Te Reichenau, ftad daar de minifter van den

Keizer zig ophoudt, koomen de twee takken van den Beneden-Rhijn en den Midden-Rhijn, zedert lang vereenigd, zig bij den voornaamsten tak dien wij gevolgd waren voegen, en zij konden in het gantsche land geene aangenaamer plaats vinden om 'er die broederlijke en duurzaame vereeniging ter uitvoer te brengen. De tak, die zig bij den voornaamen tak kooft voegen, loopt in de valei van *Sopra Silva* of van de valei *boven de boschen*. Het is het volkrijkste gedeelte van het Graauwbundersch bondgenootschap. Alantz is de voornaamste stad, en daar vergadert, alle drie jaaren, de algemeene landdag van de drie bondgenootschappen. Deeze valei is van het Canton Glaris gescheiden door hooge bergen en ijs-bergen, die, als gewoonlijk, een' pragtigen grond voor het landschap vormen; zij is daar zij begint slechts door een gedeelte van den St. Gothardsberg van de valei van Urseren gescheiden.

Over de twee takken van den Rhijn, even boven de plaats daar zij te zaamen vloeijen, liggen twee bruggen even zoo gebouwd als de brug van Schaffhouse. Zij worden bewonderd en ik staa toe dat men mischien derzelver sterkte roemen kan; maar niets steekt meer in 't oog dan die lange houten gaanderijen, gesloten en het gezigt stuitende als men die van buiten ziet, en treurig en donker, als men 'er van binnen door gaat. Ziet daar wat ik, in mijne onkunde van de wetten der
werk-

werktuigkunde, denk van de bruggen, die in Zwitserland in de platte streken gemeen zijn; de eenigste bruggen, die mij zijn voorgekoomen bewonderenswaardig te zijn, zijn de bruggen, door de hand des duivels over de afgronden van den St. Gothards-berg en over de vreeslijke kolken van de *via mala* gelegd.

De Rhijn wordt na deeze zaamenvloeiing eene aanmerkelijke groote rivier: hij vloeit met eene majestueuse traagheid tusschen rotsen en met boomen versierde heuvelen, die in andere landen voor aanzienlijke bergen zouden doorgaan, maar die maar bergjens worden in oogen, gewoon de reusachtige Alpen te meeten. Wij reisden in de ruimte van enige mijlen door een pijnboomenbosch, en toen wij 'er uit kwamen, zagen wij de aloude torens van Coire uit het midden van de omliggende bergen oprijzen.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Coire. Schets van de Regeering der Graauwbunders. Uitweiding over de oude gemeenebesten, die men als een bewijs tegens de vrijheid wil gebruiken. Schets van de omwenteling van Valteline. Aart der inwoners van dat land. Deszelfs vereeniging met de Cisalpijnsche republiek.

De Nationaale Conventie der Graauwbunders had haare zittingen twee of drie weeken voor onze aankomst te Coire afgebrooken. De hervorming, die 'er geschied was, had niets verwonderlijks. De regeering was onderdrukkende. De middelen om eene verandering te bewerken waren in de handen van de onderdrukte en daar was niets moeilijks of gevaarlijks in eene omwenteling. Die veranderingen verdienden egter naauwlijks den naam van omwenteling; enige boeten, enige verbeurtverklaaringen hadden de afpersingen van zekere magtige perfoonen gestraft; maar de beginzelen, naar welke zij gehandeld hadden, en de begeerte van hunne opvolgers om hen natebootfen bestonden nog altijd.

De regeering der Graauwbunders is eene volks-

regeering, maar op de wijze der Zwitsers. Men weet niet te deeg wanneer en hoe zij het juk van hunne oude meesters hebben afgeworpen; maar men weet dat de vereeniging van de drie Graauw-bundersche bondgenootschappen, waaruit die regeering bestaat, zedert het begin van de zestiende eeuw bestaan heeft. Het midden-punt van die duizend en eene republieken van dat land (want bijna elke gemeente is een afzonderlijke staat en heeft haare bijzondere wetten) is een algemeene landdag van derzelve hoofden, die eens in het jaar vergaderen in de hoofdstad van een der drie bondgenootschappen. De landdag bestaat uit drie en zestig afgevaardigden, door de verschillende districten afgezonden, naar evenredigheid van hunne uitgestrektheid en hunnen invloed.

De verkiezingen, de wetten, de rechtsoeffening, alles geschied door kuiperij en omkoopning. De rijken koopen de magt en bedienen zig vervolgens daar van om hunne schatten te vermeerderen. Niets strekt tot verbetering van de maatschappij; de onkunde en ondeugd worden bij het volk aangemoedigd door degeene, die 'er het voordeel uit trekken. Eens wekte de buitenspoorige roofzugt van de regeerers de gevoeligheid van de geregeerden op; zij rigteden, onder den naam van *strafgericht*, eene soort van star-kamer op, die niet alleen de rijke schuldigen deed beeven, maar ook de rijke onschuldige; deeze wierden zoo wel
als

als geene aan ontzagchelijke afpersfingen blootgesteld, dat geene verwondering zal verwekken, als men weet zal dat de Rhadamantes van dien wreekenden rechtbank deel aan den buit hadden.

Het overwigt der rijken heeft zedert die rechtbank in onbruik doen geraaken. Is zij het werktuig van haat, wraak en gierigheid geweest, zij heeft ook een gedeelte van haar doel bereikt; zij heeft de stoutheid der afpersers en eerezugtige beteugeld. Zedert derzelve afschaffing, zegt een schrijver over dat onderwerp, sluiten de hoofden tractaaten met de vreemde mogendheden zonder medeweeten van hunne committenten; zij verkoopen de gerechtigheid aan den hoogsten bieder, en bederven degeene, welker belangen zij gelooven dat met de hunne strijdig zijn. Deeze beschuldiging raakte het voorgaand geslacht; maar dit geslacht verdient haar ongelukkig even zeer, schoon het de star-kamer niet meer voor oogen, en altoos de geldzugt in den grond van het hart heeft.

De onkunde heeft zijnen looden scepter over dit land uitgespreid; niet die onkunde, die uit eenvoudigheid voortkoomt en die onderhouden wordt door gebrek aan omgang met menschen; maar die, welke door laage neigingen, door de verachting van menschlijke volmaaktheden, door stomme gewoonte en vooral door de hebbelijkheid van zig in het slijk der ondeugden te wentelen, gevoed wordt. Het zinnebeeld van dit volk

is in de geschiedenis van de medgezellen van Uliſſes, die verbeest waren en hunne verbeesting liefden. Te vergeefs heeft de een of andere Eurilochus, die de algemeene besmetting ontsnapt was, getragt zijne landgenooten daaruit te trekken, door de konsten en letteren onder hen in te voeren, die de zeden verzagten en de ziel de smaak en de hebbelijkheid van edele gevoelens geeven. Te vergeefs heeft hij met groote kosten een leerschool opgerigt tot onderwijs der jeugd; die edelmoedige pooging is niet geslaagd en dat school is in korte jaaren vervallen.

Ondertusſchen worden de eerste ampten van Staat aan den hoogsten bieder gegeeven; de rechters van de crimineele rechtbanken deelen onder zig het geld, dat zij den ellendigen gevangenen afpersen; tot schande van de openbaare zedenlijkheid zijn de misdaden voor hun eene reden van blijdschap en de veroordeelingen feest-dagen; zij zien 'er niet in dan gelegenheid tot winst.

De zedenlijke en staatkundige gebreken van die Zwitserſche volksregeeringen leveren egter geen bewijs op tegens de volksregeeringen in het algemeen, noch tegens de regeeringen bij vertegenswoordiging; deeze gebreken hangen van de zeden en niet van de staatkundige regeeringvorm af. Het is als of men uit de partijſchappen, die de republieken van Griekenland en Rome beroerd hebben, wilde bewijzen dat de vrijheid niet voor den
mensch

mensch geschikt is. Deeze stelling is binnen kort in Engeland sterk verdedigd geworden; maar ik zal deeze gelegenheid waarneemen om, tot handhaving van de eer der Engelsche letterkundigen, aantemerken dat de Fransche omwenteling haare ijverigste verdedigers onder de voornaamste hunner gevonden heeft; zij hebben, door de bevaligheid van hunne welspreekendheid, of door de kragt van hunne redeneeringen, de loontrekken-de schrijvers verpletterd, die hun geld wonnen met de beginzelen, op welke de Republiek gegrond is, te belasteren. Men herinnert zig nog wel dat de eerste onder hen voorzegt had dat Frankrijk van de kaart van Europa zou uitgeveegd worden. Alzoo deeze voorzegging in eenen tegengestelden zin is bewaarheid geworden en Frankrijk zig niet alleen eene volksregeering en een kragtig bestuur gegeven heeft, maar, vermits zij zelfs haar grondgebied omtrent een vierde uitgebreid heeft, houden de schrijvers van diezelfde partij thans staande dat noch de republiek, noch de constitutie lang kunnen duuren. Het is bij hen de gewoonte, tot bewijs van deeze stelling, het voorbeeld van de Grieksche republieken aantehaalen, en deftige en arbeidzaame schrijvers, de hedendaagsche instellingen met de oude verwarrende, besluiten uit de vergelijking dat, vermits die niet hebben kunnen blijven bestaan, deeze niet beter staande zal blijven.

De

De gewezen Staatsdienaar Calonne heeft de Fransche Constitutie met alle de voorledene en tegenswoordige constitutieën vergeleken. Men begrijpt ligt welke gevolgen hij 'er uit trekt; volgens hem zou het, daar de zoo geroemde wetten van Solon maar tien jaaren geduurd hebben, zeer vermetel zijn te gelooven dat die van de hedendaagsche wetgeeevers langer duuren zouden. Maar hij let niet op de ongelijkheid, welke 'er tusschen de oude en hedendaagsche republieken is, door het verschil in uitgestrektheid, in buitenlandse betrekkingen, in koophandel en zelfs in beginzelen (*). De vijanden der republikeinsche vrijheid

(*) „ De reden, welke Calonne geeft om den aanstaanden val van de Fransche Constitutie te bewijzen, te weten, haare geringe gelijkheid met alle andere regeeringvormen, die tot nu toe gemaakt zijn, is zoo weinig beslissende, dat men dezelve met even veel kragt zoude kunnen aanvoeren om derzelver duurzaamheid te bewijzen. De meeste van de oude regeeringvormen, die vrij genaamd worden, zijn vernietigd, niet omdat zij gegrond waren op de rechten van den mensch, maar omdat degeene, die dezelve aangenoomen hebben, volstrekt onkundig waren, welke de rechten van den mensch in maatschappij zijn. De Atheniensers, welke Calonne als de modellen der Franschen voorstelt, waren te verstandig om niet te bespeuren hoe dwaas een erflijk koningschap was; zij veranderden dan, maar voor korten tijd, hunne Koningen in altoos aanblijvende magistraten, vervolgens in tienjarige gouverneurs, toen in jaarige, *Archon-*

heid zouden ligt uit die zwakke verschanfing kunnen gedreven worden; het is hun lot door rede-
neering, zoo wel als door kragt van wapenen,
overwonnen te worden.

De

„ *tes* genaamd; maar de verkiezing van die gouverneurs
„ behoorde noch regtstreeks, noch van ter zijde aan het
„ volk, maar aan de bevoorrechte klassen, en die magi-
„ straten oefenden niet alleen de uitvoerende macht, maar
„ ook de wetgeevende. De Archont Draco maakte wet-
„ ten, die, tot onzen tijd toe, als een spreekwoord, om
„ haare wreedheid, zijn aangehaald.

„ Die soort van verkieslijke alleenheersching duurde tot
„ den tijd dat Solon de hervorming van den Staat onder-
„ nam, een zagter wetboek maakte en zekere voorrechten
„ voor het volk verkreeg. De Raad der vijf honderden te
„ Athenen, welke Calonne voorstelt als naar den Raad der
„ vijf honderden van Frankrijk gelijkende, is waarschijnlijk
„ die der vier honderden; het verschil in het getal is van
„ weinig belang, maar de wijze van verkiezen laat geene
„ vergelijking toe; want het schijnt niet dat die raad, uit
„ het volk gekozen, door het volk gekozen wierd; het
„ was een aristocratisch lighaam onder opzicht van den Areo-
„ pagus.

„ Wat dat laatste lighaam belangt (dat uit een raad van
„ honderd, *Ephetes* genoemd, bestond, welkers oorsprong
„ tot de helden-tijden van Griekenland opklimt en waarbij
„ de *Ex-Archonten* gevoegd wierden) het volk had gee-
„ nen invloed hoegenaamd op deszelfs verkiezing, het had
„ slechts het recht van tot die ampten verkoren te kunnen
„ worden, tot welke het waarschijnlijk was dat het nim-
„ mer zoude geroepen worden.

„ Die beroemde regeeringvorm van Solon bevattede ge-
„ deel-

De Graauwbunders hebben, even als de andere Zwitserfche Staaten, hun grondgebied over het gebergte, hunne veroverde gewesten, hunne onderdaanen, hunne pro-consuls, hunne fchattingen, hunne hulde en de andere tekenen van het willekeurig gezag.

Valtelin, dat de provintieën van Bormio en Chiavenne bevattede, welke thans een gedeelte van de Cisalpijnfche republiek uitmaaken, hong, ten tijde van onze reis, van de Graauwbunders af. Dat land is ten noorden van hun gefcheiden door de Alpen en ijs-bergen, welker ketenen, zig naar het

„ deelen, die de ftatkundige vrijheid zouden hebben kun-
 „ nen aanbrengen; maar alzoó 'er geene opregte vereeni-
 „ ging konde plaats hebben tufchen eene bevoorrechte
 „ aristocratie en eene onftuimige democratie, moet men
 „ dan verwonderd zijn dat de eene en andere de prooi ge-
 „ worden zijn van den eerften vermetelen, die, midden in
 „ de botsingen der partijen, de vermogende op zijne hand
 „ konde krijgen en de zwakke vrees aanjaagen?

„ Schoon de overweldiging van Pifistratus, die zijne kin-
 „ deren deden voortduuren, het ftelzel van Solon in de war
 „ bragt, vernietigde zij den geest van vrijheid niet, die 'er
 „ het gevolg van was geweest. De Athenienfers bleeven dien
 „ vrijheid-geest beminnen, die, in het vervolg, onder eene
 „ verlichter regeering, de konften, de wijsbegeerte, de
 „ befchaafde zeden, die hen tot de lievelingen en de eer
 „ van het menschlijk geflacht gemaakt hebben, heeft voort-
 „ gebragt.”

Letter from J. H. STONE to Dr. PRIESTLEY,

het oosten en zuiden uitstrekken, het van den ouden Venetiaanschen staat scheiden. Ten westen opent het zig in de vlakten van het Milaneesche. Het werd omtrent het midden van de zestiende eeuw, van het Milaneesche afgescheiden; de Bisschop van Coire deed de eene of andere twijfelachtige gift, welke men hem 'er van gedaan had, gelden; de Graauwbunders ondersteunden de eischen van hunnen Bisschop, joegen 'er de Franschen uit en wierden 'er de *wettige* bezitters van.

De geschiedenis van die provintie is weinig anders dan een droevig tafereel van de geweldigste en slegtste hartstochten der menschen. Kort na dat de Graauwbunders die veroverd hadden, beroofden zij den Bisschop van Coire van zijn aandeel aan de souvereiniteit en, in het begin van de zeventiende eeuw, stonden de inwoners, tot wanhoop gebragt door de vreeslijke onderdrukking van hunne meesters, die, onder andere daaden van dwinglandij, 'er met geweld de hervorming in wilden invoeren, welke zij zelve aangenoomen hadden, op, sloegen alle de Graauwbunders, die zij krijgen konden, dood, schudden hun juk af en stelden zig onder de bescherming van Spanje.

De Graauwbunders, ondersteund door de protestantsche Cantons en door den Kardinaal de Richelieu, kwamen wederom in het bezit van deze

ze provincieën; maar hun gezag was nu niet meer onbeperkt. De Graauwbunders ondertusfchen, t' onvreden over de voorrechten, die zij genoodzaakt geworden waren aan hunne onderdaanen toetstaan door de bemiddeling van Frankrijk, die zij meenden strijdig te zijn met hun recht van souveriniteit, zогten de ondersteuning van Spanje: die mogendheid, die, enige jaaren te vooren, de Valtelins had aangezet om het juk van hunne meesters afgeschudden, hielp deeze hun hetzelfde weder opleggen en zij hebben het vervolgens getorscht tot de laatste verovering van Italie door de Franschen.

Alles wat 'er gebrekkigs was in de gronden van de Zwitserfche regeeringen, aan de andere zijde van de Alpen, wierd ook nauwkeuriglijk in werking gebragt in Valtelin. De ongelukkige inwoonders van dat land wierden niet alleen ongestraft geplonderd door de bailluwen en *podestas*, die 'er het recht met klinkende munt toe gekogt hadden, maar het geschiedde met nog meer onbeschaamdheid dan ergens elders. Het zou onmogelijk zijn zonder walging in de bijzonderheden van deeze afpersingen te treden.

De Valtelins waren door kragt bedwongen, maar hun geest is nimmer t' onder gebragt. De Hertog van Rohan, schoon een bondgenoot der Zwitsers, spreekt in zijne gedenkschriften over den oorlog van Valtelin, van de verachting, 't

welk dat volk voor zijne onderdrukken bleef gevoelen; hij voegt 'er bij dat deszelfs kwaalen ongeneeslijk zijn, ter oorzaak van het groot zedenbederf der Graauwbunders, die alle de ondeugden van Europa in zig vereenigen, zonder eene eenige van de deugden, die daar gevonden worden, te bezitten.

Ondertusfchen naderde het uur der vrijheid voor Valtelin. De Fransche vaendels zijn zedert in Lombardye geplant en, terwijl men dien volkeren de vrijheid schonk, heeft men hun geene andere voorwaarde opgelegd dan vrij te willen zijn. De onafhankelijkheid van de Valtelins hangt nu niet meer af van de grilligheid van eenen Vorst, die hen beurtelings kon verlossen en ketenen; thans rust zij op de onbetwistbaare rechten van den mensch, welke de drogredenaars thans even zoo min twijfelachtig kunnen maaken als de Koningen vermogend geweest zijn dezelve te vernietigen.

DERDE HOOFDSTUK.

Uitweiding over den laatsten opstand van Valtelin; over de afgevaardigden aan den Franschen Generaal in Italie gezonden; over Buonaparte.

De laatste opstand in Valtelin is vrij wat ernstiger geweest dan de voorgaande. De macht van de dertien Cantons, altoos verbonden, als het te doen was om weêrspannige onderdaanen t'onder te brengen, vond zig ongenoegzaam in de nabuurschap van eene nieuwe Republiek en in tegenswoordigheid van een zegepraalend Fransch leger; zij is niet eens gevraagd. De Zwitsers lieten de Graauwbunders en hunne onderdaanen haare geschillen onder elkanderen beslissen. De eerste hadden geene lust om het lot der wapenen te beproeven en hebben zig vergenoegd met den misnoegden de bemiddeling van de Fransche republiek voortestellen. Deeze wierd aangenoomen en men kwam overeen dat de twee partijen afgevaardigden naar Milaan zouden zenden, daar de Fransche Generaal hen zou hooren en hunne wederzijdsche aanspraak zou beslegten.

De Valtelins zonden hunne afgevaardigden zeer fchielijk en verzogten de Graauwbunders door telkens herhaalde boodschappen de hunne insgelijks te zenden. De Fransche Generaal liet hun door den gezant van de Fransche Republiek te Coire aanzeggen dat, zoo zij niet binnen den tijd van eene maand verfcheenen, hij uitspraak zoude doen, zonder langer naar hen te wagten. Daar verliep eene maand. Geen antwoord, geene gezanten. De Generaal verklaarde dan, overeenkomstig met het Cisalpijnsch Uitvoerend Bewind, na de grieven van de geregeerde en de weigering van de regeerers van hunne voorgewende rechten te doen gelden, gelijk zij aangenoomen hadden te zullen doen, gewikt en gewoogen te hebben, dat *geen volk onderdaan kon zijn van enig ander volk zonder de rechten der natuur te fchenden*, en erkende voor eene onafhanklijke natie de volkeren van Valtelin en van de Graaffschappen Chiavenne en Bormio. Men ftemde vervolgens in hunne vereeniging met de Cisalpijnsche Republiek, die zij verzogten.

De hoofden der Graauwbunders, bespeurende hoe weinig zij met hun onbeleefd ftilzwijgen gewonnen hadden, begonnen elkanderen hun gedrag bitterlijk te verwijten. Daar kwamen afgevaardigden van verfcheiden Gemeenten te Coire en verzogten dat het Congres opgefchort wierde, dat 'er een algemeene landdag zoude opgeroepen wor-

worden, dat men de banden van vriendschap met Frankrijk weder zoude aanknoopen, en dat Val-telin de souvereiniteit zoude mogen uitoefenen. Het Congres zond deeze vraagen aan alle de Gemeenten der drie Bondgenootschappen. Derzel-ver afgevaardigden kwamen bijeen en, na alle de leden van het Congres afgezet en in verzeekering genoomen te hebben, na eene commissie van dertig leden benoemd te hebben om de misbruiken te hervormen en de omwenteling te volbrengen, decreteerden zij dat men terstond gezanten naar Milaan zoude zenden om de herziening van het besluit te verzoeken en Buonaparte alle voldoening aantebieden.

Wanneer men met eenen wijsgeerigen geest in de verloopene eeuwen terug ziet, met welke droefheid ziet men dan de lange lijst niet ontrollen van de menschen-vernielers, welke de geschiedenis helden noemt! Hoe weinige vindt men 'er van die godlijke wezens, die gewerkt hebben en welken het gelukt is om hunne gelijke te verbeteren, in plaats van dezelve te vernielen! Tot hier toe had men de toomlooze heerschzucht zig ongestraft zien verheugen de waereld in boeijen te houden; men had de raaskallende gloriezucht haare dorst zien lesfchen met de traanen, welke zij deed vergieten. De lier der dichters vierde die verwoedheden en smoorde de stem der wijsbegeerte en de lessen van gemaatigdheid, welke zij geeft; maar daar is een

nieuw tijdperk begonnen; verwoefte provintieën, drommen van menschen die geslagt zijn zullen geen glorie-tijfels meer zijn. Dat Buonaparte, de Alpen beklimmende, den keizerlijken adelaar voor zig verjaagd en dat hij zijnen dreigenden snavel zijne liefste prooi ontrukkt heeft, hij heeft 'er zeekerlijk recht door verkregen op de vervoeringen van onze bewondering; de groote bevelhebbers der oudheid en van de hedendaagsche tijden worden door hem verduisterd; zijne bekwaamheid, zijne dapperheid zijn boven allen lof; *zijn* *vog*, om mij van de welspreekende taal van eenen Franschen Minister te bedienen, *ontstal het geval alles en zijn vooruitzigt maakte hem meester van het toekomende*; maar waarom zal hij voornamelijk in de geschiedenis geroemd worden? Om zijne edelmoedigheid jegens de volkeren, die hij overwonnen heeft. De blikzems van zijnen degen zijn voor hun de eerste stralen der vrijheid geweest en zij hebben de vernederende banden der flavernij tegens de zinnebeelden der vrijheid, met den olijftak des vredes vermengd, verwisfeld.

Deeze grootheid is nieuw, zonder voorbeeld; en, dat ons weinig verwonderen moet is dezelve gevoegd te zien bij die *eenvoudige smaak der oudheid*, die hem bijzonder eigen is, bij zijne lust tot de *afgetrokken wetenschappen*, bij zijne diepe *verachting voor alle luister*, *pragt*, *weelde*, die *verachtelijke voorwerpen van eerzugt van gemeene*
ne

ne zielen. En dat ook eene zagte ontroering in mijn hart, een gevoel van nationaalen hoogmoed verwekt, is de neiging, welke deezen grooten man naar Ofsian trekt, wiens hartstochtlijke eenvoudigheid overeenkooft met zijne verheven gevoelens en hem boven de dingen der waereld opvoert. *De glorie van Buonaparte*, zegt de Minister, *behoort aan zijne dappere soldaaten, aan alle Franschen toe.* Ik durf 'er bijvoegen: de glorie van Buonaparte wordt niet slechts op Frankrijk alleen teruggekaatst; gelijk die van Homerus of Newton, behoort zij de geheele waereld toe.

VIERDE HOOFDSTUK.

Baden van Pfeffer. Sargans. Wallenstadt. Gezigt van het meir van Wallenstadt. Reis door het gebergte. Heerlijk gezigt. Storm. Maan-regenboog.

Voorbij de stad Coire loopt de weg langs de oevers van den Rhijn door eene breede valei, met bergen begrensd, die nog enige trekken van het wild aanzien der Alpen behouden. Het landschap werd zagter naar maate wij voortgingen, en in fraaie weilanden hield zig eene menigte boeren be-

bezig met den arbeid van den tweeden hooibouw.

Wij namen eenen omweg om Mayenfeld te zien, dat op de grenzen van Graauwbunderland ligt en dat, door eene zonderlinge voorwaarde in het verdrag van vereeniging, te gelijk de Graauwbunderfche bondleden onderworpen en derzelver mede-fouverein is. Vervolgens een weinig op onze fchreden terugkeerende, trokken wij den Rhijn over en volgden den weg van Ragatz en van de baden van Pfeffer. Deeze baden worden bezocht door de zieken, die 'er van hunne kwaalen koomen geneezen, en door de reizigers, die 'er de natuur willen koomen bewonderen. Men kan met geene mogelijkheid eene aangenaamer wooning zien dan die, waarin men de vreemdelingen ontvangt. Het water wordt 'er gebragt door buizen van de plaats daar het uit de bron vliet en daar de zieken te vooren verplicht waren het, niet zonder groot gevaar, te gaan haalen. Daar gaat thans niemand naar toe dan die, welke nieuwsgierig zijn om eenen der vreeslijkste afgronden van geheel de Alpen te zien.

De abtdij van Pfeffer ligt op den heuvel, die van den oever des Rhijns opwaarts loopt en zij heeft een heerlijk gezigt. De abt is Vorst van het Heilig Roomfche Rijk en niet alleen heer van de baden, die veel aan zijne milddaadigheid verschuldigd zijn, maar ook van het omliggend land. De
abt-

abtdij is van de orde van St. Benedictus en is in de agtste eeuw gesticht.

Van Ragatz gongen wij naar Sargans, bailluw-schap van de agt oude Cantons afhankelijk, die 'er, elk op zijne beurt, eenen bailluw zenden, wiens functieën twee jaaren duuren. De stad ligt op eene zachte schuifste, beneden aan den grooten Schalberg, die eene der ketens van het Canton van Appenzel is. Het kasteel van Giverne, daar de Graaven van Sargans hun verblijf hielden, heeft eene zeer schilderachtige uitwerking, van den weg gezien. De inwoners zijn protestanten en katholijken en genieten enige voorrechten tot verkiezing van hunne magistraaten, evenwel altoos onder opzicht van den bailluw.

De stad Wallenstadt, onder het bailluw-schap van Sargans behoorende, ligt aan het eind van het meir, aan hetwelk zij haaren naam geeft; zij is eene der voornaamste stapelplaatsen van den handel van Zwitserland en de Graauwbunders. Alle deeze landen zijn de Cantons onderworpen, die 'er zig altoos laten vertegenwoordigen door bailluwen, dus is 'er weinig verscheidenheid in hunne regeeringen. Enige voorrechten min of meer, maar die altoos wijken voor den wil van den Proconsul, zijn der moeite niet waerdig om 'er melding van te maaken.

Het was zeer schoon weder toen wij te Wallenstadt aankwamen, schoon een ligte regen, die in den

den nacht gevallen was, ons reeds had aangekondigd dat de berg met eene kleine laag sneeuw zou bedekt zijn. Wij verwagteden in twee of drie uren naar het ander eind van het meir naar Westen te zullen kunnen overvaaren; want wij waren bij tijds aangekoomen om van den oostenwind, die altijd 'smorgens uit die streek waait, gebruik te maaken. Daar was evenwel dien dag eene uitzondering in de regel en de wind bleef stijf in het westen staan. De schippers, en vooral de herbergier, raadden ons sterk af tegens den wind in te vaaren; dan alzoo wij vreesden dat die gril van den wind des anderen daags nog zou voortduuren en mischien nog langer, beslooten wij ons niet van zijne grilligheid afhankelijk te maaken en ons te land, langs den zuidlijken oever van het meir, door het gebergte, naar Glaris te begeeven.

Men verzeekerde ons dat de weg zeer goed was en hij kon, op zijn ergst genoomen, in het oog van de inwooneren en van ons, die thans al aan de moeilijkheden gewoon waren, voor goed doorgaan; doch, alzoo de goederen gemeenlijk te water vervoerd worden, maakt men in het geheel geen werk van dien te onderhouden. Op enige plaatsen waren wij genoodzaakt in het meir te gaan; op andere moesten wij op rotsen klimmen en ons altijd meer op de behendigheid en voorzigtigheid van onze paerden betrouwen dan op ons eigen oordeel. Maar de verwondering, wel-

welke ons de gezigten, die ons voorkwamen, gaven, deed ons dikwijls de gevaaren van den weg vergeeten.

Aan deeze zijde van het meir zijn de bergen met weiden en wilde bosfchen bedekt, met gehugten en hutten bezaaid, tot op de hoogfte met sneeuw bedekte toppen, die de ketenen bergen van het Canton van Glaris kroonen. Aan den overkant van het meir verhefte de Glattewand zijn loodregt hoofd omtrent twee duizend voeten boven de oppervlakte van het water en vertoonde in eene groote ruimte niet dan eenen ontoegankelijk muur, daar het onmogelijk was aan land te koomen. Van een nog hooger top van den Ammom stortte de Ammenbach in prachtige watervallen en de majesteit van dat fchouwfpel, het gebrul van deeze groote water-klomp, door de verte verzagt, hielden ons enige oogenblikken in opgetogenheid.

Na enige uren reizens waren wij genoodzaakt het meir te verlaaten en het gebergte van Kerenzen intetrekken. Hier wierd de weg nog gevaarlijker; fomtijds ftaken 'er ontzagchelijke fteenrotfen boven onze hoofden uit; wat verder moesten wij over een smal padjen langs den afgrond rijden en menigmaalen waren wij ons behoud alleen daar aan verfchuldigd, dat onze paerden nu gewend waren door de Alpen te loopen, zij waren 'er zoo behendig in geworden als geiten.

Zel-

Zelden leveren de bergen van Zwitserland zeer uitgestrekte gezigten op; dat, hetwelk wij te Kerenfen hadden, deed ons egter niet klaagen over den oostenwind en betaalde ons voor de moeite, die wij gedaan hadden. Wij waren toen tot eene groote hoogte geklommen in het gebergte van Glaris; alle de voorwerpen, die wij tot hier toe na elkanderen gezien hadden, ontdekten zig in eens aan ons gezigt. De ontzagchelijke keten rofsen, die het meir van Wallenstadt ten noorden bevatten, daalde nu voor ons en kwam ons slechts als eene lijst van het tafereel voor. Agter op het gebergte, waarop wij waren, huppelde het oog van top tot top tot de ijsbergen van Tyrol, welker sneeuw de ondergaande zon met purper kleurde. Aan de overzijde naderde de zon, met een gehemelte van schitterende wolken gekroond, het meir van Zurich, dat wij in het verschiet hadden en ontslak deszelfs geheele oppervlakte, en als wij dat meir met onze verrekijsers beschouwden, vertoonde zig deszelfs beroerd water als de schijf der zon in eene telescoop, en de schuiten, die 'er op waren, als de vlekken, welke men op dat hemellicht gewaar wordt.

Terwijl dat groot en rijk schouwspel onze aandacht bij uitsluiting van alle andere bezig hield, waarschuwden ons de boeren, die zig uit de nabuurige hutten rondom ons verzameld hadden, en van welke enigen nu en dan van ons vergund

was

was door onze verrekijsers te zien, dat 'er zig een onweder vormde op het meir van Wallenstadt en dat wij 'er misfchien van overvallen zouden worden, voor wij het dorp zouden bereikt hebben, daar wij onze paerden gelaaten hadden. Wij be-
speurden geen teken van onweêr; maar het geoe-
fend oog van onze bergbewooneren had zig niet bedrogen; de donder rommelde weldra op de rot-
fen aan den overkant en wij hadden nog niet veel
weg afgelegd of onze berg zelf was omgeeven met
blikzems, welker flingerende ftraalen elkanderen
in alle rigtingen overkruisten en allerlei gedaan-
ten en kleuren aannamen.

Zij beletteden ons egter niet onzen weg te vervol-
gen; de boeren hadden ons verzeekerd dat zij, in
de ftreeken daar wij ons bevonden, met geen gevaar
verzeld waren. Aan ons dorp gekoomen zijnde,
zonden wij onze gidfen weg en wij beschouwden
met een niet min verwonderd, maar gerustef oog
een ander verfchijnzel. Het paleis van het onwe-
der, waarvan wij nog flechts de voorloopers ge-
zien hadden, naderde zelf, zagtlijk en zwart van
kleur, even als of een van de omringende bergen
aan het voortdrijven ware. Wij beschouwden wel-
dra gemakliker die wolk naar eene grooten lom-
pen klomp gelijkende, wanneer de maan, agter ons
opkoomende, haare ftraalen op haar fchoot en op
haare oppervlakte eenen duidlijken regenboog,
maar zagt en zonder kleuren, fchilderde. De

lucht wierd bedaard: die berg van dampen hield stil, verdween en liet onze aandacht los, welke zij bezig gehouden had.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Glaris. Algemeen overzigt van dat Canton. De wijzen van menschen te verkoopen van de veertiende eeuw en van de agttiende eeuw vergeleken. Democratische regeering van Glaris. Beschrijving van eene van derzelve volksvergaderingen. Godsdienstige verdraagszaamheid in deszelfs geheele uitgestrektheid uitgeoefend.

Des anderendaags 's morgens trokken wij over den Walemborg en daalden weder af in de valei van Glaris door pijnboomen-boschen en door weiden, daar vee graasde. Op elke schred verzoonden het meir van Zurich en de heuvelen, die van deszelfs oevers oprijzen, eene verscheidenheid van de heerlijkste gezigten. Aan den ingang van deeze valei staan twee of drie aangename dorpen, een van welke Naefels is, vermaard door de overwinning op het eind der veertiende eeuw op de Oostenrijkers behaald, en in welken slag slechts vier honderd mannen, door eene Samsons krijgs-
ver-

verrigting, een talrijk leger over hoop wierpen, door rotsen op hetzelfde te laten afrollen, terwijl het in eenen moeilijken weg besloten was.

De stad Glaris is zindelijk gebouwd en derzelver voornaamste straat is met fonteynen versierd. Dit sieraad vindt men in de meeste steden van Zwitserland; de straten worden 'er bijna overal schoon gehouden en verfrist door beeken van een levendig en helder water. De wegen zelve deelen in die weldaad der natuur en ik heb opgemerkt dat ik, waar ik ook in dat land geweest ben, in de gebergten, in de vlakten, of in de valeien, altoos het geruis van water gehoord heb, dan zagt, dan sterk, dan nederig, dan dreigend, naar dat het van eene eenvoudige water-straal, uit eene beek, uit eenen afvallenden stroom, of uit eenen waterval voortkwam.

Glaris, tusfchen hooge en bijna loodregte bergen, welke het onweder van den vorigen avond met eene laag sneeuw bedekt had, als begraven, levert een zeer wonderlijk gezigt op; maar een vreemdeling, welke die valei doorreist, moet met verwondering opmerken dat de stad in het onvoordeeligst gedeelte van dezelve geplaatst is.

Wij begaven ons niet verder in de valei dan Glaris en wij beroofden ons daardoor van het vermaak van die gedeelten van het Canton te zien, welke men als de schoonste en de schilderachtigste beschouwt. RAMOND merkt aan dat de na-

tuur dat Canton met bijna ongenaakbaare bergen ſchijnt omringd te hebben, om een land te verdedigen, dat zij beſtemd heeft om de onſchendbaare ſchuilplaats der vrijheid te zijn. Die ſteile bergen zijn voorzeeker uitmuntende verſchanſingen geweest, toen het 'er voor dit volk op aankwam om zijne onafhankelijkheid te verkrijgen of te handhaven; maar zonder den geest van vrijheid zouden zij weinig geholpen hebben. De Rhijn, Luxemburg en Mentz, door de ſterkſte krijgskunde verdedigd, hebben Duitschland niet kunnen behouden; de moerasen van Holland hebben den Stadhouder niet gered en de Alpen zelve zijn ongenoegzaame bolwerken geworden voor ſlaafſche legermachten.

De geſchiedeniſſen van alle de Cantons hebben groote overeenkomst met elkanderen. Deeze droegen voorheen het juk der Koningen, geene het juk der Edelen. Dit was onder de beheerſching van de abtdijen de geestlijke zusters van Seckingen in Zwaben, die haare rechten op eenen zoon van een' Keizer overdroegen. Het ſchijnt dat men in dien tijd de Zwitſers met zoo weinig ontzag behandelde als men in onze dagen de Poolen gedaan heeft. Daar is egter een ſtuk, waarin de barbaarschheid van onze eeuw die van die ruuwe eeuwen te boven gaat; men dreef flechts handel in de rechten van den menſch en zedert de verfoeilijke ſlaaven-handel in Europa gewettigd is, handelt

delt men in menschen zelve. Men kan egter, tot roem van verscheiden Europische natieën, zeggen dat zij die monsterachtige misdaad met afgrijzen beschouwen. Daar zijn nog maar twee natieën, welke men die verwijten kan; die, welke het eerst de nieuwe waereld ontdekte en die het grootste gedeelte nog met eene zwakke en onderdrukkende hand onderworpen houd en dat eiland, daar de vrijheid weleer haar' wieg had en dikwerf eene schuilplaats vond, maar daar zij nu „ met een „ angstig oog dat ontaart vuur ziet uitgaan. De „ fiere onafhankelijkheid verlaat zijne velden; het „ vreemd goud heeft zijne zeden verbasterd en de „ zoonen van Afrika en Indie lagchen dat zij zig „ gewrooken zien ” (*).

De nabuurige Cantons, in het midden der veertiende eeuw, de Oostenrijkers verjaagd hebbende, deden denzelfden dienst aan die van Glaris en de slag van Naefels bevestigde deszelfs onafhankelijkheid. Dat Canton is gedeeltelijk democratisch. Een Regeering-raad, uit drie en zestig leden bestaande, maakt de uitvoerende macht uit, van welke de President den titel van *Landamptman* voert.

(*) *Stern independence from his glebe retires,
And anxious freedom eyes her drooping fires;
By foreign wealth are British morals chang'd,
And Afric's sons and India's smile aveng'd.*

MEVR. BARBAULD.

voert. De wetgeevende macht berust bij het geheele volk; alle mannen, boven zestien jaaren, vergaderen eens 's jaars om wetten voorteslaan, of om reglementen te bekrachtigen, die bij voorraad door de uitvoerende macht aangenoomen zijn, om verbonden aantegaan, tot oorlog of vrede te besluiten en hunne regenten te benoemen.

Deeze vergaderingen worden gewoonlijk in de lente gehouden; de burger RAMOND geeft belangrijke bijzonderheden op van die, welke plaats had in July 1777, bij gelegenheid van een tractaat met Frankrijk, welk men moest bekrachtigen of afkeuren. De regen had de stroomen doen zwellen en een groot getal leden van den fouverein belet in de vergadering te koomen. Het Canton was in twee partijschappen verdeeld, van welke de eene, gelijk natuurlijk was, tegens de regeering was. Deeze partij, voornamelijk uit burgers bestaande, die aan deeze zijde van de stroomen woonden, had de meerderheid en wilde dat men terstond het werk zoude aanvangen. Na lange redenwisselingen wierd dit voorstel egter verworpen en men stelde de vergadering tot 's anderendaags uit.

„ Geduurende den zondag, ” vervolgt de burger RAMOND, „ kwamen de stemgerechtigden „ van alle kanten naar Schwanden, en, hun getal ten naasten bij volledig zijnde, begaf men „ zig des anderendaags 's morgens in eene vlakte, „ daar

„ daar de algemeene vergadering gehouden wordt.
„ Het is een weiland, enige morgens groot, aan
„ den voet van eenen berg en digt bij het vlek
„ Schwanden. Daar stonden vier reijen banken
„ klaar, die eenen kring vormden van meer dan
„ drie honderd voeten middellijn. De regeering
„ binnen in den kring plaats genoomen hebbende,
„ gong het volk, uit omtrent vier duizend men-
„ schen bestaande, alle gewapend, op de banken
„ neder zitten, zonder enige andere onderschei-
„ ding, dan die men wel maaken wil voor de
„ priesters van het district, welken men gemak-
„ lijke stoelen geeft naast de regeering. De voor-
„ zitter stond overeind en leunde op het zwaard
„ der vrijheid (*) omtrent in het midden van
„ den kring, met den griffier en twee bodens,
„ met mantels van de kleur van het Canton ge-
„ kleed. De vrouwen mogen den kring niet na-
„ deren, maar de kinderen van het manlijk ge-
„ slacht, die nog geen zestien jaaren bereikt heb-
„ ben, hebben het recht om in het midden te
„ wezen, mits zij niet staan, zoo uit eerbied voor
„ de

(*) „ De Voorzitter leunt op eenen langen zwaaren fa-
„ bel, die van het getal dergeene is, waarmede eertijds
„ de Oostenrijkers zijn afgeslaagen. Hij is zonder enig ver-
„ sierzel; het is het zwaard van eenen dapperen patriot van
„ de veertiende eeuw. Welk een scepter, als een republi-
„ kein dien in de hand houdt!

„ de vergadering als om de stemmen niet te stuiten en het gezigt niet te hinderen. . . . ”

„ De vergadering wierd geopend door eene redenvoering van den Voorzitter, die met eene edele eenvoudigheid verslag deed van de bijzonderheden van zijne zending en van de redenen die hem overgehaald hadden om het tractaat te tekenen. . . . Vervolgens floeg hij de bekragtiging van hetzelfde voor, die de Afgezant van Frankrijk te Soleure afwagtte. Eene zaak van zoo veel gewigt moest bij meerderheid van stemmen beslist worden; de geheele vergadering riep eenpaariglijk dat het onnodig was de stemmen opteneemen en dat, zoo 'er een burger ware, die de vriend van Frankrijk niet was, hij niet bekend moest worden. Toen verdubbelden de toejuichingen met eene vervoering, van welke ik, niet zonder enigen hoogmoed, de reden aan mijne Engelsche reisgenooten verklaarde. ”

Deeze overvloeijing van toegenegenheid kon achtingwaardige beweegredenen hebben; het is egter moeilijk in den eersten opslag te raaden wat deeze overeenstemming tusfchen de volksregeering van Glaris en de willekeurige regeering van Frankrijk hadde kunnen doen ontstaan; en het zal misfchien ook wonderlijk voorkoomen dat, toen Frankrijk, vrij geworden zijnde, de voortduuring van deeze vriendschap verdiend en verzogt heeft,

heeft, geen Voorzitter van de Zwitserfche volksregeeringen, op den fabel leunende, die wel eer de dwinglanden afvloeg, voorgesteld heeft om een verbond met de Franschen te vernieuwen en dat geene vergadering, onder algemeene toejuiching, gedecreteerd heeft deszelfs Afgezant te Soleure te gaan geluk wenschen. Integendeel, toen Frankrijk tegenspoed had, hebben deeze republikeinſche bondgenooten dien Afgezant gedwongen elders eene ſchuilplaats te zoeken.

De hartstochten ontwikkelen zig ſomtjids woevend in volksvergaderingen. Ik heb reeds geſproken van het voordeel, dat de partijzugt trekken wilde van de overſtrooming. De burger RAMOND voegt 'er bij dat de bedreigingen, het onſtuimig geſchreeuw, de verhitte menigten, die den Voorzitter en de Raadsheeren digt op het lijf drongen, dit ſchouwſpel wezenlijk ſchrikbaarend maakten voor menſchen, die aan vreedzaame vergaderingen gewend zijn. ROUSSEAU heeft miſchien niet genoeg op deeze zwaarigheden gelet, daar hij, in zijn Maatſchaplijk Verdrag, het ſtelsel van regeering bij vertegenwoordiging eene ſtaatkundige ketterij noemt. Het is ongetwijfeld waar dat een volk, als het zijne ſouvereiniteit heeft overgedraagen, 'er van ontbloot is tot den tijd van de eerſtvolgende verkiezingen; maar in de toepaſſing beſtaat het geluk van een volk niet zoo zeer in de aanhoudende uitoeffening van zijne ſou-

vereiniteit, dan wel in het vermogen van dezelve toe te vertrouwen aan regenten, uit zijn midden genoomen, die verantwoordelijk zijn en vooral die ontslagen kunnen worden.

Glaris vertoont een beminnelijk voorbeeld van godsdienstige verdraagzaamheid. Terwijl in de andere Zwitserfche Cantons de heerschende godsdienst geenen mededinger duldt, maakt hier de verscheidenheid van geloof geen onderscheid in de liefde, die tusfchen broeders heerschen moet. Het getal der ledenmaaten, dat niet even groot is, geeft het eenigst overwigt dat 'er tusfchen de twee secten is. De protestantsche Voorzitter blijft drie jaaren aan en de roomsch-katholijke maar twee; de raad van regeering bestaat uit een getal Katholijke en Protestanten, geëvenredigd aan het getal der volgers van elke belijdenis. De kerk is onder hen gemeen, zoo wel als al het gereedschap, uitgezonderd het orgel; waarschijnlijk denkt men dat het geene regtzinnige en ketterfche toonen te gelijk kan voortbrengen.

Dat Canton is met de zucht tot heerschen beziel, zoo wel als de andere. Het heeft zijne onderdaanen in het land van Verdenberg, en het is medepligtig aan de onderdrukking, door verscheiden Cantons met elkanderen over andere landen geoefend, gelijk Rhinthal, Sargans, Thurgovia en de Italiaansche bailluwfchappen; maar men moet bekennen dat de zeden 'er voorbeeldig zuiver

ver zijn; daar worden nooit hoofd-misdaden begaan; het is twintig jaaren geleden dat, de rechtbank eenen man ter dood veroordeeld hebbende, men verplicht was eenen scherpregter uit een vreemd land te ontbieden. Ik heb egter eenen geloofwaardigen regent van Bazél hooren zeggen, maar ik kan het, tot eer van de eeuw, bijna niet gelooven, dat het nog maar tien jaaren geleden is dat 'er eene oude vrouw ter dood veroordeeld is onder voorwendzel van toverij.

ZESDE HOOFDSTUK.

Meiren van Zwitserland; voordeelen en ongemakken van dezelve. Zurich het Athenen van Zwitserland. Deszelfs regeering aristocratisch dan dat van Bazél. Burgerlijk en godsdienstig onderwijs. Aanmerkingen over liefdaadige instellingen, die in Frankrijk nog ontbreeken.

De Cantons van Glaris verlaatende, trokken wij door een gedeelte van het Canton van Schweitz om te Lachen te koomen, eene haven aan het meir van Zurich, de stapelplaats van de koopwaren, die naar Graauwbunderland of naar Italie gaan.

Daar

Daar zeiden wij vaarwel aan de ijs-bergen, rotsen, watervallen en vonden de aangenaamheid weder, welke zagter landschappen opleveren. Tuinen, boomgaarden, koren-velden, met lusthuizen en wel gebouwde dorpen afgewisseld, versierden de zagtelijk golvende heuvelen, die dat bekoorlijk meir bezoomen.

Niet alleen vormen de meiren de aangenaamste afwisselingen van de Zwitserfche landschappen, maar zij zijn ook de gemaklijkste middelen van gemeenschap. Het is zeeker dat, als 'er minder meiren waren, 'er nog veel bebouwd land meer zou wezen, maar de natuur zou 'er veele bekoorlijkheden door verliezen. Een burger van Lucerne zeide mij eens met eene zugt dat, zoo Zwitserland een Koning gehad hadd', hij wel middel zoude gevonden hebben om alle de meiren uitte-droogen. Welke vreemde denkbeelden vormde zig dan die republikein van de smaak en het vermogen van een' Koning?

Het meir van Zurich is omtrent tien mijlen lang en deszelfs breedte verschilt van eene halve mijl tot eene mijl. De brug van Rappershwill ligt over deszelfs smalst gedeelte, en toen wij 'er onder door voeren, giste ik dat derzelver lengte meer dan eene Engelsche mijl was.

Zurich heeft eenen waaren voorrang boven de andere steden van Zwitserland, niet alleen om de openbaare en bijzondere deugden, van welke zij de

de zetel is, maar om den luister, welken haar de konsten en wetenschappen bijzetten; nergens wordt de letterkunde met zoo veel ijver beoefend en men heeft Zurich het *Zwitsersche Athenen* genoemd. Maar die smaak voor de konsten, welke ook elders derzelve gelukkige uitwerkzelen mogen geweest zijn, was hier niet genoegzaam om de gebreken der regeering te verbeteren. Het Canton Zurich heeft, even als dat van Basel, zijnen grooten en kleinen Raad met twee Burgemeesters; het bevat meer dan honderd en zeventig duizend zielen, onder welke slechts een gedeelte van de inwooneren van Zurich, dat niet meer dan twee duizend menschen bedraagt, recht op de soevereiniteit heeft; en als men in aanmerking neemt dat dit Canton grooter is dan dat van Basel, daar meer menschen het recht van burgerschap hebben; als men in aanmerking neemt dat 'er van die twee duizend perfoonen maar twee honderd zijn die met de macht bekleed zijn, dat de bedieningen van deeze voor hun leven zijn, en dat zij het zijn, die, in gevalle 'er plaatsen open vallen, dezelve met nieuwe leden vervullen, dan zal men begrijpen dat het eene Oligarchie is, die nog minder dan die van Basel met de beginzelen van staatkundige vrijheid is overeen te brengen.

Het misbruik van het monopolie wordt in die stad nog verder gedreven dan te Basel. Al wie niet tot de twee duizend bevoorrechte behoort is vreem-

vreemdeling, onderdaan, of slaaf en kan geenen koophandel onderneemen, geene handteering drijven, noch zelfs hoopen tot de waerdigheid van burger te koomen, die 'er het recht toe geeft, naardien het nu weldra twee eeuwen zal geleden zijn dat dit lighaam geen nieuw lid onder zig heeft toegelaaten. Deeze berooving van burgerschap is nog niets, als men die vergelijkt bij de plaagerijen, die het onderworpen geslacht dulden moet. De boer kan de vrugten van zijnen arbeid maar op eene enkele markt brengen; hij moet altoos den weg naar Zurich neemen. Tot voordeel van den burger te werken is zijn lot; tegens dit misbruik van macht te morren wordt verraad genoemd; wederstand te bieden is de dood.

De Fransche omwenteling en de vrijheid hebben veele aanhangers te Zurich; het opzigt over de drukpers is 'er, zegt men, minder gestreng dan in enig ander gedeelte van Zwitserland. Hoe kan het dan zijn dat de onderdaanen maar eenen enkelen voorspraak gevonden hebben en dat deeze een vreemdeling was, toen zij, twee jaaren geleden, om de hervorming der misbruiken, waar onder zij zugteden, verzoekende, men hun niet dan in den gewoonlijken stijl antwoordde, gevangenis, boete, ballingschap?

Zoo het waar ware dat de onderworpen klassen in Zwitserland zoo gelukkig waren als men dikwijls heeft willen voorgeeven, zouden dan dierge-

gelijke opstanden zoo menigvuldig geweest zijn? Welk volk heeft men ooit tegens het geluk zien opstaan? In het midden van de voorledene eeuw, toen de inwoners van de vier Cantons de stad Bern met hunne houten kanonnen belegerden, in den oorlog, den boeren oorlog genoemd, zouden zij toen opgestaan hebben, als hun geluk zoodanig geweest ware als men het ons heeft willen afschilderen? Toen de steden en het platte land van het Canton Zurich in het jaar 1795 hunne charters, tot bewijs van hunne billijke eischen, te voorschijn bragten, zouden zij dat toen wel gedaan hebben, als zij niets te verlangen gehad hadden? Het is waar, zij wierden niet onthalst, gelijk de officier, die, enige jaaren geleden, in het stof der archiven, een oud parkement ontdekte, waaruit dezelfde rechten bleeken, en dat hij de onvoorzigtigheid had aan eenen vriend mede te deelen; maar deeze laatste eischers van hunne rechten lijdten nog de straf, die hun werd opgelegd voor de stoutheid, die zij gehad hebben, van op de voorrechten van de souvereine burgers te smaa-
len.

Men heeft ons gezegd dat men te Zurich, meer dan in enige andere stad van Zwitserland, die zucht tot de onafhankelijkheid behouden heeft, die de grondleggers van de Zwitsersche vrijheid kenschets-
te. Doch, zoo een der braaven, die den Zwitserschen grond van de tegenswoordigheid der Oos-
ten-

tenrijkers zuiverde, 'er thans weder verscheen, met welk oog zou hij die gewaande vrienden der vrijheid de onbillijkste gestrengheden over hunne onderdrukte medeburgers zien oefenen?

De municipaale en inwendige reglementen van die stad verdienen den grootsten lof. De regeering heeft eene menigte inrigtingen van weldaaidigheid en van onderwijs gemaakt, onder andere het weeshuis, een fonds tot onderwijs van arme kinderen en om hunne ouderen van geld, klederen en godsdienstige boeken te voorzien; gasthuizen voor ongeneeslijke en andere voor zieken en armen van alle landen en van alle gezinten. Daar worden verscheiden opvoeding-huizen op kosten van den Staat onderhouden, die voor allerlei openbaar onderwijs zorgt. Daar zijn scholen, waarin men de fraaie letteren, konsten en ook de godgeleerdheid onderwijst. Men prent den kinderen vroeg godsdienstige denkbeelden in; ik ben eens, in eene groote kerk te Zurich koomende, zeer verrascht geweest eene talrijke menigte toehoorers te vinden, geheel uit kinderen bestaande, die van hunne protestantsche predikanten onderwijs in de godsdienst-pligten ontvingen. Men behoeft niet veel bedreven te zijn in de kennis van het menschlijk hart om te gevoelen welke duurzame indrukzelen die lessen, met plegtigheid in het openbaar gegeven en die den geest aan deugdzaamme en godvrugtige hebbelijkheden gewennende, in

in het vervolg een zuiver licht op de moeilijke paden des levens moeten verspreiden, op den nog buigzaamen geest der kinderen voortbrengen moeten.

Deeze waakzaamheid op de ontwikkeling van de geestvermogens der kinderen verklaart de meerderheid van de stad Zurich boven de andere steden van het bondgenootschap, in hetgeen betrekking heeft tot de zeden- en letterkunde en men kan deeze gelukkige uitwerkzelen niet zien zonder te zugten dat men, onder zoo veele groote en roemrijke verbeteringen, welke men aan de Fransche omwenteling verschuldigd is, nog zoo weinig voor de opvoeding gezorgd hebbe.

De omwenteling heeft het barbaarsch, uit het leenrecht overgebleven, recht van eerstgeboorte vernietigd en daardoor eene gelijkmatiger verdeling van de bezittingen gehandhaafd; zij heeft de kloosters afgeschaft en de kerk van den Staat gescheiden; zij heeft den geest van onderzoek en naspeuring eene nieuwe loopbaan geopend en de waarheid, die zig aan het ander eind van die loopbaan bevindt, kan reeds in het verschiet bespeurd worden; zij heeft de bevoorrechte klassen nedergeveld en de deugden, de talenten zien zig niet meer in de maatschappij door de geboorte uit haare plaatsen verdrongen; zij heeft den verfoeilijken slaaven-handel afgeschaft, die eeuwige schande voor de volkeren, die denzelven nog dulden, en

de Afrikaan roept in de Fransche volkplantingen niet meer geknield: *Ben ik dan geen mensch, geen broeder* (*)! Maar hij heft zijne handen, van ketenen verlost, op en, zijne oogen ten hemel slaande, zegent hij de omwenteling, die hem verlost, en Frankrijk, dat hem onder het getal zijner kinderen opneemt.

De ziel ontluikt, als zij die verheven gevolgen van de omwenteling beschouwt, van welke elk, in het oog der reden, de wreede, maar voorbijgaande, plaagen, van welke zij het voorwendzel of de oorzaak geweest is, opweegt; men zou haar gaerne met den Engelschen Demosthenes *de roemrijkste en verhevenste pooging van 's menschen wijsheid en moed* noemen (†).

Maar wat heeft men tot hier toe weinig gedaan tot verbetering van de behoeftige klasse, voor welke de omwenteling voornamelijk voordeelig moest zijn! Het verbasterd volk van Rome schreeuwde: *Brood en schouwspelen!* Het herboeren volk van Frankrijk roept: *Brood en onderwijs.*

De omwenteling zal slechts de helft van haar doel bereikt hebben en de gelijkheid van rechten zal

(*) Zinspeeling op het zegel van de fabriek van Wedgwood, dat de vrienden der Zwarten in Engeland draagen.

(†) Redenvoering van Fox in het Huis der Gemeenten, tot antwoord op de *Philippica* van Burke.

zal slechts eene hersfenschim zijn, gelijk derzelver lasteraars die noemen, zoo zij dat ontzagche-lijk groot gedeelte burgers niet de middelen ver-schaft om hun verstand te volmaaken en bij gevolg om hunne zeden te verzagten en hun lot te verbe-teren. Zij zijn, uitgezonderd in enige weinige opzigten, in denzelfden staat van ellende en ruuw-heid als voor de omwenteling.

Het is wel waar dat Frankrijk tot nu toe nog genoodzaakt geweest is tegens eenen drom van vijanden te strijden om zijn staatkundig aanwezen te behouden. Het heeft overwonnen. Nu moet het een goed gebruik van zijne overwinning maa-ken. Dat de stroomen schats, die het genood-zaakt geweest is te storten om de Koningen afte-weeren, zig blijven verspreiden in eene oneindige menigte beeken tot geluk en onderwijs des volks. De gezonde staatkunde beveelt zulks zoo wel als de rechtvaardigheid. Als de kinderen der armen, geduurende eenen zekeren tijd, in werk-huizen, die ten kosten van de rijken zouden onderhouden worden, kost, kleeding en onderwijs ontvongen, zouden zij den vaststen steun van de nieuwe orde van zaaken, die hun die weldaaden zoude bezor-gen, worden (*). De rijken zouden hunne ei-gen-

(*) In verscheiden provincieën van Engeland zijn dier-gelijke instellingen gemeen. De manufacturiers, ambagts-lieden en landbouwers zijn 'er, volgens bepaalde reglemen-

gendommen beschermd zien door het sterkste van alle bolwerken, de algemeene zedenlijkheid. De armen, voor een tijd van den last van hunne kinderen ontslaagen, zouden de rijken als de oorzaken van hunne verligting beschouwen. De zoons, in de beginzelen van de republiek en van de deugd onderwezen, zouden met zedenlijke beschaaving in hunne huisgezinnen terug keeren en zouden hunne ouderen beter maaken, terwijl zij een waar ge-
ten, verplicht een of meer arme kinderen, naar de grootheid van hunne bezittingen, die men naar de opbrengst der belastingen waardeert, bij zig in huis te nemen, kost en klederen te geeven en in hunne konst te onderwijzen. In deezen leertijd, die gemeenlijk op den ouderdom van veertien jaaren begint en op dien van een en twintig jaaren eindigt, is het kind voor de gevaaren der ondeugd en voor de armoede beveiligd, hij leert eene kostwinning en zijn meester wordt door zijn' arbeid schadeloos gesteld voor de bescherming, die hij hem geeft. In die provincieën heeft men altoos de beste uitwerkingen gezien van die betrekkingen tusfchen de middelbaare en laage klasfe der maatschappij. De rijken, die geenen handel drijven en dus geene leerlingen kunnen maaken, betaalen iets tot onderhoud van de kinderen der armen, tot dat zij de jaaren bereikt hebben om op het werk te gaan. Deeze instellingen hebben zoo veel geluk en welvaart, in de provincieën, daar zij aangenoomen zijn, verspreid, dat 'er geene bedelaars meer zijn en dat de welgestelde lieden niets te betaalen hebben voor andere liefdaadige instellingen. De laage klasfe is 'er te gelukkiger door en minder tot last dan in de districten, daar dezelve reglementen geen' plaats hebben.

geslacht van republikeinen, de eer en kragt van hun vaderland, zouden wezen.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Stantz. Abtdij van den Engelenberg. Karakter van den Abt.

Na dat wij de stad Bazel nog eenmaal bezogt hadden, keerden wij naar Lucerne. Ons verblijf in die stad was, bij onzen eersten doortocht, zoo kort geweest, dat het ons naauwlijks vergund had eenen snellen blik op het omliggend land te slaan; wij wilden het nu beter bezien; maar wij hadden nog eene kragtiger reden om naar die stad te gaan. Een van onze reisgenooten, den berg Albis overreizende om te Zurich bij ons te koomen, had het ongeluk gehad uit het rijdtuig te vallen en was met een gebrooken been te Lucerne gebleven. Ik kan dengeenen, welken ik hier bedoel, niet noemen, maar zij, die hem kennen, zullen toestemmen dat geen sterfeling meer recht heeft op de medelijdende zorgen der vriendschap; is men die vooral niet verschuldigd aan hem, die bij de schoone hoedanigheden van den geest een

hart voegt met de zuiverste menschenliefde bezielde, en welk nimmer door het geringst gevoel van eigenbaat bezoedeld is.

— Geduurende ons verblijf te Lucerne bezogten wij verschillende deelen van den oever van het meir. Ons eerste tochtjen was naar het Canton Underwald gerigt, daar wij aankwamen na dat gedeelte van het meir overgevaaren te zijn dat den voet van den berg Pilatus bespoelt: wij kwamen te Stantz - stad aan, eene haven, aan de stad Stantz, hoofdplaats van het Canton, behoorende.

Deeze stad, of liever dit vlek, ligt omtrent twee Engelsche mijlen van het meir, in het midden van aangename weilanden en tuinen en in eene holte die door bergen, met boschen bedekt, gevormd wordt. De kerk is een schoon gebouw, dat op zeven en twintig marmeren kolommen rust; het stadhuis is ook een vrij aanmerkelijk gesticht; maar het aanmerkenswaardigst van alle de gedenkstukken van deeze stad is het standbeeld van den onsterflijken Winkelried, op een voetstuk voor de voornaamste fontein geplaatst; in zijne hand houdt hij eene lans, door eenen der helden van den slag van Sempach den Oostenrijken ontnoomen.

De regen had ons enige uren in die stad opgehouden en wij vreesden dat het zwellen der stroomen ons zoude beletten ons ontwerp van tot den Engelenberg te reizen, ter uitvoer te brengen; maar

maar de zon brak door, hetwelk ons nodigde onze reis te vervorderen.

Buiten Stantz koomende volgden wij eene bekoorlijke valei, met boeren-huisjens, gehuchten en land-hoeven bedekt en met vrugtboomen beschaduwd. Vijf mijlen van het vlek eindigt de valei; toen klommen wij drie mijlen wegs. Ons pad, boven welk een pijnboomen-bosch lag, liep langs de zoomen van eenen afstortenden stroom, en het landschap was, zonder de treffende grootheid van de hooge Alpen te bezitten, rijk versierd met de wilde en schilderachtige toevallige schikkingen, welke men in alle bergen van Zwitserland ontmoet.

Op den top gekoomen, vonden wij eenen weg, die ons, al slingerende, in eene vlakte bragt, met hooge heuvelen omringd, welke met bosch bezet waren, en agter welke men de altijd witte toppen van eene keten bergen bespeurde. Deeze valei, van rotsen en ijs omringd, heeft twee mijlen lengte en eene mijl breedte. In het midden ligt het dorp en de abtdij de Engelenberg. Het gebouw van de abtdij is fraai, vooral de kerk, die gedeeltelijk met een zwart marmer gebouwd is, dat het land oplevert. Dat stuk van bouwkunde, dat fierlijk voortbrengzel van konst stak zonderling af bij de wilde natuur, van welke het omringd was.

De dag was te verre verlopen, zedert wij aan-

gekoomen waren, om onze brieven aan den abt te overhandigen; wij waren dan genoodzaakt onzen intrek in de herberg te neemen, daar wij, in den nacht, veel te lijden hadden van eene felle koude.

Des anderendaags 'smorgens vroeg zond de abt, die een rijks-vorst is, ons zijnen kancelier, om ons te nodigen naar de abtdij te koomen. Wij volgden den afgezondenen, die ons bij eenen priester bragt, wiens uiterlijke eerwaardig was, en die ons allerhartlijkst ontvong. Hij verweet ons op eene verpligtende wijze dat wij den voorigen avond zoo laat gekoomen waren en beklagde mij met alle de beschaafdheid van eenen man van de waereld, dat ik blootgesteld was geweest aan de ongemakken van eene flegte dorps-herberg.

Het was zondag: hij zeide ons dat de dienst van dien morgen hem noodzaakte ons enige oogenblikken te verlaaten, en dat wij dien tijd besteedden konden met de boekerij te beschouwen. Wij verkoozen egter liever met den kancelier op eene van de galerijen van de kerk te gaan, die reeds met eene menigte boeren vervuld was.

Wanneer, in die hooge landen, menschen, van de waereld afgezonderd door rotfen en ijsbergen, door hun dagelijks werk van elkaër afgescheiden, uit hunne diepe valeien en van het hangen van de bergen zig verzamelen, om te zaamen den dag, aan den godsdienst gewijd, te vieren, heeft dat feest

feest voor hun een dubbel belang; het onderhoudt hunne gemeenschap met den hemel en met de aarde. Hoe zeer moet ook de plegtigheid en de pragt van den eerdienst de verbeelding der boeren niet treffen, die, in den engen omtrek van hun bergte opgesloten, zig nooit een vergelijkend denkbeeld van luister en pragt hebben kunnen vormen! De abt van de Engelenberg, die de bekoorlijkheden van eene aangename muziek bij den eerdienst gevoegd heeft, heeft den indruk nog sterker gemaakt. Welk eene uitwerking ondervindt men niet van die overeenstemming, die 'er plaats heeft tusfchen de zagte ontroeringen van eene ziel, die zig aan de godsvrugt overgeeft en de accoorden van eene betoverende muziek en, hoe veel worden die gewaarwordingen niet vermeerderd door het treffend en grootsch gezigt der met sneeuw bedekte Alpen, en vooral van dien stouten en digter bij liggenden berg, die zijnen naam aan de abtdij gegeven heeft, en waarop, zegt het gemeen, de engelen in een verheven choor den lofzang van de inwijding der kerk gezongen hebben, terwijl zij hunne stemmen met hunne gouden harpen verzelden (*).

De

(*) De vorstelijke abt betuigde, door eene aanhaaling uit HORATIUS, aan eenen van mijne reisgenooten zijne twijfeling omtrent deeze hemelsche inwijding.

De abt is souverain heer van den Engelenberg onder de bescherming van de vier nabuurige Cantons. Het getal zijner onderdaanen, die hij met een bijna volstrekt gezag regeert, bedraagt omtrent twaalf honderd. De regeering is in handen van vier of vijf staatsministers of amptenaaren en de rechterlijke macht is toevertrouwd aan vier rechters, welke de abt verkiest uit twaalf personen, die door het volk voorgesteld worden. Deeze rechters en de staatsdienaars, van welke ik zoo even sprak, maaken de burgerlijke en lijfstraflijke rechtbanken van den Staat uit. Zij houden hunne zittingen in eene kamer van de abtdij en de cancellier is de geheimschrijver.

Zoodanig is de regeering van dien Staat, die, wel is waar, zeer weinig overeenkomstig de goede beginzelen is, maar die gezegend wordt door alle degeene, welke 'er zig aan onderworpen hebben; zoo zagt is het bestuur van den tegenswoordigen Vorst! Deeze prelaat, dien zijn volk met den schoonen naam van lands-vader vereert, heeft de burgerlijke en lijfstraflijke rechtbanken ten naasten bij onnut gemaakt, door zijnen onderdaanen eenen geest van billijkheid en toegeevendheid in te boezemen, en door zelf, bij wijze van schikking, hunne verschillen te eindigen. De goede abt kooft niet alleen de oneenigheden voor, maar hij heeft ook het welvaaren onder de laagste klassen verspreid, door hen in de manufactuuren te ge-

gebruiken, met welken arbeid zij den langen stren-
gen winter slijten.

De Vorst is zelf een groot manufacturier; hij is aan het hoofd van eene zeer uitgestrekte kaas-koperij. De voordeelen van zijne nijverheid en zijne andere inkomsten, die meer dan honderd dertig duizend livres belooopen, worden aan werken van liefdaadigheid en gastvrijheid besteed. Alle de armen hebben recht op zijne bescherming, alle de gasten, die zig aandienen, zijn welkoom. Zijne tafel, aan welke wij aten, was talrijk en bestond uit Fransche uitgeweken priesters, monniken van het klooster en vreemdelingen, die hem kwamen bezoeken. De tafel was wel en overvloedig voorzien en het gemsenvleesch, het wild van die bergen, het voornaamste gerecht van den maaltijd; maar niets was ons aangenaamer dan de gulle en beleefde wijze, met welke onze gastheer voordiende.

De boekerij is een van de kostbaarste schatten, die het klooster bezit. Zij is minder aanmerklijk door het getal der boekdeelen, dat slechts tien of twaalf duizend beloopt, dan door de zeldzaamheid en oudheid der uitgaven. Na zijne boekerij is de aanmerklijkste schat van den abt zijne melkerij of zijn kaas-pakhuis. Men verhaalde ons niets en wij bespeurde niets dat betrekking had op die ellendige werktuigen van bedrog, die men *reliquieën* noemt. Men had ons van dezelve getoond
op

op andere plaatsen, daar men het pakhuis met kaas en zelfs de boekerij zeer zou veracht hebben. Maar de abt was een kundig en verstandig man, zoo wel als godvrugtig en hij dagt dat hij het geluk van zijne kudde beter bevorderen zoude, als hij hen wijzer en beter maakte, dan wanneer hij hunne dwaasheden en vooroordeelen vermeerderde.

De monniken, die zijn gezelschap uitmaaken, en de studenten, die in het kweekschool opgevoed worden, scheenen ons toe de schoone konsten te beminnen. De abt had, tot uitspanning van deeze laatste, een gedeelte van de hoogste verdieping van het klooster tot eene comedie-zaal gemaakt. Wij verwagteden niet in een Zwitsersch klooster, van sneeuwbergen en rotsen omringd, eenen parnasfus te vinden.

Ik vergat nog te zeggen dat de abt eenen bijzonderen schat bezit, die niet tot het klooster behoort. Hij bestaat in eene groote menigte konstig gemaakte bloemen en andere kiesche werken, welke hij in zijne vertrekken opgesloten houdt. Het zijn de vrugten van den arbeid van twee uitgeweken geestlijke zusters, aan welke hij eene schuilplaats vergund had. Hij had een gedeelte van deeze sieraadjen bestemd tot geschenken voor de juffers, die het klooster zouden koomen bezoeken. Het overige wierd te Lucerne, ten voordeele van de maaksters, verkogt. Een andere bijzondere schat bestond in eene verzameling van
mijn-

mijnstoflijke voortbrengzelen van den Engelenberg; verscheiden van die staaltjens waren zeldzaam en merkwaardig. Als eene vrouw zou de abt mij eene bos bloemen hebben kunnen geeven, maar hij wilde mij liever twee zeer fraaie stukken rots-kristal schenken.

Ik zou zeer gaerne de dringende nodiging, welke mij de abt deed van enigen tijd in de abtdij te vertoeven, hebben aangenoomen, maar een van mijne reisgenooten, thans gezant bij een Duitsch hof en die toen door het Fransch Gouvernement met eene bijzondere zending in Zwitserland belast was, had gewigtige redenen om te vertrekken. Zijne tegenswoordigheid hinderde ook enige personen van het gezelschap een weinig. De uitgewekenen erkenden hem voor eenen Franschman, maar zij wisten niet in welke klasfe van uitgewekene zij hem plaatsen moesten; als hij een snuifjen nam, droeg hij zorg het dekzel van zijne doos schiekelijk in zijn' zak te bergen, omdat het met de zinnebeelden der vrijheid en met de rechten van den mensch versierd was. De zaaken van Frankrijk waren aldaar, gelijk overal, het voornaamste onderwerp der gesprekken. De uitgewekenen deden niet als schelden; maar de abt deed opmerken dat de zaaken weder in orde kwamen; hij scheen meer geneigd om de geesten tot bedaren te brengen en om de bitterheid van zijne gasten te lenigen door zijne zagte vermaaningen en zij-

zijne weldaadigheid dan om hen tot wraak en wan-
hoopige daaden aantezetten, gelijk enige van zij-
ne mede-geestlijken in Zwitserland gedaan heb-
ben.

Maar ik heb mij reeds lang genoeg op den En-
gelenberg opgehouden; het is tijd dat ik weder
de waereld intreed. De abt, van mijne reisge-
nooten niet kunnende verkrijgen dat zij hun ver-
blijf verlengden, hield bij hen aan om mij tot hun-
ne terugkomst als gijzelaarster te houden. Hij be-
loofde mij rotsen, afvallende stroomen, bosfchen,
sneeuw en ijsvelden in menigte, tochtjens zelfs
naar den Titlis, die zijn wit hoofd boven de valei
verheft en die onder de hoogste bergen gerang-
schikt wordt; hij beloofde mij, eindelijk, het
gezelschap van twee Fransche geestlijke zusters,
die beminnelijk en belangwekkende scheenen. Ik
vond het zeer moeilijk tegelijk tegens mijn eigen
verlangen en eene zoo dringende nodiging te wor-
stelen; ik ontsloeg mij niet dan bij verdrag en ver-
bond mij om enige weeken daarna weder aan den
Engelenberg te koomen om den naamdag van den
abt te helpen vieren en dan zoo lang te blijven als
hij mij zoude willen houden.

Ik heb deeze belofte niet kunnen houden; maar,
als ik ooit weder in Zwitserland koom, zullen mij
noch het gevaar van in het meir van Lucerne een
voorgebergte omtevaaren, voorbij welk ik nooit
gevaaren ben zonder eenen storm uittestaan, en
dat

dat ik om die reden *Storm-kaap* genoemd heb, noch de vermoeijenissen van eene reis in het gebergte, beletten tot den Engelenberg opteklimmen en deszelfs eerwaardigen abt mijne hulde te gaan bewijzen.

AGTSTE HOOFDSTUK.

Plaats daar Tell Geisler doodde. Meir van Zug. Zug. Slag van Cappel. Regeering van Lucerne. Wijze waarop het recht 'er bediend wordt. Derzelyver letterkundige Maatschappij.

Wij hadden nu alle gedeelten van het meir van Lucerne, dat men ook het meir van de vier Cantons noemt, bezogt, uitgezonderd de baai, die naar den kant van het Canton Zug inloopt. Van den Engelenberg terug koomende, namen wij onzen weg derwaarts. Het eerst voorwerp dat onze aandacht trok was het gedenkteken, door den abt Raynal aan de nagedagtenis van Willem Tell opgericht en vervolgens de overblijfselen van het kasteel van Hapsburg, welks Graaven, gelijk men weet, de stam van het Huis van Oostenrijk geweest zijn.

Op

Op de land-engte, die het meir van Lucerne van het meir van Zug scheidt, is eene kapel, op de plaats zelve gebouwd, van waar Willem Tell Geisler met zijne pijl doorschoot. Voor degeenen, die denken dat alle middelen goed zijn om de tijrannen uit den weg te ruimen is deeze plaats de heiligste van geheel Zwitserland. Zoo een moord verschooning kan vinden, is het ongetwijfeld in dit geval; maar is de moord van Geisler, zoo hij de schitterendste en voor zijn land nuttigste daad van Tell is, ook de lofwaardigste?

Het meir van Zug, dat door heuvelen met groen bedekt stroomt, zou prachtig voorkoomen voor oogen, die nog de bergen met boschen bedekt, de zwartachtige rotsen, die het meir van Lucerne omringen, niet gezien hadden. De stad Zug, aan het noordlijk eind van het meir liggende, aan den voet van eenen berg met wijngaarden en boomgaarden bedekt, is fraai genoeg gelegen om den beminnaar van de natuur te bekoo- ren; haare grootte is evenredig aan die van haar Canton; maar de stad is nog groot genoeg om 'er alle de aangenaamheden van eenen goeden omgang te genieten.

De democratie van Zug gelijkt naar die van de nabuurige Cantons; zij heeft dezelfde voordeelen en dezelfde gebreken. Bij het meir is het veld, daar de slag van Cappel tusfchen de hervormden en de katholijken is voorgevallen, slag, die ten
voor-

voordeelen van de laatste uitviel en waarin Zwinglius, een van de ijverigste hervormers, het leven verloor.

De regeering van Lucerne, het eerste van de Roomsche-katholieke Cantons, is gedeeltelijk oligarchisch. Daar is, wel is waar, een Raad van Honderd, waarin de souvereiniteit in naam berust; maar inderdaad worden alle machten uitgeoefend door zes en dertig personen, uit den Raad van Honderd genoomen, dien men den Senaat noemt.

Deeze ampten zijn erflijk; het voorrecht van te regeeren gaat van vader op zoon over en niemand krijgt het ooit in het hoofd de wettigheid van dat voorrecht te betwisten. Het recht van burgerschap kan niet verkregen worden dan door veel geld en nog verkrijgt men het tot dien prijs niet voor zig, noch voor zijne kinderen, maar voor zijne kleinkinderen. Ook koopt men het zeer zelden. De landbouwer, die een' boom plant, denkt gaerne dat hij 'er de vrugten nog van plukken zal, dat ten minsten zijne kinderen 'er genot van zullen hebben; het gemeenebest van Lucerne stelt zijne gunsten op hooger prijs.

In staatszaaken beslist de Senaat met of zonder de stem van den grooten Raad, naar willekeur, en ontslaat, door zijnen arbeid, denzelven bijna geheel van de zorgen der regeering. De twee lichaaamen vergaderen in dezelfde zaal en als de

Senaat zijne zittingen tot na het gewoon uur verlengt, wagt de Raad aan de deur. Het schijnt dat men zedert korten tijd in dat ongemak voorzien hebbe, maar, opdat de voorrang van den Senaat egter zoude blijven geëerbiedigd worden, moet een eenvoudig raadsheer overeind blijven staan, terwijl een raadsheer zittende spreekt, als eertijds de godspiraaken.

Door eene gelukkige verwarring van machten is het rechterlijk gezag in hetzelfde lighaam, dat de wetten maakt en dezelve ter uitvoer brengt, vereenigd. Men begrijpt dat, zoo de raadsheeren, hunne nabestaanden of vrienden belang bij de beslissing hebben, hun de middelen niet ontbreken om de schaal der gerechtigheid te doen overslaan. Het is waar dat men zig op den Grooten Raad kan beroepen, maar welk herstel kan men hoopen van eene rechtbank van beroep, als de eerste rechtbank onder de andere zit, 'er eenen grooten staatkundigen invloed heeft en 'er dikwijls alleen de meerderheid uitmaakt?

De raadsheeren van Lucerne willen niet alleen de zorg van de verschillen hunner onderdaanen te beslissen niet aan anderen overlaten, zij hebben hunne vaderlijke zorgvuldigheid nog verder uitgestrekt en zoo zij zig het uitsluitend voorrecht behouden hebben van dezelve te verdedigen, kunnen de partijen ook hunne advocaaten niet dan onder hen verkiezen, ten einde de afpersingen van

van de lieden van de wet voortekoomen. In den eersten opslag zou het schijnen dat de bedieningen van advocaat en van rechter met elkanderen onbestaanbaar zijn; maar wie is beter in staat om over eene zaak te vonnisen dan hij die tijd en gelegenheid gehad heeft om 'er kennis van te neemen in hoedanigheid van raadsman? Gemeene geesten hebben ook de tegenwerping gemaakt dat het salaris, dat de advocaat genoten heeft, invloed kan hebben op den geest van den rechter; maar wie kan onderstellen dat vuile winzucht op de zielen van de edele raadsheeren van Lucerne konde werken?

Deeze beschreven vaders draagen geene mindere zorg voor het leven van hunne onderdaanen dan voor hunne bezittingen. De *Habeas corpus*, de groote en kleine gezworene zijn instellingen, die hier volstrekt onbekend zijn in lijfstraflijke zaken; de beschuldigde wordt ondervraagd door een lid van den Senaat, aan welk het verslag doet en in gewoone zaken beslist de Senaat. In gevallen van dood-straffen kan men zig op den grooten Raad beroepen. Voor hij vonnis velt, begeeft zig eene commissie, uit den Voorzitter en enige Raadsheeren bestaande, naar de gevangenis en leest den beschuldigten de beschuldigingen voor, welke men tegens hem heeft. Als hij de feiten bekent, doet de commissie verslag en de zaak worde weldra gevonnisd; ontkent hij die, dan

E 2 brengt

brengt men hem op de pijnbank. Om deezen zagten weg te rechtvaardigen brengt men bij dat men, voor men iemand het vreeslijkste van alle kwaad, den dood, aandoet, de verzekering hebben moet dat het verdiend is en dat 'er geene onwederस्पreeklijker zekerheid is dan de bekentenis van den misdaadiger zelven. Men heeft getwijfeld of de mensch zig met recht wel konne aanmaatigen van andere menschen ter dood te brengen; Frankrijk heeft de afschaffing van de doodstraf bij den algemeenen vrede gedecreteerd en zelfs onder willekeurige regeeringen wordt deeze straf zelden uitgevoerd. Maar, wat het barbaarsch en onverstandig gebruik van de pijnbank belangt, dit vraagstuk is reeds zedert langen tijd opgelost bij alle redelijke en gevoelige zielen. De beroemde Beccaria heeft duidlijk getoond welk een voordeel zij de geharde vezelen van den misdaadigen op de tedere en zwakke zenuwen der onschuldige geeft; zij wordt door de meeste der beschaafde natieën met verontwaerdiging verworpen, maar niet in Zwitserland, dat men niet gevreesd heeft den tempel der vrijheid te noemen.

Daar zijn in alle Cantons van Zwitserland veele verlichte mannen, die naar eene hervorming in hunne regeeringvormen zugten, die zugtend verlangen dat men de gemeente rechten hergeeft, die door een klein getal perfoonen alleen naar zig genoomen zijn, die wenschen dat hun land eenen naam

naam verdiene, dien het zig tot hiertoe t'onrecht aangematigd heeft, dien van het vrijst land van Europa, in kort, welke dien tijd willen terug roepen, toen de letteren den grond versierden, dien de dapperheid onafhankelijk gemaakt had. Laaten wij hoopen dat hunne wenschen zullen vervuld worden en dat in de landen, waarin de natuur alle haare schoonheid ten toon spreidt, goede instellingen op haare beurt haaren weldadigen invloed zullen ontwikkelen.

COXE zegt dat, van alle de steden van de wereld Lucerne die is, daar de letterkunde minst aangemoedigd en beoefend wordt. Dat dit zeggen bevestigen kan is dat 'er in de geheele stad geen eene boekwinkel is. Ik vond 'er egter een uitgezocht gezelschap van letterkundigen, die hunne tijd en arbeid besteedden aan naspeuringen, welke hun land van nut konden zijn en die, door eene evengelijke smaak vereenigd, hunne avonden wisten te veraangenaamen door het vermaak van gesprekken vol smaak en leerzaamheid. Terwijl ook de tijtels, op welke de Lucernsche edelen zoo gezet zijn, buiten den kring van hunne muuren onbekend zijn, worden de naamen van Balthazar en Meyer somtijds genoemd in de letterkundige gezelschappen van Parys. Schoon de vrijheid van de drukpers het bolwerk van alle andere vrijheid, in Zwitserland algemeen verbannen is, heeft egter de waakzaamheid der boek-beoordeelaars den

voortgang van die verlichting niet kunnen stuiten, die alleen in staat is de onderdrukkende regeeringen omverre te werpen zonder regeeringloosheid en de openbaare vrijheid zonder geweld te vestigen.

Te Lucerne bezitten de priesters omtrent de helft van de rijkdommen van het Canton en zij hebben den koophandel verboden. De helft der rijkdommen van eenen Staat in handen van degeene, die niets tot deszelfs welvaart toebrengen! Nog meer; van degeene welke dezelve vernietigen! Welke strijdigheden tusfchen de wonderlijke leden van dat Helvetisch lighaam! Terwijl te Bazel de koophandel een God is, is hij te Lucerne niet meer dan een slaaf. Zoo men tusfchen deeze twee uiterften kiezen moest, zou dat van Bazel nog de voorkeur verdienen, alzoo het den rijkdom voortbrengt en het ander de armoede teelt. Maar laaten wij liever erkennen dat Zwitserland noodwendig zijne instellingen moet veranderen. De tijd is voorbij dat men 'er niet oneerbiedig van durfde spreken.

Wij vonden te Lucerne meer vrolijkheid dan in de andere steden van Zwitserland. De vrouwen hebben 'er niet meer het plomp en niets spreekend voorkoomen van de Hoogduitsche vrouwen, maar zien 'er uit als de beelden van de Lieve Vrouw; men roemt haar om haare schoonheid, die zij nog weeten te veraangenaamen door de bevalligheden van haaren geest.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Verzamelingen van Natuurlijke Historie in Zwitserland. Bestek in opwerk van Meyer. Uitweiding over den staat der konsten te Parys.

Onder de merkwaardigheden van Zwitserland, die de aandacht der reizigers naar zich moeten trekken, plaatsen de inwoners in eenen van de eerste rangen de verzamelingen van Natuurlijke Historie. De beschrijving van die kabinetten, door verschillende deelen van Zwitserland verspreid, is omstandig te boek gesteld door eenen der Bernouillys, in vier deelen in octavo. Zoo deeze verzamelingen, die aan bijzondere perfoonen toebehooren, tot algemeen nut, bij elkanderen vereenigd waren, zouden zij een rijk en merkwaardig kabinet uitmaaken.

Een der aangenaamste voortbrengzelen van het talent van plaatsbeschrijving is het bestek van Zwitserland in opwerk den Heer Meyer van Arau toebehoorende, die het ons zelf liet zien. Wij volgden met vermaak op dat bestek onze reizen door het gebergte en wij doorliepen die ijs-woestijnen, die nog door geen menschen voet betreden zijn. Dit bestek is veel uitgestrekter dan dat

van den Generaal Pfyffer, dat alleen de Cantons rondom het meir van Lucerne bevat. Dat van den Heer Meyer begrijpt geheel Zwitserland of liever moet het omvatten, als het afgewerkt zal wezen.

Maar zijn de voortbrengzels of de vorderingen der konsten wel hetgeen de reiziger in Zwitserland moet zoeken, terwijl hij aldaar het verbaazend boek der natuur voor zig heeft? Het is te Parys dat hij zig in de konsten moet gaan oefenen; daar zal men voortaan de schitterende zegetekenen der overwinningen van de Fransche Republiek in Italië kunnen beschouwen. Ik zal niet spreken van het recht om dezelve te laten overkoomen, dat men heeft willen betwisten; die vraag is genoegzaam opgehelderd geworden; maar men zal ten minsten bekennen dat Parys, door deeze gedenkstukken der konsten verrijkt, thans zijne glorie kan stellen in dingen, die het meer eer aandoen dan die, waarover men het voorheen roemde. Het zal niet alleen het verblijf der vermaaken, het middelpunt der fraaie smaak en de wetgeever van de mode zijn. Door dien roemrijken buit versierd is het de verzamelpplaats geworden van hetgeen de wereld merkwaardigst bezit. Alles wat de voortbrengzelen der natuur zeldzaamst opleveren, alles wat de gewrochten van smaak pragtigst bezitten, alles wat de wetenschappen schranderst bevatten, alles wat de letterkunde volmaaktst heeft, vindt men

men te Parys; en dat de hoogste bewondering wekt is de gemaklijkheid, met welke men u toelaat, ja zelfs nodigt om deeze talrijke wonderen te genieten. In plaats van dat trotsch en terugstootend opschrift, dat men boven het portaal van Athenen las; *Dat hier geen weetniet intreedt!* leest men te Parys overal: *Treedt alle in, kundige zoo wel als onkundige.* Deeze gaan in die groote verzamelplaatsen om hunne kundigheden te volmaaken, andere om 'er de eerste gronden van te leggen (*).

Schoon (*) Hetgeen de schrijfster hier zegt van de gemaklijkheid, waarmede men te Parys toegang heeft tot de nationale verzamelingen, is waar: de nationale boekerij en het kabinet van prenten en tekeningen is dagelijks voormiddags van tien tot twee uren open voor degeenen, die 'er komen om te werken en drie dagen in elke decade voor de nieuwsgierige; het nationaal Museum van Natuurlijke Historie is drie dagen in elke decade enige uren van den namiddag open voor alle nieuwsgierige en zes dagen in elke decade van voormiddags ten elf tot twee uren namiddags voor de studeerende; tot de boekerij van Natuurlijke Historie bij dat kabinet heeft een ieder zes dagen in elke decade enige uren toegang; het ontzagchelijk uitgebreid kabinet van Schilderijen en Beelden staat ook voor ieder open op gezette uren, terwijl een vreemdeling, zelfs op die dagen, wanneer hetzelfde niet open staat, toegang kan krijgen, alles zonder iets te betaalen. Schilders mogen 'er copiëeren. Men handelt in de Bataafsche Republiek daaromtrent nog te bekrompen. De Leydsche boekerij der Academie is slechts vier uren in eene gantsche week open, en 'er zijn in de

Schoon de instellingen van het algemeen onderwijs in die hoofdstad nog niet geregeld en tot volkoomenheid gebragt zijn, ziet men egter dat 'er goe-geheele Republiek geene kabinetten van Natuurlijke Historie, die voor het publiek open staan; dat van de Leydsche Akademie, dat wel tot grooter volledigheid mogt gebragt worden, is naauwlijks bij de inwooneren van Leyden, buiten de Akademie-jeugd, bekend en staat nooit voor 't algemeen open; dat van het legaat van Teyler te Haarlem schijnt gelegateerd te zijn niet aan het publiek, maar aan de gelukkige burgers die directeurs worden; men moet het als eene gunst verzoeken om 'er in toegelaaten te worden, hetgeen de weldaad van den vaderlandlievenden Teyler tot eenen zeer engen kring van nuttigheid bepaalt; zoo ook was het eene gunst als men in het kabinet van den Stadhouder door den ongedienstigen opziener wierd toegelaaten. In Londen behoort het grootst en rijkst kabinet van Natuurlijke Historie eenen bijzonderen burger toe, den Heer Parkinson, die het kabinet van wijlen den Heer Lever bij loting getrokken en sterk vermeerderd heeft; dit kabinet, waartoe de eigenaar een schoon gebouw heeft laten vervaerdigen, staat alle dagen voor een' ieder open, mits een schelling aan den portier betaalende, met welken men ook voor het geheel jaar een accoord kan sluiten; men heeft 'er vuur, nieuwspapieren, schrijftuig, en enige boeken, als het *Systema Naturae*, het werk van *Wallerius* enz. Joseph Banks weigert nimmer den toegang tot zijne groote verzameling van Planten; zulke mannen toonen hunne schatten waardig te zijn en te weten hoe die nuttigst te doen werken. Mogen deeze voorbeelden voortaan in onze Republiek tot navolging strekken; dan zullen nuttige kundigheden gemaklijker verbreid worden.

VERTAALER.

goede grondslagen van gelegd zijn. De menschen-vrienden van alle landen moeten zegepraalen, als zij zoo veele van hunne gelijken voor altoos aan de vuile ondeugd en aan de schande der slavernij, de noodzaaklijke gevolgen der onweetendheid, onttrokken zien. Zoo de verlichting magt is, gelijk Bacon verzeekert, is zij dan ook niet vrijheid, deugd, geluk?

De middelen van onderwijs zijn door geheel Frankrijk verspreid; de hoofdplaatsen van alle de agt en negentig departementen van de republiek hebben elke haar Konstkabinet, haar kabinet van Natuurlijke Historie, haaren Kruidtuin, haar natuurkundig Kabinet. Elk Canton moet zijne openbaare boekerij hebben; maar te Parys zijn alle deeze middelen in zulk eene menigte dat de keuze alleen dengeenen, die dezelve begeert te kennen, kan belemmeren.

In verschillende wijken staan op zekere dagen boekerijen voor eenen ieder open; maar de groote nationaale boekerij alle dagen. Midden onder die ontzagchelijke menigte boeken, nog vermeerderd door de kostbaare handschriften van Italie en Duitschland, zit eene lange reeks van perfoonen van beiden de kunnen stil aan tafelen, daar zij alles vinden wat nodig is om te schrijven; de opzieners van de boekerij brengen hun de boeken, die zij vraagen.

De beminnaars der wetenschappen kunnen naar
den

den nationaalen planten-tuin gaan; zij zien 'er verscheiden honderden leerlingen, die geleerde lessen hooren over de Scheikunde, Natuurlijke Historie, Kruidkunde, omringd van de fraaiste voorwerpen van de drie rijken. De verzameling van levende dieren is niet zeer talrijk; zij zou talrijker zijn, zoo niet de Fransche troepen, in plaatse van alle de dieren uit de diergaarde van den Stadhouder overtezenden, goed gevonden hadden enig fraai gevogelte, en zelfs den struisvogel opteëeten. Gelukkig dat de kameelen en olijphanten uit de handen van die barbaarsche koks gebleven zijn!

Niet lang geleden bezat het kabinet van Natuurlijke Historie een zonderling stuk, namelijk het geraamte van den grooten Turenne. In die ijselijke oogenblikken, toen bloedhonden, zoo veele doorlugtige menschen vermoordende, de grafsteden der doorlugtige dooden verwoesteden, gelukte het den Franschen, welken de nationaale glorie ter harte gong, het overschot van dien beroemden Generaal de heiligschennis te ontrukken met het onder dat van de wilde dieren te plaatfen, eene wonderlijke bewaarplaats, maar de zeekerste op een' tijd dat de mensch den mensch tot vijand had (*).

Het

(*) Het lighaam van den Marschalk de Turenne ligt thans nog in het kabinet van Ontleedkunde, dat bij het ka-

Het luisterrijkst gedenkstuk van kunst dat Parys bezit is de galerij van schilderstukken, die met den naam van *musée central des arts* (middenpuntig kabinet van konsten) benoemd wordt. Deeze galerij met de zaalen die 'er aan zijn, met tekeningen en modellen vervuld, loopt langs de geheele lengte van de Louvre, dat is, bijna een derde van eene Engelsche mijl (*). Deeze verzameling, die reeds haare wedergade niet had toen zij voor het eerst geopend wierd en nog maar de schilderijen bevattede, die reeds zedert lang de natie toebehoorden, bevat thans alles wat groot of vermaard is in de geschiedenis der schilderkunst. Men kan, zonder uit de zaal te gaan, de reisbeschrijvingen van de reizigers, die de wereld doorkruist hebben, om die kostbaare overblijfselen der talenten te beschouwen, op het spoor volgen en die klasfe van nieuwsgierige reizigers, door binet van Natuurlijke Historie is en is niet het geraamte maar eene foort van mummie, zijnde gebalzend en vrij wel bewaard gebleven.

VERTAALER.

(*) De lange galerij met schilderstukken, zonder de zaalen die 'er aan grenzen, heeft eene lengte van agttien honderd voeten; zij is te smal om de groote stukken op eenen behoorlijken afstand te zien en te laag voor de groote altaarstukken van Rubbens; alzoo het licht 'er slechts aan eene zijde invalt en de muuren zeer dik zijn, kunnen de meeste schilderijen niet op een goed licht geplaatst worden.

VERTAALER.

door Sterne beschreven, zal zig voortaan veel weg kunnen spaaren, als zij maar terstond hunne schreden naar dat groot kabinet wenden, daar zij zoo veele Raphaëls, Michel-Angelos, Carraches, Titiaanen, Correges, Guides, Rubbens, Claude Lorrains enz. zullen vinden.

De waare vriend der konsten heeft een sterk genot, als hij die gewrochten van genie, die verzameling van voorwerpen, waarin derzelver magt en rijkdom doorstraalen, beschouwt, en, zoo hij vreest dat de menigte en de onkundige aanmerkingen van het gemeen hem in zijne aangename gewaarwordingen stooren, verkrijgt hij gemaklijk verlof om, geduurende de uren, tot de beoefening der konstenaars geschikt, in dat heiligdom der konsten toegelaaten te worden, en dan kan hij zig in stilte en ongestoord zijne bewondering den teugel vieren.

Bij de oude en nieuwe beelden, die het kabinet bevat, bij de in verschillende bewaarplaatsen verspreide stukken, die 'er ook nog in zullen koomen, zullen weldra de meester-stukken van Griekenland en Rome gevoegd worden als eeuwige gedenkstukken van de Fransche dapperheid.

Terwijl deeze kostbaare stukken, eenig in hunne soort, zorgvuldig voor het bederf van de lucht behoed worden, versiert de regeering de openbaare tuinen met talrijke copijen van de beroemdste stukken der oudheid. De Thuileries zijn eene wan-

wandeling geworden, zoo aangenaam voor den beminnaar van konsten als voor de fraaie waereld. Men heeft nog andere opfierungen voor: men zal in de laan der oranjenboomen eenen winter-tuin maaken, waarin de planten uit warme landen zullen gevonden worden. Daar zal een waerdiger standbeeld der vrijheid op het midden van het Eendrachts-plein (voorheen het plein van Lodewyk XV.) gezet worden. Eindelijk zal 'er eene kolom van drie honderd voeten hoogte met een colosfaal standbeeld van de Faam 'er boven op aan de Overwinning opgericht worden, aan den ingang van Parys, aan dien kant. Die prachtige ingang zal 'er nog te schooner door worden (*).

Daar zijn reeds verscheiden nieuwe inrigtingen in Frankrijk gemaakt tot de bevordering der wetenschappen; het *polytechnisch* school (†) heeft on-

(*) Deze Faam, welke men eerst bestemd had om op den top van het Pantheon geplaatst te worden en van welke het model klaar is, is agt en twintig voeten hoog en met den halven bol, waarop zij staat, zes en dertig. Zij is verbeeld in de houding als of zij haare vlugt neemt, met den eenen voet opgeheven, de wieken half uitgespreid en de trompet aan den mond zettende, terwijl zij in de andere hand eenen palmtak houdt; zij zal in vier stukken gegoten worden en in metaal honderd vijftig duizend ponden zwaar te hebben.

VERTAALER.

(†) Dat is: School daar veele konsten onderwezen worden; het is voornamelijk voor de opvoeding van Ingenieurs bestemd.

VERTAALER.

onder dezelve eenen voornaamen rang. Alle zijn zij onder het opzicht van het Nationaal Instituut, dat op alles wat de konsten en wetenschappen betreft een waakend oog houdt. Dit Instituut, verschillend van de meeste geleerde genootschappen in Europa, die zig bij eenen enkelen tak van kundigheden bepaalen, omvat alle konsten en wetenschappen. Hoe veele naamen, van welke het schrikbewind alleen het geheugen heeft overgelaaten, zouden deeze maatschappij luister bijgezet hebben! Men zoekt dezelve onder zoo veele andere naamen, in welke alle landen en alle eeuwen hunne eer zouden stellen.

De onkosten van dit Instituut worden goed gemaakt uit de inkomsten van den Staat. De leden ontvangen eene schadeloosstelling voor hunnen arbeid, maar zij is niet overeenkomstig hun karakter, noch met de waardigheid der republiek. Men kan niet twijfelen of deeze maatige bezoldiging zal bij den vrede vermeerderd worden en de republiek zal milder belooning vergunnen aan de kundigheden, waardoor het gesticht is en waardoor het alleen staande gehouden kan worden. Het Uitvoerend Bewind heeft, wel is waar, nooit opgehouden dit geleerd lighaam alle achting te bewijzen en men moet deeze hulde, door de magt aan de wetenschappen bewezen, als een der lofwaardigste kenmerken van het constitutioneel gouvernement beschouwen.

TIEN-

TIENDE HOOFDSTUK.

*Gezigt van den herfst op de Jura. Soleure. Ge-
zigt van de keten der Alpen op eenen grooten
afstand. Bienne. Herberg van den Heer
Wizard. Neufchâtel. Geschil tusſchen Fre-
derik II Koning van Pruiffen en de predi-
kanten van Neufchâtel.*

Wij hadden onzen zomer beſteed om het ge-
bergte te doorreizen, en den herfst voor landen
bewaard, die minder hoog waren. Het Canton
Bern hadden wij ter naauwer nood gezien, en de
boorden van het meir van Geneve, die de reizi-
gers als den tuin van Europa beſchouwen, waren
ons nog geheel onbekend.

Na dat wij van Lucerne te Bazel terug gekoo-
men waren en twee of drie weeken in die laaſte
ſtad hadden doorgebracht, trokken wij op nieuw
over de keten van de Jura. Het verſchillend
aanzien van dat gebergte kondigde nu reeds den
herfst aan; het had zig met de verſchillendſte tin-
ten gekleurd. Het donker bruin, het bleek geel,
het *mor-doré* vermengden hunne verſchillende tin-
ten met het groen der dennenboomen en der wei-
landen, die hunne gantsche frisheid nog hadden.

De beeken, die niet meer gezwollen waren door de affmeltingen van den zomer en die nog niet aanwiesfen door de herfst-regens, hadden een helderer water en vloeiden met eenen gelijker stroom. De natuur, nog rijk van de voortbrengzelen van het fraai jaargetijde, maar overal deszelfs afneeming verraadende, verspreidde die zachte droefgeestigheid in de ziel, die somtijds aangenaamer is dan de vermaaken.

De stad Soleure ligt in een schoon land aan de rivier de Aar; derzelver voornaamst gebouw is eene nieuw gebouwde kerk, voor welke twee zeer fraaie fonteinen staan. De stad is verschanst en schijnt sterk genoeg te zijn om een leger van opgestaane boeren te wederstaan, het eenigst doel der vestingwerken, die zedert twee of drie eeuwen in Zwitserland gemaakt zijn.

Wij wierden aan de stad-poorten scherp onderraagd en van de eene wagt naar de andere gezonden, voor wij binnen mogten koomen, schoon onze paspoorten volmaakt in orde waren en geene spoooren van verstand met Frankrijk inhielden. Men had ons gewaarschuuwd dat degeene, die uit dat land kwamen, uitgezonderd die, welke zonder paspoort waren, te Soleure aan beledigingen en zelfs aan gevaar blootgesteld zijn. Dit bericht had ons geenzints verwondering gebaard, want wij hadden te vooren van den burger Barthelémy zelve vernoomen, hoe men hem uit die ge-

gewoone verblijfplaats van de Fransche afgezanten had doen vertrekken.

De oligarchie van dat Canton gelijkt naar die van Lucerne; zij bestaat uit eenen Raad van Hon-derd, die eenen anderen van vijf en dertig leden bevat, den Senaat genoemd, en die met de uitvoe-rende magt bekleed is. Die aanzienlijke en voor-deelige plaatsen worden onder dertig geslachten verdeeld; het is een weinig beter dan te Lucerne, daar zij niet buiten een dozijn huizen koomen.

Schoon Soleure omtrent Frankrijk wat makker geworden was, zedert de verbonden legers over den Rhijn terug geslaagen waren en 'er te Bazel een zendeling van Pruissen was om over den vre-de te handelen, was egter het onthaal, dat men 'er deed aan degeene, die de zaak der vrijheid toegedaan scheenen, niet geschikt om ons daar lang optehouden. Na dat wij de stad en derzel-ver aangenaame ommestreeken wel gezien had-den, gongen wij naar Bienne.

De weg naar Bienne volgt den voet van de Ju-ra. Het was op eene plaats van dien weg dat wij een van de fraaiste gezigten hadden, die Zwitser-land voor onze bewondering nog had opgeleverd. In de meeste Cantons ziet men enige sneeuwbergen in het verschiet van het landschap; maar hier za-gen wij de gantsche keten der Alpen van den St. Gothard tot in Savoie zig, op eenen afstand van vijftien of twintig mijlen, voor ons gezigt uitbrei-

den, en agter die groote en verafgelegene verwarde mengeling van ijsbergen, hooge spitsen, klompen bergen van allerlei gedaanten stak de Mont-Blanc, zoo verheven en groot, fier zijn hoofd boven.

De zon, die voor ons reeds agter de Jura was ondergegaan, verlichte nog het land, dat ons van de Alpen scheidde; weldra was dat land, zoo wel als wij, in de schaduw bedolven; maar de toppen der Alpen waren nog met derzelve stralen gekleurd, die, tot ons teruggekaatst door den dampkring, die reeds verduisterd wierd, hetzelfde op nieuw met haare warme kleuren deden gloeijen.

Bienne is een zindelijk, fraai stadjen, digt bij het meir, dat dien naam draagt. Dat meir is vermaard geworden door het verblijf van J. J. ROUSSEAU, op het klein eiland St. Pierre, dat midden in hetzelfde ligt. Men weet dat hij gedwongen was op nieuw naar Parys te vlugten tegens de vervolgingen van de Zwitserfche republieken.

Het Fransch Gouvernement kan de souvereiniteit van die stad eischen, als den Bisfchop van Porentui, die zig dezelve toeëigende, opgevolgd zijnde; maar Frankrijk, zig met veel gewigtiger zaaken bezig houdende, liet, na de uitdrijving van den Bisfchop van Porentui, Bienne onder de regeering van zijne eigen Magistraat. Die Magistraat bestond uit een Meier, die den Souverein vertegenwoordigde (wiens magt indedaad en-

enkel in naam bestond en die van dien Staat eene inkomste trok, die nauwlijks genoeg was om den opzamelaar van hetzelfde te betaalen) eenen grooten Raad, met de wetgeevende magt bekleed en eenen kleinen Raad voor het bestuur. Bij het openvallen van plaatsen benoemden die twee Raaden nieuwe leden en het volk had geen deel in de regeering.

Wij hadden het geluk aan eene herberg afte stappen, van welke de meester, de Heer Wizard, groot Raadsheer en Tresaurier van Staat was. De gasten aan zijne openbaare tafel waren Raadsheeren van Bienne en Fransche uitgewekene, en de Heer Wizard, die een groot staatkundige was, onderhield hen over de zaaken van Europa. Hij gaf te verstaan dat, zoo zijne bondgenooten, de Zwitserfche Cantons, zijnen raad hadden willen volgen, zij zig beter omtrent Frankrijk zouden gedraagen hebben, vooral het Canton Bern.

„ Wat ons belangt (zeide hij) wij hebben ons
„ veel vriendschapplijker getoond; want terwijl
„ de Fransche republiek door alle de Koningen
„ van Europa aangevallen wierd, hebben wij
„ haar de hand gegeven, en dus moeten alle
„ vrije Staaten elkanderen ondersteunen.” Al-
zoo de Heer Wizard zig aldus uitdrukte in tegenswoordigheid van Fransche uitgewekene en Engelsche reizigers, kon men zijne goede trouw niet verdagt houden. Het haperde voorzeeker aan hem

niet dat Bienne zijn deel troepen niet leverde om den oorlog voor de vrijheid te ondersteunen; dat deel nu zou een leger uitgemaakt hebben van veertien mannen; maar dat was zijne schuld niet.

De reizen door Zwitserland zijn vol klagten over de duurte in de herbergen en die klagten zijn voorwaar gegrond; maar de Heer Wizard had eene denkwijze met zijn' rang overeenkomstig en wilde den reiziger niet: zijne herberg is eene van de beste en minst duure van geheel Zwitserland. Terwijl ik die verklaring doe, voeg ik mijn getuigenis slechts bij dat van eene menigte andere, bevat in twee zeer groote pakken met getuigsschriften, hem nagelaaten door de personen, die zig in zijn huis opgehouden hadden. Oude en jonge, mannen en vrouwen, alle scheenen 'er even voldaan over geweest te zijn. Ik herinner mij niet ooit in mijn leven zoo weinig onderscheid van gedachten over hetzelfde onderwerp gevonden te hebben. Ik had reeds eene menigte van deeze getuigsschriften nagelezen, wanneer de Heer Wizard, eene menigte Marquisen, Hertogen, Prinsfen snel overslaande, een van die papiertjens opnam, dat hij, zeide hij, niet voor twintig louis zoude gegeven hebben. Aan de levendigheid, waarmede hij dit zeide, aan het genoegen, dat uit zijn gelaat te leezen was, dagt ik dat het een getuigsschrift van op zijn minst een Keizer zoude wezen. „Zie daar,” zeide hij, een papier
nee-

neemende en het op de tafel leggende, „ zie daar „ den naam van den eersten man van Europa.” Wij keeken met drift het papier in om te weeten wie zoo hoog in de gedagten van onzen waard stond en wij zagen met enigen nationaalen hoogmoed dat het de handtekening van Charles Fox was.

Wij trokken door een allerfraaist land van den grond van de Fransche republiek op dien van den Koning van Pruissen. De onderdaanen van die twee Staaten leefden in zeer goede vriendschap, terwijl hunne medeburgers elkanderen aan de oevers van den Rhijn nog dood sloegen.

Neufchâtel ligt aangenaam aan een fraai meir, welks water, op dit tijdstip door een storm be-roerd, de purperen tinten van den hemel onder hun donker groen mengde. Deeze stad behoort den Koning van Pruissen; maar zij geniet het voorrecht van niet gedwongen te zijn van zig in oorlogen te wikkelen, die strijdig met haare gevoelens of belangen zouden zijn. Het is niet gemakkelijk de regeering van deeze stad en derzelver rechtsgebied te omschrijven; maar haar rijkdom, de nijverheid van derzelver inwooneren, met die in de andere Zwitserfche Staaten vergeleken, de vrijheid van de geschriften, die voor de omwenteling van derzelver perssen kwamen, kunnen doen onderstellen dat het Pruisfisch juk op de hoofden der inwooneren niet zwaar weegde.

Zedert het befaamd gefchil, dat 'er plaats gehad heeft tusfchen Petitpierre en zijne geestlijke amptgenooten van Neufchâtel, over de eeuwigheid der ftraffen, zijn 'er geene twisten meer geweest over de voorrechten van de onderscheiden magten. De Koning, Petitpierre en de Marschalk Keith, die fttaande hielden dat men altijd eindelijk zalig wierd, waren, na veele twistreden, genoodzaakt voor hunne tegenpartijders het veld te ruimen. „ Als de geestlijkheid dan zoo gaerne „ verdoemd wil wezen, ” zeide Frederik II, „ heb ik 'er niets tegen. ”

ELFDE HOOFDSTUK.

Morat. Beenderen-huis van Bourgonjers. Land van Waas. Moudon. Gezicht van het meir van Geneve. Lausanne. Verslag van de laatste omwentelingen van Geneve.

Na verscheiden kleine reijsens in den omtrek van Neufchâtel, naar Locle, Chaux de Fond en tot Yverdun, voeren wij over het meir van Neufchâtel naar Morat, beroemd wegens de overwinning, welke de Zwitsers in het jaar 1476 over den Hertog van Bourgonje, Karel den Stouten, be-

behaalden. Daar wierd in dit gevegt eene vreeslijke slagting onder de Bourgonjers aangeregt; hunne beenderen worden bewaard in een huisjen met tralieën, aan den weg, als een gedenkstuk door de overwonnene ter eere der overwinnaars gesticht.

Volgens de geschiedenissen van dien tijd deed deeze overwinning, die de onafhankelijkheid der Zwitsers verzeekerde, hun die vereerenswaardige eenvoudigheid verliezen, welke tot dien tijd toe de schutster van hunne vrijheid geweest was. Philippus van Commines spreekt 'er in zijne gewoone eenvoudige taal van; hij voorzag weinig wat 'er van dat alles worden zoude (*).

De

(*) *Si Dieu n'eut délaissé ledit duc, il n'est pas apparent qu'il se fût mis en péril pour si peu de chose, veu les offres qui lui avoient été faites, & contre quelles gens il avoit à faire, où il n'y pouvoit avoir nul acquest, ni nulle gloire. Car pour lors les Suisses n'étoient point estimés comme ils sont pour cette heure, & n'étoit rien plus pauvre; & ai ouï dire à un chevalier des leurs, qui avoit été des premiers ambassadeurs, qu'ils avoient envoyé devers le dit duc, qu'ils lui avoient dit en faisant leurs remontrances pour le demouvoir de cette guerre, que contr'eux ne pouvoit rien gagner, car leur país étoit très stérile & pauvre & qu'ils n'avoient nuls bons prisonniers & qu'il ne croioit pas que les esperons & mords des chevaux de son ost ne vaußissent plus d'argent que tous ceux de leurs territoires ne sauroient payer de finance, s'ils étoient pris. Mais les dépouilles de son ost enricherent fort ces pauvres gens de*

De oude straat-weg, die te Avenches is, wierd ons getoond door eenen boer, die belast is met het bewaaren van dat dierbaar overschot der oudheid, of liever van de tobak-bladeren, die het nog bedekken, ondanks de juiste aanmerkingen van den reiziger COXE. Alle vreemdelingen kunnen 'er zoo veele stukjens van medeneemen als hun beliest. In een land, daar men de konsten zoude vereeren, zou men dien met eene godsdienstige zorg bewaaren. Wij zagen ook de overblijfselen van eenen grooten schouwburg in den tuin van den bailluw, marmeren kolommen en andere gedenkstukken, die van de pragt van de oude hoofd-

Suisses, qui, de prime face, ne connurent les biens qu'ils eurent en leurs mains, & par especial les plus ignorans.

PHILIPPE DE COMMINES Liv. V. Ch. I.

„ Zoo God den Hertog niet verlaaten hadd' zou hij zig
 „ waarschijnlijk niet in gevaar gesteld hebben voor zoo weinig
 „ als 'er bij te winnen was, aangezien de aanbiedingen,
 „ die hem gedaan waren, en het volk, met welk hij te doen
 „ had, daar hij niets bij zou winnen en geene glorie kon
 „ behaalen. Want toen ter tijd waren de Zwitsers niet ge-
 „ acht gelijk zij nu zijn en niets was armer dan zij; en ik
 „ heb een' Ridder van hun, die een van de eerste gezanten
 „ geweest was, welke zij naar den Hertog gezonden hadden,
 „ hooren verhaalen dat zij hem gezegd hadden, toen zij
 „ hem hunne vertoogen deden om hem te beweegen dien
 „ oorlog te staaken, dat hij tegens hen niets winnen kon-
 „ de; want dat hun land zeer onvrugtbaar en arm was, dat
 „ 'er bij hen geene goede gevangene te maaken waren, en
 „ dat

hoofdstad van Helvetie, die daar gelegen heeft, getuigen. Men vindt nog andere overblijfselen der oudheid rondom het meir van Neufchâtel, bijzonderlijk te Cheyres.

Van Avenches gongen wij naar Moudon, die de hoofdstad van het land van Waas was voor dat hetzelfde onder de magt der Berners verviel. Deeze stad dient thans enkel om enige belastingen aan den hailluw te betaalen, die eene mijl van Moudon woont in een fraai kasteel, op eene rots gelegen, de oude verblijfplaats van de heeren van het land. Wij behoefden niet te vraagen wien de paleizen of kasteelen, die wij vonden, toebehoorden;

„ dat hij geloofde dat de sporen en gebitten van de paerden van zijn leger meer waardig waren dan al het volk van hun grondgebied op zoude kunnen brengen, als zij gevangen waren. Maar de buit van zijn leger verrijkte dit arme Zwitsersche volk zeer, dat, in den eersten opslag, de schatten, die zij in handen hadden, niet kende, bijzonderlijk de onkundige ” (*).

(*) Onder andere vond een Zwitser in de tent van den Hertog zijne groote diamant, die naderhand eene van de grootste der juweelen van de Fransche kroon geworden is; zij werd geschat op agt honderd duizend livres. De Zwitser, die denzelven buit gemaakt had, verkogt hem voor een gulden aan een priester, denkende dat het een stuk glas was; deeze niet meer verstand hebbende van diamanten dan de vorige, verkogt hem weder voor een' kroon.

VERTAALER.

den; het was altoos een bailluw of eene Bernsche excellentie.

Wij bragten enige dagen in het land van Waas door, welks bebouwde heuvelen, welks weiden op het hangen van eene menigte bergen, welks talrijke boomen, kronkelige, maar gelijke en wel onderhouden wegen mij de fraaiste strecken van Engeland herinnerden.

Niet alleen vertoont het land van Waas aangename gezigten, maar het brengt ook alles wat tot het leven noodzakelijk is in overvloed voort. De aangenaamheid van dat land weegt tegens het kwaad op, dat de onderdrukking der Bernsche het veroorzaakt, en deszelfs vrugtbaarheid voldoet hunne gretigheid. De natuur troost 'er onophoudelijk den inwooner over het verlies van zijne rechten.

Wij kwamen weldra boven op de bergen, die het meir van Geneve omringen. Welk een fraai toneel opende zig daar voor ons gezigt! Het meir breidde voor ons zijn azuuren kleed uit; deszelfs water bespoelde, zoo verre het oog reiken kon, den voet van het groot amphitheater, daar wij in kwamen, en van welk eene oneindige menigte heuvelen, de een aangenaamer als de ander en die al trapswijze daalden, de trappen vormden. Regt over ons stak het woest gebergte van Savoie, van welk men alleen de groote klompen kon onderscheiden en boven welk toppen, met eeuwige
sneeuw

snieuw gekroond, uitstaken, af bij de vrolijke landschappen, bij de frisse kleuren, die ons onmiddelijk omringden. Aan onze linker-hand reikte ons oog tot in het Walliserland, en onderscheidde de plaats daar de Rhône, uit haare diepe engten voortschietende, haar water in het meir koomt storten. Aan onze regter-hand liep de keten van de Jura voort tot de plaats daar het fort van de Sluis ligt en daar de Rhône dat gebergte schijnt te doorbooren om zig te haasten om de prachtige kaaien van Lyon te gaan bespoelen.

Ik geloof niet dat 'er in geheel Europa eene stad is, meer geschikt dan Lausanne om den reiziger door fraaie gezigten te bekooren en tegelijk ongemaklijker voor degeene, die dezelve tot hun gewoon verblijf willen neemen. Zij ligt niet dicht genoeg bij het meir om gebruik te kunnen maaken van het voordeel van de vaart op hetzelve, en niet hoog genoeg om zig wel te kunnen verdedigen. Zij ligt op eenen hollen weg en in deszelfs hobbeligste spleeten, zoo dat men, om van de eene kant van de stad naar de andere te gaan, somtijds langs lange regte trappen in eene steile diepte moet daalen en vervolgens op dezelfde wijze weder tegens eene steilte opklimmen. Het water van den nederstortenden stroom, die 'er door loopt, spoelt dan eens mede hetgeen op zijne oevers is, en verlaat dan weder, als uitgeput stilstaande, de rioolen die hunne bedorven uitwaasse-

se-

femingen door de lucht verspreiden. Door welke grilligheid hebben de menschen hunne wooningen op de minst bewoonbaare plaats, zonder uitzondering, van het geheele land, nedergezet?

Wij vonden Laufanne vol Fransche uitgewekene; wij zagen 'er ook Geneefsche uitgewekene, die de buitenspoorigheden ontvlooden, welke enige leerlingen van Robespierre in hun vaderland begongen, op voorbeeld van de Fransche Jakobijnen.

De republiek van Geneve had in 1789, door eenen algemeenen opstand, de ketenen afgeschud, welke haare magistraten, door de Fransche, Sardinische en Bernsche legers geholpen, hun zeven jaaren te vooren hadden opgelegd. Op dien tijd speelde zij het voorspel van het toneelstuk der omwenteling en zedert heeft zij 'er altijd de klugt van blijven speelen.

Ik meen mijnen leezers geen' ondiensst te zullen doen met hier eene schets van haare omwenteling te plaatsen, welke de nieuwspapieren maar zeer onvolkoomen hebben opgegeeven. Zij zal mijn werk, dat bestemd is om den tegenswoordigen staat van Zwitserland te doen kennen, te vollediger maaken. Dit stuk is mij geschreven medegedeeld door eenen Genevenaar, die alle geloof verdient.

Hi-

Historiesch Verslag van de omwentelingen te Geneve voorgevallen zedert de grondlegging van de Fransche Republiek.

Van de vijf klassen van inwooneren, die in Geneve waren, maakten slechts twee, die van de *Citoyens* of regeering-gerechtigde burgers en van de *Bourgeois* of stemgerechtigde burgers, de Souvereine Vergadering uit, die oneigenlijk *Algemeene Raad* genoemd wierd. De klassen der inboorlingen, (*natifs*) inwooneren, (*habitans*) en ingezetenen (*domiciliés*) genooten de staatkundige rechten niet, welke de twee eerste alleen bezaten.

Men begrijpt zeer ligt dat deeze onbevoorrechte klassen niet met een onverschillig oog hadden kunnen aanzien dat de Fransche omwenteling voortging en vastigheid verkreeg. Van dien tijd af aan zagen zij met een inwendig genoegen eene zegepraal, die zij als een zeeker voorteken van de hunne aanzagen: welhaast kwam 'er eene maatschappij van de aanhangeren van het nieuw stelsel, onder den naam van gelijkheid-gezelschap (*cercle d'égalité*) welks inzigten alle strekten om de groote beginzelen te doen triompheeren, ondanks de tegenkanting van de regeering-gerechtigde burgers of *Citoyens*, bij welke de Souvereiniteit bij uitfluiting berustte en van die van de drie

an-

andere klasfen, die om verschillende redenen aan de tegenswoordige regeering gehecht waren, of die bij eene andere orde van zaaken niets te winnen hadden.

Toen de inval in Savoie de Franfchen het grondgebied van Geneve had doen naderen, wierden de eifchen van de gelijkheid-zoekers, aangemoedigd door de nabijheid van de republikeinfche troepen, dringender en bijna dreigende. De groote en kleine Raad, zig toen niet kunnende ontveinzen dat weigering of zelfs uitftel de openbaare rust in gevaar zoude brengen, berusteden in de vertoogen van de verzoekers en decreteerden de gelijkheid met enige uitzonderingen; en om hun besluit te bekrachtigen, zoo als het de Constitutie eifchte, maakten zij een ontwerp van eene wet op, dat in den algemeenen Raad moest gebragt worden.

Dat ontwerp behaagde aan den vrienden der gelijkheid niet, die dezelve liever wilden neemen dan ontvangen. Van dat tijdstip waren 'er onder de twee partijen verfcheidene zeer verhitte hoofden. De Genevenaars, die geene omwenteling wilden, talrijker zijnde dan die, welke eene begeerden, verzogten den Syndicus, hoofd van de gewapende magt, alarm te laten flaan en de alarm-klok te doen trekken, om, door het opvatten van de wapenen, voortekoomen dat hunne tegenpartijders de overhand bekwamen; maar de Syndicus,
Mi-

Micheli Incoust, weigerde deeze maatregel om voortekoomen dat zijne medeburgers met elkan- deren handgemeen wierden; hij verzogt zelfs de- geene, die tegens de omwenteling waren, en die op verschillende posten van de stad de wagt had- den, naar hunne huizen te gaan en gaf de sleutels van het artillerie - park aan het hoofd der gelijk- heid - zoekers. Deeze voordeelige overgifte maak- te hen meester van de plaats op den vierden Octo- ber 1792; de roode muts werd opgestooken, daar wierden in enige wijken in haast vrijheid- boomen geplant, en den vijfden, des morgens, werd de omwenteling geëindigd zonder bloedstor- ting. Om dezelve te vestigen, benoemden de overwinnaars veertig uitgelezen *Citoyens*: den twaalfden December, den verjaardag van de be- klimming der stad in het jaar 1602, werd de staat- kundige vrijheid in den algemeenen Raad verklaard en den agt en twintigsten van dezelfde maand volg- de de vernietiging van de Raaden *in naam der af- gevaerdigden van de natie*. Men stelde in der- zelve plaats twee provisioneele Committés aan, de *Committés van veiligheid en bestuur* genaamd, welker naamen hunne verrigtingen aanduiden; deeze verkiezing werd den laarsten dag bevestigd, in eene Souvereine Vergadering van de oude en nieuwe *Citoyens*.

Van dat tijdstip maakten de Genevenaars zig ge- reed om zig eene zuivere volksregeering te gee-

ven. Honderd en twintig leden, die betaald wierden, uit de *Citoyens* van de twee partijen gekozen, maakten eene Nationaale Vergadering uit, die de nieuwe wetten moest voorbereiden. Zij opende haare zittingen den vijf en twintigsten February 1793 en op het eind van dat jaar werd de vrugt van haaren arbeid gedrukt en aan allen den Genevenaaren ter onderzoek aangeboden, na eerst het onderzoek van de revolutionairen, in hunne centrale *Club* vergaderd, ondergaan te hebben en den vijften February 1794 namen vier duizend twee honderd tien stemgerechtigden in den algemeen Raad deeze constitutioneele acte aan.

Deeze Constitutie, op de groote beginzelen gegrond, stelde de rechten van den mensch, de afzetbaarheid der amptenaaren, en de afscheiding der magten daar, en schoon in veele opzigten gebrekkig en eerder geschikt voor eenen rijken uitgebreiden Staat dan voor eene kleine Republiek, had zij egter het grootst gedeelte van de Genevenaars voor zig, die zugteden naar eenen regeeringvorm, die perfoonen en eigendommen beschermde, een voordeel, dat de twee partijen niet even gelijk genoten hadden onder de *provisioneerle regeering*, onder welke verscheiden daaden van plondering, wreedheden en zelfs moorden ongestraft gebleven waren uit zwakheid of toegeevendheid.

De nieuwe magten, den dertienden April hun-

ne

ne bedieningen aanvaard hebbende, wierden erkend door de Republieken van Bern en Zurich, die geene gemeenschap hadden willen hebben met de provifioneele regeering; de magiftraaten wierden geëerbiedigd, de partij-haat fcheen te verzwakken, de vooroordeelen te verdwijnen, de orde en rust terug te keeren, toen die gelukkige kalmte onvoorziens gelftoord wierd door den opftand van den negentienden July en de toneelen, die 'er op volgden.

Des avonds van den agttienden, in eene talrijke vergadering van de algemeene *Club* van alle de revolutionairen, kondigen enige van de voornaamfte van die partij eene zaamenzweering aan, die tegens de patriotten zoude gevormd zijn door de *Aristocraaten* en de *Slijmerige* (*). Op deeze verklaaging ftellen de driftigfte voor dat men zig terftond wapene om de zaamenzweerers te keeren en te ftraffen. Andere, die bedaarder zijn, dringen aan dat men, door zulk een fchielijk alarm,

(*) *Englués*. Dus noemde men diegeene onder het volk, die niet tot de omwenteling mede gewerkt hadden; het woord wil letterlijk zeggen *met lijm beftreeken*; het koomt dus vrij wel overeen met de benaaming, die de revolutionaire in dit land geeven aan degeene die tegens overdreven en geweldige revolutionaire maatregelen zijn; dus ziet men dat de onze hierin zelfs ook niet oorspronkelijk zijn en edele voorgangers gehad hebben.

VERTAALER,

arm, het houden van den Souvereinen Raad niet stoore, die des anderendaags uitspraak moest doen over de wijze, waarop eene dringende belasting zoude gelegd worden. Terwijl de Voorzitter het opneemen der stemmen uitstelt, loopen een dertigtal van de heetste woedende de vergadering uit, roepende dat zij terstond de wapenen gaan opvatten; de overige volgen onstuimig en bijna alle loopen te wapen.

Voor het dag was doorkruisten reeds ronden van revolutionairen de stad, deden willekeurig huiszoekingen en namen de aristocraaten en slijmerige, die hun meest verdagt voorkwamen, in hechtenis. Des morgens lieten de insurgenten bekend maaken dat alle de revolutionairen zig hadden te wapenen tot behoud van het vaderland en van hunzelve. De Souvereine Raad vergaderde niet, de papieren en goederen, van verscheiden gevangen genoomen of afwezige burgers wierden verzegeld; daar wierden duizenderleie verwoestingen bedreven in huizen van bijzondere personen in de stad en vooral op het land en alle, die de omwenteling niet mede hadden helpen maaken, wierden ontwapend. De revolutionaire *Clubs*, die in werkzaamheid waren, verkooren een militair Committé, uit zeven leden bestaande, om den opstand te regelen, terwijl zij de constitutioneele wet en de wettige magten lieten bestaan voor alles wat zuiver burgerlijke zaaken betrof.

trof. De stad-poorten wierden gesloten, de godsdienst opgeschort, en men zag leeraars, door hunne jaaren en hunnen dienst eerbiedwaardig, met andere patriotten onbeschoft naar eene gevangenis brengen, waarin dus vijf honderd en agt eerlijke burgers in een heet jaargetijde op een gepropt wierden.

Welhaast eischten, op het verzoek van het militair Committé, de opgestaane *Clubs* eene revolutionaire rechtbank, uit een en twintig leden bestaande, om de beschuldigten te vonnisen; maar de doodvonnisen zouden niet ter uitvoer gebragt worden dan wanneer zij door de meerderheid der revolutionairen bekrachtigd waren. Deeze rechtbank hield openlijk haare zitting in eene der zaalen van het stadhuis en stelde eerst die gevangenen terecht, die men *groote misdaadigen* noemde. Na hen een openbaar verhoor te hebben doen ondergaan, wierden zeven hunner door haar ter dood veroordeeld.

Volgens het besluit begaven zig de revolutionairen gewapend naar eene der wandelplaatsen van de stad, het *Lycée national* genoemd, om de vonnisen van de rechtbank geheel of gedeeltelijk te bekrachtigen of te vernietigen. Men deed alle burgers, die niet voor echte revolutionairen bekend stonden, uit deeze wapen-plaats vertrekken en, na deeze zuivering, nam men de stemmen op, bij witte en zwarte briefjens, waarvan de eerste

voor het leven en de laatste voor den dood stemden.

Door deeze stem-opneeming wierden drie der veroordeelden vrijgesprooken. Alzoo zij van regeering-geflachten waren en de eerste ampten van den Staat bediend hadden, riepen verscheidene, door den wijn verhit, welken men zedert enige uren met opzet in overvloed schonk, in woede dat men de aristocraten wilde redden, maar dat zij ook moesten sterven.

Terwijl men hen wil stillen en den wil der meerderheid zal doen eerbiedigen, loopt een hoopjen van de woedendste uit de gelederen, gaat naar de gevangenisfen, haalt 'er de zeven slagtoffers uit en brengt die met eenen verhaasten schred midden in den kring. Toen verzwakten de geëmaatigden, daar wordt een vierkant bataillon gemaakt, de rechtbank, in het midden geplaatst, zegt den veroordeelden het vonnis des doods aan en zij worden alle zeven op 't oogenblik doorschoten (*). Dit geschiedde den vijf en twintigsten July, des avonds ten negen uren.

Eni-

(*) De vier, van welke de revolutionairen het doodvonnis bekrachtigd hadden, waren *Jacques François*, *Marc Descombes*, gewezen Luitenant-Generaal van het regiment van Geneve; *Philippe Munier*, *Pierre Chenaud* en *Vivien Decors*, Horologiemakers. Degeene, welken het volk het leven schonk, waren *Guillaume Texier Cayla*, gewezen Pen-

Enige dagen daarna deed men twee eerbiedwaardige magistraatsperfoonen, eenen financier en eenen eerlijken kunstenaar (*), dezelfde straf ondergaan. Maar men raadpleegde omtrent hen het volk, dat in opstand was, niet, omdat de *Clubs*, op aanzoek der revolutionaire rechters, beslist hadden dat 'er geen beroep meer op de natie zou zijn om vonnissen te bekrachtigen, maar dat twee derden van de stemmen der rechtbank vereischt zouden worden voor een dood-vonnis. Den elfden Augustus eindigde eindelijk deeze doodlijke rechtbank haare zittingen en liet haare verrigtingen drukken; daar waren door dezelve zeven en dertig burgers ter dood veroordeeld, van welke zes en twintig bij *contumacie*; van de andere, omtrent drie honderd in getal, wierden sommige tot eene gevangenis, andere tot huis-arrest, voor min of meer langen tijd veroordeeld.

Eene der oorzaken van den opstand was geweest dat de schatkist geld nodig had. Het Schrikbewind kwam de uitgeputte schatkist en den armen

Pensionaris of Syndicus; *Jacob François Prevost Cabanis*, gewezen Procureur-Generaal; *Derochemont*, de Zoon, Advocaat.

(*) *Jean Baptiste François Fatio*, gewezen Syndicus; *François André Naville*, gewezen Procureur-Generaal; *Michel Audeoud*, Bankier; *Etienne Delorme*, Horologie-
maaker.

men patriotten te hulp. De *Clubs* hadden, toen zij de leden van de revolutionaire rechtbank benoemden, ook een revolutionair Committé benoemd, dat alle notarieele acten, zedert den agttienden July gemaakt, voor vernietigd verklaarde, dat de goederen van de gevangenen of van de veroordeelde afwezige in beslag nam, den uitvoer van geld, huisraad of zilverwerk naar buiten de stad verbood, al het zilverwerk opeischte om in de munt gebragt te worden, eischte dat men opgaf wat men bezat, overmaatige opbrengingen van de aristocraaten en minder sterke van de *slijmerige, moderaaten* en van de rijke patriotten vorderde. Hetgeen deeze belastingen en verbeurtverklaringen opbragten wierd grootendeels gebruikt om de revolutionairen, die den opstand ondersteund hadden, de leden van het militair Comité, van de revolutionaire rechtbank en van het revolutionair Committé, te betaalen.

Terwijl deeze Commissie zig bezig hield met het inzamelen van de opbrengsten, welke het volk, in opstand, verklaard had door de vijanden van de revolutie aan het land te moeten betaald worden, veranderde zij haare geld-operatieën in veel vreeslijker bezigheden en men zag eene tweede revolutionaire rechtbank oprigten.

Daar was, zedert een jaar, te Geneve eene volks-societeit opgerigt onder den naam van *Berglieden Schildwagten van de Vrijheid*. Hunne

ne hoofden hadden het oogmerk om de constitutioneele magten te vernietigen en al hetgeen de revolutie gedaan had weder in wanorde te brengen; men bragt, uit naam van de berglieden, in de verschillende volks-focieteiten, een ontwerp rond, behelzende onder andere voorstellen, dat van de burgers, die in de regeering van Geneve geweest waren, van den eersten koopman tot den laatsten winkelier, in hechtenis te neemen. Wel-dra stelde deeze zelfde focieteit eenen opstand voor. Deeze vraagen, die op regeeringloosheid uitliepen, deden de revolutionairen de oogen openen; van dat tijdstip wierd de *Club der Berglieden* gesloten, derzelver hoofden wierden gevangen gezet en de andere leden in hunne huizen in bewaaring genoomen.

Toen bevalen de patriotten het revolutionair Committé zig onmiddelijk tot eene revolutionaire rechtbank te vormen en de vijanden van de onafhankelijkheid van de republiek, de voorstanders van regeeringloosheid, de aristocraaten en de slijmerige, die de naspeuringen van de eerste rechtbank ontgaan waren, te recht te stellen. Deeze rechtbank hield zig eerst bezig met de anarchisten en met de vijanden van de onafhankelijkheid, en veroordeelde, na verdediging der beschuldigten gehoord te hebben, vier van hun ter dood, als vijanden van het Geneefsche volk en verraders van hun vaderland. Twee andere Genevenaars,

die toen afwezig waren, wierden bij *contumacie* ter dood veroordeeld, als beschuldigd van zedert langen tijd aan den ondergang der republiek gearbeid te hebben, en de medepligtigen te zijn van de vijanden van hun vaderland. Enige leden van de Societeit der Berglieden kreegen tot straf eene eeuwige ballingschap of eene verbanning voor een' tijd; andere wierden van hunne staatkundige rechten beroofd en het grootste getal, dat slechts verleid was geweest, werd vrij gelaaten met eene broederlijke vermaaning; in kort, drie honderd en veertig burgers, als aristocraaten en slijmerige voor de rechtbank ontboden, wierden meestendeels, deeze voor een' tijd, geene voor altoos, van de uitoefening van hunne staatkundige rechten beroofd; enige wierden tot een meer of min lang huis-arrest veroordeeld en zestien, bij *contumacie*, tot eene eeuwige ballingschap, en zes tot den dood.

Het einde van dit jaar zag nog eene revolutionaire Commissie ontstaan, die vervangen werd door eene derde, de *liquideerende* genoemd, welke de beurzen der Genevenaars woog en hun belastingen oplegde naar derzelver zwaarte en hunne staatkundige denkwijze; de landlieden, die van de omwenteling van 1792 niets verwacht hadden dan vrijdom van alle belastingen, weigerden met eene standvastige hardnekkigheid het minste te betaalen en gaven eindelijk zeer weinig; daar kwam
een

een opstand onder de bezetting der stad, die gestild en geëindigd wierd door de afzetting van de twee compagnieën kanonniërs: de koophandel, langzaamerhand van de revolutionaire hindernissen ontheven, hernam eenen vrijen en voordeelig loop; een gedeelte van de opbrengst der revolutionaire belastingen werd nuttig besteed tot aanmoediging van den koophandel, den landbouw en de konsten; alle de brieven van burgerschap, alle de parkementen van de bevoorrechte wierden op een nationaal feest in het openbaar verbrand; de verzoeken, eindelijk, van enige verbannen burgers, aan de revolutionaire *Clubs* tot vernietiging van hunne vonnissen, wierden gunstig gehoord.

Geneve volgde eindelijk het voorbeeld van Frankrijk; zagter beginzelen vervongen die revolutionaire ijslijkheden en men haastte zig om eene Constitutie te maaken, in welke dit opmerkenswaardig is dat, terwijl Frankrijk, dat weleer Katholiek was, de aanhangers van alle godsdienst-secten, Jooden, Musulmannen, en Hervormden tot het burger-recht heeft toegelaaten, Geneve, minder verdraagzaam, haaren schoot fluit voor de Katholijken en ten naauwer nood de navolgers van Luther wil aanneemen.

Deeze vlek in de Constitutie van Geneve zal na enige jaaren onafhankelijkheid verdwijnen, als maar deeze wagter van de Fransche Republiek
bui-

buiten de aantrekkingskracht van eene zoo kragtige planeet kan blijven (*).

TWAALFDE HOOFDSTUK.

*Reis van Lausanne naar Vevay. Kust-wijn, deszelfs teeling. Eerste patriottische zangen in Zwitserland. Vevay. Kasteel van Chillon. St. Maurice. Verbod van de Fransche tijdschriften en beginzelen. Afvallende stroom van Salanches. Sion. Willekeurige overheersching van het Opper- over het Neder-Walliserland. Opstand van het laatste. Droe-
vig lot van degeene die dien opstand bewerkt hebben. Friburg. Opstand van de inwoon-
neren van dat Canton. Deszelfs gevolgen.*

De weg van Lausanne naar Vevay loopt langs de oevers van het meir, dat, van nabij gezien, eenen grooten zee-arm gelijk. Aan de overzijde verheft zig het zwart gebergte van Chablais, maar het is te ver om iets van de dorpen en veldgewas-
fen,

(*) Thans is de Republiek van Geneve in de Fransche Republiek ingelijft.

VERTAALER.

sen, die deszelfs voet bedekken, te onderscheiden. Aan onze linker-hand stonden wijngaarden, die toen reeds van hunne schatten beroofd waren, in amphitheater, tegens het hellen der heuvelen, die somtijds zeer schuinsch waren. Die wijngaarden leveren eenen wijn, in geheel Zwitserland zeer geacht onder den naam van *Vin de la Côte*, kust-wijn; maar de natuur doet, terwijl zij dien voortbrengt, deeze gunst duur betaalen; geen gewas eischt zoo veele zorgen als het onderhoud van die wijngaarden. De laag groei-aarde is op die plaats zeer dun en de steilte van den berg zou die weldra in het meir doen vallen, zoo 'er niet eene menigte muuren ter zijde, trapswijze de een boven den anderen, gebouwd waren. Deeze muuren weêrhouden dus gedeeltelijk de afbrokkelingen; maar deeze voorzorg is nog niet genoeg; deeze zand- en steenachtige aarde neigt onophoudelijk om van trap tot trap neder te daalen en de landbouwer is gestadig bezig om zijnen grond van de onderste trappen naar de bovenste optewerpen.

Een vierde mijl voor wij te Vevay kwamen, hoorden wij een gezang, dat nieuw voor ons gehoor was, zedert wij de voeten in Zwitserland gezet hadden; het was de *Marseillaansche Marsch*, die door eenen troep muzikanten gespeeld wierd, welke eene draaijing van den weg eensklaps aan ons oog vertoonde. De vrolijke bende, welke die muzikanten volgde, groetede ons, in het voorbij-

bijgaan, met de woorden *goede dag Burgers, goede dag Burgeres*, die wij zedert langen tijd niet gehoord hadden. Wij beantwoordden die republikeinsche groet op denzelfden toon, ons verbeeldende dat het nieuwe Fransche burgers uit het departement van de Mont-Blanc waren, die voor een plaisier-reisjen het meir overgevaaren waren. Helaas! het was voor hun een droevig plaisier-reisjen, gelijk men weldra zal verneemen.

Vevay wordt voor de fraaiste stad van het land van Waad gehouden. Die heuvels, vrugtbaar tot op hunnen top, welke wij het meir met een rijk en prachtig amphitheater hadden zien bezoomen, rijzen hier steiler op en de bergen, die zij vormen, zijn aan de groote keten der Alpen, die Zwitserland ten Zuiden begrenst, gehecht.

Vevay is de haven daar de voornaamste handel tusfchen Walliserland en het overige van Zwitserland gedreven wordt. Deeze stad dreef ook handel met Savoie; maar zedert dat land aan de Fransche Republiek gehecht is, houdt men zoo min mogelijk gemeenschap met hetzelfde.

Het is in den omtrek van Vevay dat ROUSSEAU het toneel van zijne aandoenlijke *Heloïse* geplaatst heeft. Men kan het, zedert dien tijd, als clasfieke grond beschouwen. Onzen weg naar Walliserland vervolgende, zagen wij aan onze flinker-hand het dorp Clarens, aan den voet eens bergs gelegen en met geboomte omringd. Verder

der op is het kasteel Chillon, dat uit het meer zelf oprijst. Aan de overzijde van het meer ziet men de witachtige steile rotsen van Meillerie zig op den zwarten grond der bergen tekenen.

Zouden wij het durven onderneemen eene nieuwe beschrijving van dat betoverend land te geven, na die, welke uit de pen van ROUSSEAU gevloeid zijn? Hoe menigmaalen hebben ook niet reizigers, door een gevoelvol hart geleid, beproefd het aftefchetfen, na, met de *Heloïse* in de hand, de rotsen en bergen doorkruist te hebben om 'er verliefde aandoeningen te vinden!

De natuur vertoont 'er zig nog ongekunsteld en fierlijk gelijk ROUSSEAU haar beschreven heeft; maar die bekoorlijkheid, welke de vergezelling van zedenlijke aandoeningen het land bijzet, scheen ons toe enigermaate verdwenen te zijn. Het zagt en verliefd beeld van *Julia* dwaalde niet meer om het kasteel van Chillon, nu in eene Zwitfersche bastille hervormd, en door eene kwaadspellende bezetting bewaakt. De traanen, welke de aandoenlijkheid zoo dikwijls op deezen oever aan versierde ongelukken heeft toegewijd, scheenen voor al te wezenlijke droefheid bewaard. Het was niet meer het doordringend gegil van eene moeder, welk men meende te hooren, maar het klaagen en kermen van eenen vriend der vrijheid, in een vogtig en donker hol begraven. Wij dwaalden een groot gedeelte van den dag door
dat

dat land, maar wij moesten eindelijk vertrekken; wij waren in dat jaargetijde wanneer de „Jamans-
„tand begint wit te worden” (*) en wij hadden slechts den tijd om voor den nacht het dorp Bex te bereiken, dat om zijne groote zout-mijnen vermaard is.

Wij kwamen nu in het Walliserland, die breede valei, die zig tusfchen Zwitferland en Italie uitstrekt; zij is tusfchen twee reien bergen en ijsvelden befloten, die, van den St. Gothard koomende, zig tot dertig mijlen van daar uitstrekken, terwijl zij een weinig meer van elkanderen wijken; aan het hoogfte eind zijn de bronnen van de Rhône, die, daar zij 'er uit koomt, het meir van Geneve vormt.

Wij verlieten welhaast het Zwitfersch grondgebied om op dat van de Walliser democratie te koomen. De bergen, die op deeze plaats digter bij elkanderen koomen, worden aan een gevoegd door eenen houten flagboom, die de twee landen scheidt. Te St. Maurice gaat men over de Rhône over eene brug van eene enkele boog, een werk der Romeinen, dat voor een fraai gedenkstuk gehouden wordt. Op rotsen, welker voeten door de rivier bespoeld worden, staat het kasteel van den bailluw. Deeze magistraatsperfoon heeft den gewigtigen last van alle Fransche begin-

(*) ROUSSEAU.

ginzelen, alle in het Fransch geschreven tijdschriften, uitgezonderd de Bernsche Courant, in het voorbijgaan aantehouden. Dit zagen wij bevolen door een aangeplakt placaat, waarin de verschillende soorten van lighaamlijke straffen opgenoemd waren, welke diegeenen zouden opgelegd worden, die zig met redeneeringen over die beginzelen zouden ophouden, of die zig schuldig zouden maaken aan het ontvangen of leezen van de verbodene tijdschriften.

Twee mijlen voorbij St. Maurice begonnen wij het gedruis van den waterval van Salenche te hooren, en, op het heuveltjen klimmende, dat ons het gezicht van denzelfen benam, zagen wij dien in afzonderlijke straalen van eene ontzagchelijke hoogte afstorten. Niet lang geleden vormde hij eene eenige breede water-straal; maar een molenaar, wiens molen niet verre van den waterval staat, zeide ons dat hij, enige maanden te voren, van den bailluw of den abt van St. Maurice verlof bekoomen had om een gedeelte van het water tot zijn gebruik afteleiden, waartoe hij het middel bedagt had van groote stukken rots in den bovensten stroom te rollen, om hem te verdeelen. Het zou den abt weinig gekost hebben dien armen man middel te geeven om een gedeelte van het water na den val naar zijn' molen te leiden en de vrienden van de schoone natuur zouden niet be-

hoeven te zugten over die heiligschennis van de majesteit der cataracten.

Na door Martigny getrokken te zijn, kwamen wij te Sion, hoofdstad van het Walliserland. Wij zagen met opmerking het paleis van den bisschop, op eene hoogte gelegen, van waar het gezigt zig uitstrekt over de majestueuse bergen, die haar omringen en over eene wel bebouwde vlakte, midden door welke de Rhône zagtlijk vloeit.

De regeering van het Opper-Walliserland is eene volksregeering. Het is in zeven districten verdeeld, die elk eenen afgevaardigden in het Congres hadden, door alle de manlijke inwooneren, boven de veertien jaaren, gekozen. Dit Congres vergadert twee maalen 's jaars en bestaat, behalven uit de zeven afgevaardigden, uit den Bisschop en den Voorzitter van de Republiek, welke laatste door die vergadering zelve voor den tijd van twee jaaren verkoren wordt. Deeze afgevaardigden worden alle jaaren verwisseld en kunnen niet buiten den last van hunne zenders gaan. Deeze regeeringvorm zou niets strijdig met de vrijheid hebben, zoo dezelfde gebreken, die de andere volksregeeringen van Zwitserland en Graaubunderland ontfieren, hier ook niet gevonden wierden. De vrijheid, zoo als die dan is, behoort alleen aan het Opper-Walliserland en eene beek, die op eenen kleinen afstand van Sion van de bergen

gen vliet, is de scheiding en merkt het onderscheid tusschen de souverainen en de onderdaanen.

Op het eind van de vijftiende eeuw vereenigden de inwoners van Opper- en Neder-Walliserland hunne kragten om het juk van den bischop afgeschudden; maar de verdeeling van den buit was oorzaak van oneenigheid tusschen de twee volkeren; daar viel een bloedig gevegt tusschen hen voor, waarin het Neder-Walliserland overwonnen wierd. Zedert dien tijd is het onderworpen gebleven en wordt door bailluwen geregeerd, gelijk de andere Staaten die den Zwitserschen Cantons onderworpen zijn.

Het is omtrent vier jaaren geleden dat deeze vallen zig zoo zeer vergaten dat zij in openlijken opstand uitbraken. De bailluw van Monthey, goed gevonden hebbende eenen in gevangenis te zetten, die geweigerd had eene zwaare boete te betaalen, meende het volk van Neder-Walliserland het recht te hebben om zig en van bailluwen en van souverainen te ontslaan. Zoo dra de democraaten van Opper-Walliserland de tijding van dien opstand ontvingen, trokken zij, zonder zig te verwaerdigen eenen toefstel van oorlog, kanon en al wat 'er toe behoort, medeteneemen, van hun gebergte, met vorken, schoppen, vlegels en einden touw gewapend en vielen, als de Syracusaanen, die met zweepen gewapend tegens hunne slaaven optrokken,

ken, op de insurgenten aan, zonder hen te ontzien, of enige barmhartigheid te gebruiken.

De uitslag van deezen oorlog was nog twijfelachtig toen de regeering van Bern, gevoelig aan de belediging den heeren aangedaan en vol verontwaardiging tegens het ontrouw gedrag der onderdaanen, deeze tusschen twee vuuren bragt. Zij moesten zig op genade en ongenade overgeeven en de hoofden van die edelmoedige insurgenten wierden gehangen.

Wij gongen niet verder dan Sion, dat eerst aan den ingang van het Opper-Walliserland ligt, dus konden wij de zeden van de gulden eeuw, welke, zegt men, dat daar bloeijen, niet beschouwen. Ik heb dikwerf het bekoorlijk tafereel, dat ROUSSEAU van de oud-vaderlijke gewoonten van de inwooneren van dat land schetst, bewonderd; maar ik moet bekennen dat de beschouwing van het Neder-Walliserland mijnen eerbied voor de burgers van het ander niet weinig verminderd heeft.

Derzelver onderdaanen zijn niet alleen ten prooi aan het kwaad, dat de onderdrukking veroorzaakt; een groot getal hunner is door de verderendste van alle ongesteldheden, de zinneloosheid, het *cretinismus*, door eenen, hetzij natuurlijke, hetzij zedenlijken invloed veroorzaakt, bezogt. Deeze toestand, voor welken hij, dien hij treft, zelf ongevoelig is, wordt in het huisgezin

zin niet als een ongeluk beschouwd. Terwijl de reiziger het afgrijzen niet kan smooren, dat hem het wezenloos gezigt, de onduidelijke woorden, de hangende tong van die ongelukkige inboezemt, doet eene soort van bijgeloovigheid hen in hun land als gunstelingen van den hemel beminnen en hun alle de zorgen der menschlievendheid betoonen. Een niet minder walglijk schouwspel is dat van de kropgezwollen of *goîtres*, zoo menigvuldig in dat land, bijzonderlijk onder de *Cretins*.

Ondanks de hebbelijke luiheid der inwooneren schijnt het Neder-Walliserland bebouwd overal daar het voor bebouwing vatbaar is. De vlakte is somtijds bedekt door het water der Rhône, dat, als de afvallende stroomen het hebben doen zwellen, niet anders tot oevers wil dan de twee ketens bergen, die het land begrenzen. Doch, ondanks alle deeze natuurlijke of zedenlijke na-deelen van het Walliserland, schijnen de inwoon-ers egter wel overtuigd dat de godlijke goedheid hun bijzonder gunstig is. Dit hebben zij uitgedrukt, door met groote letteren op het voorportaal van hun stadhuis deeze woorden uit de psalmen te plaatsen: *De Heere bemint de poorten Sions boven alle wooningen Jacobs.*

Wij hadden het ontwerp gemaakt van, bij onze terugkomst te Martigny, het klooster te gaan zien, dat boven op den grooten St. Bernardus-

berg ligt. De tijding, dat 'er veel sneeuw op den berg gevallen was, belette ons het ter uitvoer te brengen. Onze waard waarschuuwde ons dat wij wagten moesten tot dat andere den weg ge- baand en twee of drie dagen de sneeuw plat getreden hadden, voor wij op weg gingen. Deeze eerlijke Walliser onthaalde ons op het, wat al te lang uitgerekte, verhaal van alle de Heeren, die hij over die hoogten geleid had, en om ons tegelijk eerbied en vertrouwen inteboezemen, zeide hij ons dat hij eenen Prins van de koninglijke familie van Engeland en den Koning van Pruissen tot gids gediend had.

Op het eind van onze reis door Zwitserland ontrustede ons niets meer dan die gemeenzaamheid, welke onze herbergiers zig beroemden met Grooten gehad te hebben. Te Bellinzzone waren wij al tamelijk mishandeld geworden, door de prachtige denkbeelden, die onze waard aangenomen had, met de bekoorlijke Hertogin van Devonshire over den St. Gothard te brengen. De koninglijke eer, waarop die van Martigny zig beroemde, voorspelde niet veel goeds aan onze burgerlijke beurzen, en, zonder te wagten tot de sneeuw plat getreden was, vroegen wij onze paerden en vertrokken naar Vevay.

Wij bragten de laatste dagen van den herfst op de aangename oevers van het meir van Geneve door en, na verschillende tochtjens in het land
van

van Waad, keerden wij door het Canton van Friburg naar Bern terug.

Dit land levert onuitputbaare schoonheden op voor den liefhebber van fraaie landschappen; maar de gezigten zijn nog verruklijker bij de stad Friburg zelve. Wij hadden gemeend dat de eerste bewooners van Lausanne alleen het denkbeeld gehad hadden van, tot stichting van hunne stad, de ongemaklijkste plaats van het land uit te kiezen; maar wij waren genoodzaakt te bekennen dat de oude Friburgers hen daarin nog te boven gegaan hadden. Een klein gedeelte van de stad is op eenen gelijken grond gebouwd; het overige hangt op steile rotsen en vertoont in een klein bestek de wonderlijkste gezigten. De huizen zijn 'er, over het algemeen, groot en wel gebouwd. Naardien dat Canton Roomsch-katholiek en bij uitstek godsdienstig is, bevat de stad een groot getal godsdienstige gebouwen. De hoofdkerk is aanmerkelijk als een sterk en sierlijk gebouw. Maar die stad, die, om haare schilderachtige ligging, den reiziger, die 'er doortrekt, kan behaagen, schijnt egter stil en heeft een treurig aanzien.

De regeering van Friburg is, even als die van Lucerne en Soleure, eene zuivere volksregeering. De magt berust in eenen Raad van twee honderd, die, in zijne verschillende verdeelingen en onderverdeelingen, alle de gedeelten van het gezag omvat. Het is vijftien of zestien jaaren geleden dat

de oorspronglijke regeeringvorm van dat Canton enige veranderingen onderging; deszelfs inwooners, verbitterd over de afpersingen der bailluwen, vereenigden zig en belegerden de stad Friburg. Het is vrij opmerklijk dat wij, op eene lange reis door Zwitserland, door dat land, daar de laagste klassen, naar men voorgeeft, het geluk van het oud Arcadie zouden smaaken, naauwlijks eene strek lands hebben kunnen doortrekken, die niet het toneel van eenen opstand geweest is.

De inwooners van het Canton Friburg, even gelijk die van het Neder-Walliserland, hadden niet tegens hunne tijrannen alleen te worstelen. De Souvereine Raad, in zijne eigen muuren gevangen, zou ongetwijfeld genoodzaakt geweest zijn om in een verdrag te stemmen, dat voordeelig ware voor zijne onderdaanen; maar de Souvereine Raad van Bern, altijd door overeenstemming van gevoelens gedreven, beefde op dien nieuwen hoon, de rechten van eene aloude overweldiging aangedaan en zond zijne troepen zijnen bondgenoot te hulp. De muitelingen wierden, gelijk men denken kan, tot reden gebragt. De hoofden wisten de schande van eene openbaare doodstraf te ontwijken met zig in de bajonetten van de dienaars, die hen vatten moesten, te werpen, en de overige wierden op verschillende wijzen gestraft. Het Fransch Ministerie, dat andere bezinzelen omtrent Amerika had aangenoomen, werd

wierd de beschermer van de voorgewende *regelmaatige* regeeringen, wierd de openbaare uitvoerer van de vonnissen, of liever van de wraak des Senaats van Friburg, en ontvong derzelver slagtoffers op de Fransche galeien. De eerste Natio-naale Vergadering heeft dezelve los gelaaten.

Na zulk eene gestrengte straf kan men wel denken dat de grieven, over welke de muitelingen klaagden, niet eens onderzocht wierden. Men maakte slechts enige kleine veranderingen in de Constitutie om enige geslachten van de bevoorrechte orde, die weinig of geene magt hadden, wat meer gezag te geeven. Het volk bleef in denzelfden staat van onderdrukking en, volgens de regel, overal aangenoomen daar meesters zijn, men gelastte het zig voortaan niet met de wetten te bemoeijen dan om daar aan te gehoorzaamen.

DER TIENDE HOOFDSTUK.

*Aankomst te Bern. Regeering van dat Canton.
Onderwijs. Vrijheid.*

Toen wij aan de poorten van Bern kwamen, wierden wij gestreng ondervraagd omtrent onze naamen, ons vaderland, ons beroep, de plaats van waar

wij kwamen, waar wij naar toe gingen, eindelijk wat het oogmerk van onze reis naar Bern ware. Is 'er iets dat meer geschikt is om alle denkbeelden van de Zwitserfche vrijheid weg te neemen dan die ongerijmde ondervraagingen? Wat moet 'er vooral een Engelschman van denken, voor wien alle die willekeurigheden nog onverdraaglijker zijn en die zig herinnert dat in zijn land de vreemdelingen van de vier gedeelten der waereld, zonder hinder en zonder wantrouwen, ontvangen worden, of ten minsten ontvangen wierden, en niet onderworpen waren aan de ondervraagingen van eenen onderhoorigen.

Schoon de stad Bern slechts eene hoofdstad van het Canton is, kan zij, in schoonheid, gelijk gesteld worden met de hoofdsteden van veele uitgestrekter Staaten; maar ik zal mij niet ophouden met haare openbaare gebouwen, noch met haare fraaie wandelplaatsen, noch met de schoone gezigten, die men 'er heeft en die zoo dikwijls beschreven zijn; ik wil liever in enige bijzonderheden treden omtrent de staatkundige zaaken van het Canton, op welke de Fransche omwenteling veel invloed gehad heeft.

Het gezag berust, gelijk in de andere aristocratische Cantons, bij eenen grooten Raad, bij eenen Senaat, die een gedeelte van den grooten Raad is, en bij Magistraaten uit het laatste lighaam genomen. De groote Raad, de Raad van Tweehon-

honderd genoemd, is de eenigste, bij welken de souvereine magt berust, welker onmiddelijke uitoefening aan den Senaat, uit vijf en twintig leden bestaande, is toevertrouwd. De openvallende plaatsen, in den Senaat, worden vervuld door leden, uit den grooten Raad genoomen, en die in den grooten Raad worden vervuld door personen uit de burgerij van Bern genoomen; de *burgers* zijn de bevoorrechte klasse van de stad.

In dit Canton is de magt van het Gouvernement minder bepaald dan in de andere. Te Lucerne, te Friburg, te Soleure worden de burgers bijeen geroepen, om over de groote belangen van den Staat te beslissen, als over oorlog of vrede, over het heffen van belastingen. Te Bern nemen de Magistraaten nooit hunne toevlugt tot hen, noch om de maatregelen te doen goed keuren, noch om zig te doen verkiezen: het volk is 'er zoo weinig souverein als mogelijk is. Alle de bedieningen, die rang of voordeel geeven, behooren bij uitsluiting aan zes en zestig geslachten. Het is onder derzelver leden dat men die van den grooten Raad verkiest; dan, alzoo enige van die, welke dat gewigtig voorrecht genieten, tot twaalf, veertien en zelfs twintig Raadsheeren leveren, gebeurt het thans dat slechts zeventien geslachten de meerderheid van stemmen kunnen uitmaaken.

Van tien tot tien jaaren moeten 'er in den grooten Raad zeventig of tagtig open staande plaatsen ver-

vervuld worden. Deeze begeevening geschiedt door eene kies-vergadering, bestaande uit de eerste Magistraats-perfoonen van de Republiek, den Senaat en zestien leden, die de groote Raad in zijnen boezem verkiest. De Magistraaten en de leden van den Senaat hebben ongetwijfeld, als dat voorkoomt, reeds zedert lang beslist welke perfoonen uit hun geslacht zij tot die gewigtige benoeming bestemmen. Maar welke zullen de zestien leden van den grooten Raad zijn, die aan de verkiezing deel zullen hebben? Welke zullen de gelukkige voorwerpen van hunne keuze zijn? Zie daar genoeg om de eerezugt van alle optewekken. Elk der zestien leden van den grooten Raad, die eenen zoon heeft, die mondig is, is verzeekerd dat hij hem doet verkiezen; dezelfde gunst valt zijnen schoonzoon te beurt, als hij slechts eene dogter heeft. De geschiedschrijvers van het land verliezen alle deftigheid om de vervoeringen te beschrijven, waarmede twintig jonge lieden, tot hier toe ongevoelig, aanstonds hunne eensklaps ontvonkte liefde aan dat gelukkig meisje vertellen. Men moet egter bekennen dat de jonge lieden van alle andere groote steden even min acht slaan als deeze op de overeenstemming van karakter, of op de neiging van het hart; de eerezugt, het belang beslissen ook hunne keuze; maar dat deeze omstandigheid bijzonder eigen is, is, dat de vrijerij over eene dogter van een *zestiener* in den

den tijd van vier dagen beginnen en eindigen moet; want daar is geen grooter tusschentijd tusschen de verkiezing van een' *zestiener* door den Raad en den dag, waarop hij een gedeelte van de souveraine magt aan den begunstigten minnaar van zijne dogter zal kunnen mededeelen en hem, tot loon van dat huwelijks-juk, in den Raad brengen.

Om de zaaken van regeering te leeren hebben de jonge burgers eene soort van societeit, de *Buiten-staat* genoemd en bestaande uit eenen Raad, een' Senaat en uit Magistraaten van alle rangen, van dezelfde benaamingen als die der Cantons. Alles wat de vaders, die met eene wezenlijke magt bekleed zijn, doen, wordt door hunne zoonen in den *Buiten-staat* nagevolgd; zij benoemen zelfs bailluwen, die het bevel voeren over de puinhoopen van de oude kasteelen, die in het Canton verspreid liggen en daar bereiden zij zig tot de rijke bailluwfchappen, die zij eerlang in goeden staat in de nabuurschap vinden.

COXE vond bij zijne eerste reis te Bern dat de kundigheden 'er veel minder verbreid waren dan in de andere Cantons. Tien jaaren later, op zijne tweede reis, vernam hij, tot zijn groot genoegen, dat de regeering in dit opzigt uit haare slaapziekte ontwaakt was, dat zij te Londen natuurkundige werktuigen had laten koopen en dat zij zig een gebouw aangeschaft had om boeken
te

te plaatsen. Tot dien tijd was de godgeleerdheid de voornaamste tak van studie in hunne openbaare scholen geweest; maar derzelver barbaarsche taal zal zonder twijfel plaats gemaakt hebben voor de taal der wetenschappen en fraaie konsten, zoo de wijze inzigten, welke de regeering liet blijken, gevolgd zijn. Misschien zal ook de wetenschap van maatschappelijke en staatkundige huishoudkunde de oogen van de jonge *patriciers* met een nieuw onbekend licht verlichten (*) en dan zal men hen niet meer hunnen grooten en kleinen Raad, hunne *avoyers*, hunne bailluwen zien naäapen en de navolging van het uiterlijke en het aanneemen van de vooroordeelen van degeene die regeeren voor de kunst van regeeren aanzien.

Volgens COXE is de Senaat van Bern verre van zulk een volstrekt gezag te hebben dan die van de andere aristocratische Cantons van Zwitserland, alzoo de groote Raad onophoudlijk op alle zijne stappen een waakend oog houdt; hij voegt 'er bij dat Bern en alle de aristocratische Cantons van Zwitserland eene uitzondering maaken van de regel, die zegt dat de aristocratische regeeringen die zijn, waaronder het volk meest onderdrukt is; dat niets wijzer en gemaatigder is dan de geest, wel-

(*) *But knowledge to their eyes her ample page
Rich with the spoils of time dit ne'er unroll.*

GRAY Eleg.

welke deeze regeeringen doet werken; dat niets meer verwijderd is van de willekeurige magt dan de naauwgezetheid, waarmede zij de voorrechten van hunne onderdaanen eerbiedigen. Bij dit getuigenis kan men ook dat van den Heer BURKE voegen, die verzeekert dat van alle landen van de waereld de Republiek van Bern eene van de gelukkigste en best geregeerde is.

Deeze waren de denkbeelden, die voor de Fransche omwenteling algemeen heerschten over den staat van vrijheid van het Canton Bern en van geheel Zwitserland; maar het helder licht, dat die omwenteling over alle staatkundige onderwerpen verspreid heeft, heeft den geleenden luister van de Zwitserfche oligarchieën doen verbleeken; dus wordt het zwak licht van den glim-worm verduisterd zoo dra de zon boven den gezigt-einder verschijnt.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

Eisfchen van de inwooneren van het land van Waad. Verongelijking en willekeurig gedrag van het Canton Bern omtrent hen. Oude ontevredenheid van de Edelen.

De bewooners van dat aangenaam land weeten, zedert langen tijd, dat hunne voorouders eene vrije Constitutie hadden; zij verzeekeren zelfs dat deeze Constitutie in alle haare zuiverheid gehandhaafd en geëerbiedigd wierd door de Vorsten, van welke zij afhingen, tot op den tijd dat zij met het Canton van Bern vereenigd wierden in 1536. De vergaderingen van hunne Staaten schijnen hun onloochenbaare bewijzen van hunne staatkundige rechten. De Vorsten van het Huis van Savoie waren, volgens hen, slechts in naam, hunne meesters, en toen zij hun gezag aan de Cantons Bern en Friburg overgaven, wierd 'er uitdruklijk bepaald dat het land van Waad alle zijne voorrechten zoude behouden.

De eerste slag, die aan de Constitutie van het land van Waad wierd toegebracht, was, zeggen de eisfchers, de verdeeling van het land tusfchen de twee Cantons. Van dien tijd vergaderden de

Staa-

Staaten niet meer; vervolgens onderverdeelde men het land in kleine streeken en negen en twintig bailluwen van het Canton Bern of Friburg vervongen den eenen bailluw, of den vertegenwoordiger van den Hertog van Savoie.

De eischers klaagen dat hunne Gouverneurs, als een gevolg van de ontbinding van hunne oude Constitutie, hun de onwettigste en willekeurigste belastingen hebben opgelegd, dat zij met verscheiden Vorsten van Europa contracten aangegaan hebben, om hun troepen te verkoopen, die alle jaaren in het land van Waad aangeworven wierden en met welker bevelhebberschappen de regeering - geslachten eenen uitsluitenden handel drijven, dat de militia van het land niet alleen opgerigt en ingerigt is geworden zonder hunne bewilliging, maar ook dat hunne regeerers dezelve verscheiden maalen tot het werktuig van hunne wraak, hunne tijranij, of die van hunne bondgenooten gemaakt hebben, dat de burgerlijke en voordeelige ampten, die in het eerst weinig in getal zijn, en voor de burgers van het land waren, thans alleen in het bezit van de zes en zeventig regeerende geslachten van Bern zijn en vermeerderd worden naar de gretigheid van die geslachten.

Voorheen, vervolgen zij, maakten de Staaten van het land van Waad aanvallende en verweerende alliantie - tractaaten met de nabuurigē landen: Payerne, Avenche, de hoofdstad van oud Hel-

vetie, en de Republiek van Lausanne hebben, bij voorbeeld, tractaaten gesloten met den Gouverneur van Bern, die, nog maar tien jaaren voor de vereeniging, in een van die tractaaten de inwooneren van het land van Waad zijne *goede vrienden en waarde nabuuren* noemde. Deeze betrekkingen van vriendschap en goede buurschap hebben zedert langen tijd plaats gemaakt voor eene soort van band, die veel nauwer is, maar veel verschillende van de gevoelens van eene wederkeerige genegenheid.

Deeze patriotten schijnen, met opzigt tot de voordeelen, welke hun land van die vereeniging getrokken heeft, niet van hetzelfde gevoelen als de geschiedschrijver van de hervorming van het land van Waad (*); deeze doet, vrij onnozel, het goede volk van Lausanne opmerken dat het ongelijk zou hebben zoo het klaagde, want dat het, door onder de beheersching van Bern te koomen, de voordeelen gewonnen heeft, die de gevolgen der hervorming geweest zijn; voordeelen, die tot het toekoomend leven betrekking hebben en die oneindig dierbaar zijn.

Het is van den tijd der hervorming, die zij spottender wijze *gelukkig* noemen, dat de patriotten van het land van Waad integendeel het kwaad, over

(*) ABRAHAM RESCHAT, *Abregé de l'histoire ecclésiastique du Pays de Vaud*, p. 667.

over welk zij klaagen, rekenen; want toen wierd het volk verdeeld door godsdienstige denkwijzen en dus was het ligter hetzelfde onder flavernij te brengen: zij beweeren ook dat de geestlijke beneficieën geseculariseerd wierden alleen om aristocratische beneficieën te worden (*), dat de heil-

(*) Men heeft opgemerkt dat het decreet van de Nationale Vergadering, waardoor de goederen der kerk nationaal verklaard zijn, eer in de protestantsche Staaten dan in de katholieke over heiligschennis en ongodsdienstigheid heeft doen schreeuwen; deeze laatste wisten beter hoe de zaak gesteld was. Maar nergens heeft dat decreet meer berisping ondergaan dan te Bern. Een schrijver (Doctor CART) heeft over dit onderwerp koddiglijk zaamspraaken verduicht tusschen Fransche uitgewekene bischoppen en den bailluw van Lausanne, die zelf in een oud bischoplijk paleis woonde, uit kragte van eene verbeurtverklaaring, even zoo heiligschennende dan die in Frankrijk heeft plaats gehad, maar hierin verschillende, dat de kerken-goederen in Frankrijk tot betaaling van de schulden der natie bestemd zijn, terwijl de geestlijke goederen van het land van Waad in den eigendom van geslachten, die het land vreemd zijn, zijn overgegaan.

Onder de slagtoffers van de hervorming in het land van Waad, was de rijke Prioer van Romainmoutiers. Hij had enige andere landen in Franche Comté en vlugtte daar heen, terwijl een burger van Bern, die bailluw geworden was, bezit van zijn prioorschap nam. Twee honderd en zestig jaaren daarna dwingt de Fransche omwenteling den opvolger van dien Prioer eene schuilplaats te Bern te zoeken. Deeze, de regeering van Bern vol afgrijzen van alle revolutionaire handelingen vindende en vooral van die, wel-

lige vaten, de gouden en zilveren heiligen, de rijke versierzelen van de bischoplijke kerk en van de kloosters naar Bern gebragt wierden, daar deeze offerhanden der vroomen, welke de geschiedschrijver der hervorming den *buit op Satan behaald*, gelieft te noemen, tot lange gouden ketenen gesmolten wierden om de patricen te versieren en nog in hunne geslachten zijn als een gedeelte van hunne goederen. Zij klaagen eindelijk dat zij 'er weinig bij gewonnen hebben met hunnen bischop tegens eenen bailluw, hunnen Prins tegens eenen burger, hunne priesters, hunne kloosters, hunne geestlijke dogters tegens eene menigte overweldigers van alle benaamingen, zoo trotsch als ongebonden, verruild te hebben.

Men moet egter op dit stuk degeene, die thans
ten
ke de kerk raakten, denkt dat men ijverig het middel zal aangrijpen om dat afgrijzen te toonen, door hem weder in bezit van de proostdij van Romainmoutiers te stellen. Hij vraagt en verkrijgt dan verlof om naspeuringen te doen in de archiven van zijn huis, die bij de hervorming naar Bern vervoerd waren. Hij vindt 'er charters, die zijn onbetwistbaar recht op de proostdij bewijzen; hij heeft de onnozelheid van een boekjen te schrijven om te bewijzen dat de regeering haar zig niet kan toeëigenen en dat zij hem dus moet terug gegeeven worden. De kancelier van Bern getuigde de echtheid van de bewijzen; maar men begrijpt wel dat de Bernsche regeering de landen hield en des niet te min bleef uitvaaren tegens het wreed decreet, dat de Fransche geestlijkheid van haare goederen beroofde.

ten voordeele van de vrijheid van het land van Waad schrijven, niet in alles gelooven en het zou even onbillijk zijn den ijver der Bernsche hervormers toeteschrijven aan het verlangen om zig van de rijke goederen van de kerk meester te maaken dan het wezen zou de verheven pooging, die de Fransche omwenteling heeft voortgebracht, toeteschrijven aan de dolle heerschezugt der demagogen. De hervorming en de omwenteling hebben, de eene zoo wel als de andere, edelmoediger beginzelen tot oorzaaken gehad dan hartstochten van gierigheid en eigenbaat, maar hoe dikwerf zijn die edele onderneemingen niet bezoedeld geworden door de daaden van derzelve verdedigers!

Voor het overige zagen de kinderen der Roomsche kerk de nieuwigheden, die toen in den godsdienst ingevoerd wierden, met geen minder afgrijzen dan de afstammelingen van de Bernsche hervormers voor de Fransche hervormers gevoelen. Lutherus en zijne stellingen scheenen niet minder verfoeielijk dan de *propaganda* en de rechten van den mensch. Tien jaaren voor de vereeniging van het land van Waad met het Canton Bern, decreteerden de Staaten van het land van Waad, te Moudon vergaderd, dat, zoo iemand de boeken invoerde, of de leer verspreidde van den vervloekten en afvalligen ketter Martinus Luther, hij, in geval van verharding en hardnekkigheid, leeven-

de verbrand zoude worden met de boeken, die men bij hem zoude vinden.

Maar laten wij wederkeeren tot de grieven van de inwooneren van het land van Waad; zij beschuldigen de Bernsche regeering niet alleen dat zij hen van hunne vrijheid beroofd heeft, maar ook dat zij hun hun geld afgenoomen heeft door hun willekeurige belastingen aftepersen onder de beuzelachtigste voorwendzelen: zij beweeren dat de Bernsche geslachten, die den Raad van Tweehonderd uitmaaken, behalven de ampten, die zij te Bern bekleeden, alle tien jaaren, uit hunne zestig bailluwfchappen en van de andere voordeelige ampten, welke zij hebben, en behalven hunne tractementen, meer dan tien millioenen livres trekken.

Maar zijn dan die stadhouderlijke voordeelen niet eene billijke belooning voor de moeite van te regeeren? De beroemde HALLER was ongetwijfeld te gestreng, toen hij klaagde dat de schatkist van de Republiek de bijzondere beurs van de patriciers geworden was. Dat vooral het land van Waad drukt zijn de heerlijke rechten, de rechten van de doode hand, de wagten en ronden, de heerendiensten en andere belastingen, verwonderlijk wel bedagt, gelijk Boileau van die van Lodewyk XIV zeide, om de woordenboeken te verrijken en de onderdaanen te verarmen. Zij hebben zulke menigvuldige en hevige murmureeringen

gen van wegens de gemeenten veroorzaakt, dat, bij de Fransche omwenteling, de Bernsche burgers beloofden hunne eischen in aanmerking te neemen.

Om het onbepaald gezag van het Canton Bern over het land van Waad te verdedigen, heeft men gewild dat het veroverd is; maar, zonder te spreken van de onrechtvaardigheid van het recht van verovering, zeggen de inwoners dat hun land nooit veroverd is geworden. De geschiedenis, die zij tot bewijs aanhaalen, toont indedaad dat de Hertog van Savoie, de wapenen opgevat hebbende tegens de trouw van een tractaat, in 1530 met het Canton Bern gemaakt, om de onafhankelijkheid van Geneve te handhaven, het land van Waad zig tegens zijnen gewaanden Heer dorst verzetten, en, zig voor de nakooming van het tractaat verklaarende, zig de zaak van het Canton Bern aantrok met eenen ijver, die het lot, welk zijn bondgenoot het naderhand deed ondergaan, weinig verdiende: maar, al noemde men de eindelijke uitdrijving van den Hertog verovering, kon het nog niet meer zijn dan eene verovering van zijne rechten en niet van de voorrechten, welke de inwoners van het land genooten. Men had hun dan hunne Staaten moeten laten, die te alle tijden onafhankelijk van het gezag van den Vorst geweest waren.

De geschiedenis leert ook dat de Berners een

ligt voorwendzel zогten om met hunne bemidde-
ling tusſchen Geneve en den Hertog van Savoie
tusſchen beiden te koomen, wordende den laat-
ſten elders te veel bezig gehouden door den inval
van François I, om die ſtad aan te willen taſten.
Geneve zou het lot van het land van Waad onder-
gaan hebben, als het zijne onafhankelijkheid niet
met geld gekogt hadde.

De verdedigers van de vrijheid van het land van
Waad trekken uit hetgeen tot hier toe gezegd is
dit beſluit, dat, vermits de inwooneren van die
land nimmer hunne Conſtitutie verlaaten hebben
en deeze Conſtitutie zelfs nimmer door enig de-
creet van de Cantons is afgeſchaft, zoo al zulk
een decreet wettig geweest ware, deeze inwoo-
neren recht hebben om het herſtel van dezelve te
eiſſchen en de bijeenroeping van hunne Staaten te
vraagen.

Het ſchijnt uit de reize van COXE dat men
reeds over twintig jaaren in het land van Waad in
dat denkbeeld ſtond. Hij zegt: „ Schoon de re-
„ geering van Bern van de zagtſte is, ſchoon zij
„ nimmer nieuwe belastingen oplegt en geene
„ overweldiging van de rechten van zijne onder-
„ daanen onderneemt, is de ſtaat van den adel van
„ het land van Waad, die geheel buiten het be-
„ ſtuur van zaaken geſloten is en voor welken de
„ koophandel vernederende geacht wordt, zeer
„ weinig voordeelig, en de eenigſte weg, die
„ hun

„ hun overblijft, is de dienst. Vandaar de t'on-
„ vredenheid van de meeste edellieden van dat
„ land, die weinig voldaan zijnde over de recht-
„ vaerdige en zachte regeering, onder welke zij
„ leeven, gaerne hunne republikeinsche Consti-
„ tutie in eene monarchale zouden verande-
„ ren” (*).

Men kan zig niet gemakkelijk een denkbeeld vor-
men van de zagtheid en billijkheid van eene re-
geering, als degeene, die aan dezelve onderwor-
pen zijn, naar eene monarchale vrijheid zugten.
Zou men die plaats niet anders moeten verstaan
en gelooven dat die van 't land van Waad, door
de kwellingen, die men hun aandoet, verlangen
niet hunne republikeinsche regeering in eene mo-
narchale, maar hunne oligarchie in eene verte-
genswoordigende regeering te veranderen?

(*) Zie de Fransche Vertaaling van de Reis van COX
te Parys uitgegeeven door RAMOND in 1781.

VIJETIENDE HOOFDSTUK.

Staat van de onderdaanen in het Canton Bern.

*De landbouw beschermd; de manufactuuren onderdrukt, en waarom. Staatskunde van de regeering om zig van eene ondersteuning te verzeekeren. Verjaaring van den veertien-
den July in het land van Waad gevierd.
Aanstelling van eene rechtbank en krijgstoel om tegens de patriotten beschuldigingen intewinnen.*

Men heeft de Zwitsersche regeeringen dikwijls als zagten en ingetogen voorgesteld, schoon 'er de opstanden over het algemeen met veel gestrengheid zijn gestraft geworden. De blinde gehoorzaamheid wordt 'er altijd beloond en verkrijgt eene bijzondere bescherming van de Souvereinen, die, vooral zedert de Fransche omwenteling, door alle mogelijke middelen den geest van hunne onderdaanen hebben zoeken inteprenten, dat de gehoorzaame stilheid veel beter is dan de onstuimige vrijheid.

Deeze taal, zoo dikwijls herhaald, heeft, zegt men, de landlieden diets gemaakt dat 'er altijd genoeg vrijheid is daar, waar men in vrede leeft.

De

De boeren in Zwitserland breiden, gelijk overal elders, hunne denkbeelden weinig uit; niets doet hen aan dan hetgeen hen onmiddelijk raakt en hunne onaandoenlijke koelheid behoedt hen voor omwentelingen, uitgezonderd als de knevelarijen, de afpersingen hen tot wanhoop brengen, dat somwijlen gebeurd is.

De bewooners der steden zijn daarentegens meer verlicht; zij gevoelen sterker, kennen beter de gebeurtenissen, die 'er voorvallen, zijn waakzamer op de misbruiken, op de inkruipingen van het gezag: zij hebben gemaklijk gemeenschap met elkanderen, zijn, eindelijk, bekwaamer om hunne rechten te doen gelden en beter bij de hand om de omstandigheden waarteneemen.

In sommige deelen van Zwitserland is de staat der boeren beter dan in andere landen; schoon zij geene stedelijke rechten kunnen genieten, hebben zij rechten, waarop zij eer stellen, dat, bij voorbeeld, van de wapenen te draagen, waarop zij zeer naieverig zijn. In het Duitsch gedeelte van het Canton Bern worden de landlieden, die door de Bernsche Excellentieën met onderscheiding behandeld worden, in het algemeen vroeg gewend om haar als zeer eerbiedwaardige voorwerpen te beschouwen.

De regeering toont op verre na dezelfde zorgvuldigheid niet voor de onderdaanen van andere standen; de manufacturiers, die niet zoo mak zijn
als

als de landbouwers, hebben veel minder deel aan hunne genegenheid. In alle landen redeneert de klasfe der arbeiders meer en is minder te leiden dan die der landbouwers; terwijl ook de Bernfche regeering deezen eene bijzondere gunst be- toont, neemt zij alle mogelijke maatregelen om de nijverheid der andere te dwarsboomen.

Schoon zij nu grond heeft om op de hulp der boeren te rekenen, heeft zij evenwel niet ver- zuimd zig nog van andere hulp te verzeekeren. Voor het jaar 1784 had men de edelen van het land van Waad met de hoop geveleid van voortaan deel te zullen hebben aan de fouvereine magt. Zedert dien tijd hadden zij die hoop geheel en al verlooren en men liet hen onderdaanen blijven gelijk de onadelijke. Maar de Fransche omwen- teling daar zijnde, en de patriciers op nieuw be- grijpende dat zij verfterking nodig hadden, stel- den door een decreet vast dat, zoo dikwijls 'er vijf patrice - geflachten zouden uitfterven, dezelve onmiddelijk vervangen zouden worden door drie geflachten uit het Duitsch gedeelte en door twee uit het Fransch gedeelte van dat Canton genoo- men.

Deeze toelaating tot de waerdigheid van burger van Bern was met geen daadlijk voordeel verzeld, naardien die geflachten van nieuwe uitverkorene niet tot enige waerdigheid konden geraaken dan na vijftig jaaren wagtens. Men twijfelde egter
niet

niet of de hoop van deeze fchitterende verheffing, fchoon voor zulk een klein getal mededingers be- waard, zou eenen heilzaamen invloed op het ge- drag van alle hebben.

Na dat men, door diergelijke middelen, de edelen op de hand van de regeering gekregen had, ftookte deeze, zegt men, de regel *verdeel om te regeeren* opvolgende, oneenigheden onder haare onderdaanen, en boezemden den boeren ja- loezij in tegens hunne municipale magten, hun diets maakende dat zij geneigd waren zig eenen voorrang aantemaatigen, van welken de onder- daanen de gevaarlijke gevolgen niet zouden kun- nen ontwijken dan door zig ftandvastig aan de zij- de van den Souverein te houden.

Dus hebben deeze listige ftaatkundigen door aanhoudende poogingen en eene geduurige behen- digheid hunne bark geduurende den revolutionai- ren ftorm bestuurd, die, in Frankrijk uitgebar- sten, zijn geweld tot aan de einden van Europa heeft doen gevoelen. Maar te vergeefs vleien zij zig langen tijd het lot van alle geweldenaars te zullen ontgaan; de beginzelen van onafhankelijk- heid overfchrijden de geographifche grenzen en de ketens bergen; zij hebben zig reeds in het land van Waad verspreid.

Toen de Franschen, langen tijd belagchelijk in de oogen van Europa door de verknogtheid, die zij zig beroemden voor den perfoon van hunnen mee-

meester te hebben, eindelijk hunnen afgod verbrijzeld hadden, meende het land van Waad, dat tot dien tijd toe gedwongen was geweest te verbergen hoe weinig liefde het voor de zijne had, dat nu het gunstig tijdstip geboren was om de rechten te doen gelden, welke het van zijne oude Constitutieën had. De gemeente van Morges vervoegde zig met dat oogmerk, in het jaar 1790, met eene memorie bij hunne Excellentieën van Bern en beriep zig, om haare eischten te ondersteunen, op de oude Charters van Lodewyk van Savoie, Baron van Waad, van Isabella van Châlons, van Amadeus V, Amadeus VI, Amadeus VII enz., van ik weet niet hoe veele Philiberts en Charles. De misnoegdheid van de regeering, op het zien te voorschijn brengen van deeze vermolzemde Charters, hield de eischers een weinig in ontzag.

Ondertuschen had men de vlugt van Lodewyk XVI, die men reeds meende dat gelukt was, te Bern en Friburg door feestten en openbaare dankzeggingen gevierd, en dus wilden de patriotten van het land van Waad ook op hunne beurt den verjaardag van den veertienden July vieren. Zij riepen elkanderen openlijk te zaamen en, ondanks enige poogingen van den kant van de aanhangers der regeering om de vergadering verdagt te maaken door kwaadaartige zinspeelingen, of door overdreeven voorstellen, liep alles in stilte ten einde.

Men

Men dronk patriottifche gezondheden, men zong Fransche liedjens en de hoed, het zinnebeeld van de Zwitserfche vrijheid, die op alle de openbaare gebouwen afgebeeld staat, wierd in zegepraal opgestookten.

Deeze feest-viering, die te gelijker tijd in verscheiden gemeenten van het land van Waad plaats had, ontrustede de regeering ernstig. Daar was geene wet tegens de feesten en ondertusfchen was de viering van den veertienden July van een al te slegt voorbeeld om niet gestraft te worden. Ingevolge wierd 'er den eersten September daaraan volgende eene bijzondere rechtbank, uit vier regeerers van Bern bestaande, onder den naam van *Hooge Commissie*, verzeld van eene ontzag-verwekkende krijgsmagt, naar het land van Waad gezonden om beschuldigingen tegens de patriotten intewinnen.

De inwooners waren verflaagen, toen zij al dien krijgs-toefel, bestemd om de besluiten van eene revolutionaire rechtbank ter uitvoer te brengen, zagen aankoomen. Zij hadden zig geveleid dat het laatste overschot van hunne vrijheden, de rechts-formaliteiten geëerbiedigd zouden worden en zij herinnerden zig dat, als 'er, zelfs geduurende dat zij onder de bescherming van de Hertogen van Savoie waren, een geschil tusfchen de inwooneren en den Vorst ontstond, deeze gedwongen was
zig

zig aan de beslissingen van hunne eigen rechtbanken te onderwerpen.

De regeering had haare neiging tot gestrengheid reeds laten bemerken, toen 'er, op den eisch van een' ontvanger van de belastingen, een eerbiedwaardig predikant naar Bern was gezonden en in gevangenis gezet als schuldig aan hoog verraad, omdat hij, voor zijn consistorie, staande gehouden had dat de aardappelen geen graan waren en bij gevolg ook niet onder de tienden van het graan behoorden begrepen te worden; ondertuschen kon deeze daad, die strijdig was met het fouverein gezag, voor een opstand doorgaan, eerder dan de viering van een feest, waaraan verscheiden duizenden van hunne landslieden, die in dienst van Frankrijk waren, mede deel genoomen hadden.

Men joeg den inwooneren van het land van Waad schrik aan door het planten van kanon, met schroot gelaaden, aan den ingang van de straaten van Lausanne; door het maaken van de huizen der patriotten tot barakken voor de soldaaten, door het willekeurig in hechtenis neemen van enige: en welke was hunne misdaad? Hadden zij de wapenen tegens de burgers van Bern opgevat? Hadden zij zelfs hunne bevelen of die van hunne bailluwen geweigerd te gehoorzaamen? Hadden zij afgevaardigden gezonden, om te verbroederen

ren met een volk, dat zedert drie honderd jaaren hun bondgenoot was, gelijk de natuurlijke vijanden van dat volk, de Engelschen, gedaan hadden? Neen: men had zig slechts veroorloofd enige nederige vertoogen te doen over eene verkeerde verdeeling der belastingen en, dat het ergste was, men had op den goeden uitflag van de Fransche omwenteling gedronken; men begrijpt de grootheid van die misdaad:

ZESTIENDE HOOFDSTUK.

Veroordeeling van den Heer De la Harpe van Yens, die zedert Generaal geweest is. Zijne geschiedenis en dood.

Onder de patriotten van het land van Waad was een edelman, de Heer De la Harpe, Baron van Yens en van Muttins. Zijn geslacht was van die, welke altijd, maar te vergeefs, de onafhankelijkheid van het land van Waad geëischt hadden. Hij had in zijne jeugd gediend in een Zwitsers regiment in soldij van de Staaten Generaal; maar hij was, op aanzoek van zijn vader, thuis gekoomen; om zig met zijne huislijke zaaken, en vooral met de opvoeding van een talrijk huisgezin bezig te houden.

De hooge Commissie begon haare verrigtingen te Rolle, kleine stad aan het meir van Geneve, enige schreden van het kasteel van den Heer De la Harpe. Zij had reeds twee personen naar het kasteel van Chillon gezonden, wanneer De la Harpe, gewaarschuwd dat het hem ook zoude gelden, ontsnapte, op hetzelfde tijdstip dat een troep gewapende manschappen in eene schuit op het meir aankwam om hem te vatten en hem naar dezelfde gevangenis te brengen. Hij vlugtte naar Geneve, van waar hij den bailluw van zijn district schreef dat hij, dringende waarschuwingen ontvangen hebbende van het gevaar, dat hem bedreigde en wanhoopende de bewijzen van zijne onschuld te zullen kunnen staaven voor eene rechtbank, die twee personen, zonder form van proces, gevangen had laten zetten, voorzigtigst geacht had zig uit den weg te houden, om die rechtbank eene nieuwe onrechtvaardigheid te spaaren; dat hij ook zedert langen tijd aan rhumatieke ongemakken onderhevig was, die door de vogtigheid van het kasteel van Chillon, dat in het water van het meir lag, doodlijk voor hem zouden worden. Hij verzocht den bailluw zijn vertrek niet als eene vlugt te beschouwen; het moest den laster doen zwijgen, die zijne hardnekkigheid van in een land te blijven, dat nu beroerd was, zoude kunnen beschouwen als een voorneemen van het in opstand te willen brengen; dat hij, eindelijk, gereed

feet was om zig in handen van eene rechtbank te stellen, zoo dra hij verzeekering zoude verkrijgen van niet meer bloot te staan aan eene daad van gezag en dat 's lands voorrechten in zijn' persoon niet zouden geschonden worden (*).

De rechters sloegen geen acht op zijnen brief en dagvaardden hem tweemaal om voor hunne rechtbank te verschijnen; hij gehoorzaamde op zijne beurt niet aan hunne dagvaardingen, waarop zij een vonnis streeken, waarbij hij aan de misdaad van hoog verraad wierd schuldig verklaard. Op dit decreet antwoordde hij bij eene memorie.

Eindelijk, na de zaak negen maanden onderzocht en getuigen gehoord waren, werd hij „ *overtuigd* verklaard van door zijdelingsche mid-
„ delen eene neiging getoond te hebben om ver-
„ scheiden personen overtehaalen om eischen te
„ doen, die, onder schoonschijnende voorwend-
„ zelen, tot niets minder strekten dan om de te-
„ genswoordige Constitutie omtekeeren, en dan
„ daarenboven het feest van den veertienden July
„ gevierd te hebben, waarop leuzen van opstand

„ wa-

(*) Karel VI, Koning van Frankrijk, betuigde eens aan zijnen biegtvader zijne verwondering dat de Justitie zijnen minister Montagu ter dood veroordeeld had: *Sire*, antwoordde de munnik eenvoudig, *het was de Justitie niet die hem veroordeelde, maar eene Commissie.*

VELLY *Histoire de France* T. XIII. p. 11.

„ waren opgestookten, met oogmerk om onze
„ getrouwe onderdaanen te verleiden en optezet-
„ ten. ” Ingevolge veroordeelde men den Heer
De la Harpe den zesden July 1792 om onthalt
te worden en zijne goederen wierden ten voordee-
le van den Staat verbeurd verklaard (*).

Wij zullen de echtgenooten van den Heer De la
Harpe met hare zes kinderen aan de voeten van
de Raadsheeren van Bern laten, om recht te eis-
schen tegens eene verbeurdverklaaring, die hen
alle tot den bedelzak bragt en wij zullen den be-
langrijken beschuldigten tot aan het einde van zij-
ne loopbaan volgen.

De Heer De la Harpe, na te vergeefs de
inachtneeming der formaliteiten in zijne zaak ge-
eischt te hebben, vlugtte in het Fransch leger,
daar hij als een martelaar van de zaak der volke-
ren ontvangen en, op het eind van 't jaar 1791,
tot bevelhebber over een bataillon vrijwilligers
van

(*) De hooge Commissie had reeds enige gasten van
het feest van den veertienden July tot de galeien, andere
tot eene vijf en twintig jaarige gevangenis in het kasteel
van Chillon, andere eindelijk tot minder gestrengte straffen
verwezen. — De jonge lieden, die wij bij Vevay ontmoet
hadden, patriottische liedjens zingende, waren jonge bur-
gers van Vevay, die te veel op de slapheid der regeering
vertrouwd hadden. De waakzame bailluw had hun feest
gestoord. Verscheiden waren gebannen, andere gevangen
gezet geworden.

van het departement van Seine en Oise, werd aangesteld. In het volgend jaar werd hij in het kasteel van Rodemack gelegd en bestemd om de eerste pogingen van het leger der verbondén Vorsten, dat aannaderde, te weêrstaan. De overgave van Longwy en Verdun bragt hem met het corps, over 't welk hij gebod, in het grootst gevaar. Verzeekerd van te zullen moeten bezwijken, besloot De la Harpe ten minsten het eerste voorbeeld te geeven van die opoffering, welke vrije menschen verschuldigd zijn aan de zaak, die zij omhelsd hebben. Het kostte hem geene moeite om zijnen braaven wapenbroederen de geestdrift, die hem bezielde, inteboezemen. Alle zwoeren met hem niet te zullen capituleeren, zig met den degen in de vuist een' weg te zullen baanen, en, als dat volstrekt onmogelijk was, zig met de vijanden onder de puinhoopen van het kasteel te begraven, van welk de onderaardsche kelders, tot mijnen hervormd, ten dien einde werden gereed gemaakt.

Maar Luckner, die op dien tijd het bevel in handen had, Frankrijk niet van zulke dappere verdedigers willende berooven, beval dat men het kasteel van Rodemack zoude verlaten; de krijgsbehoeften en het geschut werden naar Thionville gevoerd onder het oog van den vijand, die reeds meester was van alle de posten in den omtrek, een stout bestaan, dat dengeenen, die het ter uit-

voer bragt, den naam van de *braave De la Harpe* verdiende, waarmede Luckner hem voor het front van het leger vereerde.

Na de uitdrijving van de verbonden legers uit het Noorden van Frankrijk, verzocht hij eenen werkzaamere dienst in het leger der Alpen; hij was het, die in de belegering van Toulon, het fort Pharon stormenderhand veroverde, dat de ontruiming der plaats besliste en hem den graad van Generaal van Brigade deed verwerven.

In het leger van Italie teruggekeerd en altoos in de voorhoede zijnde, deelde hij in alle deszelfs moeilijke tochten. Hij sloeg de Oostenrijkers op het eind van het jaar 1794 volkoomen te Garfio en te Cairo, dat de gemeenschap van het leger met Genua verzeekerde en de groote ontwerpen des vijands verijdelde.

Het volgend jaar wierd De la Harpe tot het opperbevel over de ontscheeping-troepen, bestemd om Corsika te heroveren, benoemd; doch de onderneeming niet hebbende kunnen ter uitvoer gebragt worden, omdat de Fransche vloot te zwak was in vergelijking van die des vijands, hervatte hij zijne post bij het leger van Italie, dat, op dien tijd, omtrent twee derden kleiner dan het Oostenrijks Sardinisch leger en van alles onvoorzien, niet te min den grond betwistte met eene dapperheid, den grootsten lof waardig. De Generaal De la Harpe, in deezen aftogt in de agterhoe-

hoede geplaatst, dat is altoos naar den vijand gekeerd, floeg hem wederom te Vado, en Vevins, die reeds op de verovering van Provence staat maakte, zag zig door een verzwakt leger gestuit, welks vernieling men reeds Europa had aangekondigd en dat ondertusfchen onbeweegbaar bleef in de linie van verdediging, die het zig getrokken had, tot dat de versterkingen, die het ontving, het toelieten weder aanvallender wijze te werk te gaan en, door de overwinningen van Frimaire, de overwinningen van Floreal voortebereiden. Kortens tijd te vooren was De la Harpe tot den graad van Generaal van Divisie bevorderd.

Het deel, dat de Generaal De la Harpe aan de onsterflijke overwinningen van den volgenden veldtogt had, wordt door Buonaparte zelven getuigd. Het Uitvoerend Bewind betuigde hem de dankbaarheid der Fransche Republiek voor zijne diensten in brieven aan hem en aan zijnen zoon, eenen jongeling van zestien jaaren, die aan zijne zijde streed (*). Maar dat, naar mijn inzien, zijn ka-

(*) Het is opmerklijk dat men, onder de Generaals, die zig beroemd gemaakt hebben in de verdediging van de Fransche Republiek, Italiaanen, Engelschen, Schotten, Ieren, Duitschers, als *Kleber*, *Macdonald*, *Kilmaine*, *Sherlock*, *Masfena*, vindt. Hier ziet men een Corsikaan, die eenen Zwitser zijnen verdienden lof toezwaait. De vrienden der vrijheid, welk de grond zij, waarop zij geboren zijn, beschouwen de vrije Staaten als hun vaderland.

karakter de meeste eer aandoet is de hartlijke wijze, waarop hij de Bernsche officieren van het regiment van Stettler, te Mondovi krijgsgevangen gemaakt, ontvong. Zonder enigen te verwijten dat zij mede gestemd hadden om hem te veroordeelen, zeide hij hun slechts: *Ik hoop dat wij elkanderen nog eens als goede vrienden in Zwitserland weder zullen zien.* Maar, helaas! die tijd moest niet koomen. Hij sneefde in het midden van zijne glorierijke loopbaan en wierd een slagtoffer.

Men moet ook opmerken, ten voordeele van de vreemdelingen, die zig aan den dienst van de Republiek toegewijd hebben, dat 'er weinige zijn, welke zig onwaardig gemaakt hebben haare zaak te verdedigen. Ik moet egter bekennen dat ik, in het eerste deel van mijne brieven over de revolutionaire regeering, den lezer tot eene dwaaling gebragt heb, waarin ik zelve was, met opzigt tot eenen vreemdeling, die te vooren in de Fransche legers gediend heeft en die thans in Frankrijk en Engeland op zijnen waaren prijs gesteld wordt. Het is met droefheid dat ik mij genoodzaakt gezien heb het voordeelig denkbeeld, dat ik van dien Generaal had, te laten vaaren; maar ik heb moeten zwigten voor de bewijzen, welke men mij gegeven heeft van zijn volkoomen gebrek aan eer en kieschheid. De feiten, die mij berigt zijn door den Heer Muir en door andere even geloofwaardige perfoonen, en welke in de Spaansche volkplantingen van Zuid-Amerika zijn opgezameld, hebben mij in deeze verandering van gedagten bevestigd en brengen mij in de onaangenaame noodzaaklijkheid van degeene, die door mijne eerste oordeelvelling mogen misleid zijn, beter te onderrigten.

offer van eene van die misgreepen, die maar al te dikwijls in den oorlog plaats hebben en die niet van de minste plaagen van denzelfen zijn. Na den overtocht van de Pô had hij eene bende vijanden terug geslagen en keerde in den nacht naar zijn kwartier, wanneer zijn geleide Husfaaren, eene bende Franschen ontmoetende, in den duister voor Oostenrijksche Hulaanen wierd gehouden en met eene losbranding begroet, die den Generaal op het oogenblik dood nedervelde.

Het leger was verslaagen over het verlies van dien braaven officier. Buonaparte verklaarde in het verslag, dat hij het Uitvoerend Bewind van deeze ongelukkige gebeurtenis deed, dat *de Republiek eenen man verloren had, die zeer aan dezelve verknogt was, het leger eenen van zijne beste Generaals, en alle de Soldaaten eenen spitsbroeder, zoo onverschrokken als gestreng in het stuk van krijgstucht.*

Wij hebben Mevrouw De la Harpe in eene smeekende houding voor den Bernschen Senaat gelaaten. Na den dood van haaren man voegde Buonaparte zijn verzoek bij het haare; toen ontdekten men te Bern dat 'er een mislag in het vonnis was ingeslopen en dat de goederen van De la Harpe nooit verbeurd verklaard waren geworden. Zoo de held van Italie maar verzocht had dat men de naspeuringen nog verder zoude voortzetten, zou men zeekerlijk nog wel meerder mislagen in

het opstel gevonden hebben, waaruit zou gebleken zijn dat De la Harpe nooit ter dood veroordeeld was geworden.

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK.

Misnoegdheid van de volks-partij. Beroep op de belofte van vrijwaaring van de voorrechten van het land van Waad door Frankrijk. Historie van die vrijwaaring. Grieven der Zwitsers tegens de Fransche Republiek en van de Fransche Republiek tegens de Zwitsers. Aanmerkingen over de gevolgen van de Fransche omwenteling.

De gestrengte handelwijs van de regeering van Bern omtrent de gasten van het feest van den veertienden July, de toetsel van het geschut en de verigtingen van het revolutionair gerichtshof hadden de misnoegdheid, die COXE reeds over meer dan twintig jaaren bij de voornaamste inwooneren van het land van Waad bemerkte, veel vermeerderd. Moet men zig dan verwonderen dat hunne afkoomlingen, in de besmetting der vrijheid deelende, openlijk de hulp van eene groote Mogendheid verzoeken om in hunne vrijwording begunstigd te worden? Zij hebben de vrijwaaring in

1565 door Frankrijk gegeven aan het tractaat, het jaar te vooren te Lausanne tusfchen Philibert, opvolger van Karel III, Hertog van Savoie en de Zwitferfche Cantons gefloten, ingeroepen. In dit tractaat deed de Vorst plegtig afstand van alle zijne eifchen op het land van Waad, in ruiling van het land van Gex, Bresfe en andere aangrenzende landen, die, onder de beheerfching van Savoie en Frankrijk, de voorrechten bleeven genieten, van welke hunne mede onderdaanen, die van het land van Waad, door de vaderlijke regeering van Bern beroofd waren.

Naardien die vrijwaaring in het tractaat van 1777, te Soleure gefloten, bevestigd is, zijn Frankrijk en het Huis van Savoie (thans vertegenwoordigd door de Fransche Republiek, uit kragt van het vrede-tractaat van 1796 met den Koning van Sardinie) indedaad de Schutsheeren van de vrijheden van het land van Waad. De volks-partij, die in dat land is, heeft recht om te eifchen dat Frankrijk, hetwelk, onder de regeering van zijne Koningen, geduurende twee eeuwen, de inkruipingen der patriciers heeft begunftigd, nu, een gemeenebest geworden zijnde, zijne verbindteniffen gefland doe en de poogingen van de vrienden der vrijheid onderfteune (*).

Ten
(*) Als de vrijheid van de landen, aan Zwitferland onderworpen, het gevolg van die poogingen is, zal de voor-
naam-

Ten einde Frankrijk te beter overtehaalen om de tractaaten natezien, op welke zij de hoop van haare vrijwording gronden, hebben zij hetzelfde de beweeggronden van nationaal belang voorgesteld, die het moeten doen verlangen naar eene verandering in de regeeringvorm van Zwitserland en herstel van de talrijke beledigingen, welke het zedert de omwenteling van deszelfs regeeringen ontvangen heeft.

Maar Frankrijk heeft alleen geene klagten te doen; de Zwitsers geeven ook grieven tegens hetzelfde op. Zij klaagen over den moord van hunne troepen op den tienden Augustus en over de wegzending van de overgeschotene; zij klaagen over de inhouding van den jaarlijkschen onderstand, dien Frankrijk den Katholijken Cantons gaf, over de vrijheid aan hunne muitelingen van Friburg, die op de Fransche galeien waren, gegeven, over de triumph van de soldaaten van Chateau-Vieux en eindelijk over de poogingen van eene voorgewende *propaganda*, die de Fransche grondbeginzelen op hunnen grond verspreid heeft.

Wat den tienden Augustus belangt, het was geen naamste roem daarvan den Kolonel De la Harpe, neef van den Generaal, toekoomen. Een verblijf van twaalf jaaren aan het Hof van Rusland en de dreigementen van de regeering van Bern hebben slechts gediend om zijnen ijver voor de zaak der vrijheid aantevuuren.

geen moord, maar een gevegt tusfchen de wagten van eenen Koning en een volk in opftand. De Zwitfers, zig in foldij van Lodewyk XVI be-geevende om hem te verdedigen, waren nood-zaaklijk bloot gefield aan de gevaaren van eenen aanval. Deeze gebeurtenis is daarenboven niet de uitwerking geweest van een vijandlijk overleg, zij was het gevolg van eenen opftand, van welken men de gevolgen niet voorzien, noch de uitwer-kingen voorkoomen kon: ook was het regiment Zwitferfche wagten afgedankt door het Wetgee-vend Lighaam twee maanden voor die uitbarfting. De Koning was misdaadig van zig niet aan die wet te onderwerpen en de regimenten waren het ook dat zij den Koning gehoorzaamden tegens den wil van het Wetgeevend Lighaam.

De wegzending van de overige Zwitfers was nodig tot hunne eigen veiligheid; was het ook niet tegens het gezond verftand en tegens de menschlijkheid aandruifchende vreemde foldaaten te bezoldigen en hen te laaten vegten voor iets, waarbij zij geen belang hadden? Voor het overi-ge nam men, bij het afdanken van deeze Zwitfer-fche regimenten, alle de fchadeloosftellingen in acht, die zij met recht eifchen konden. Wat de andere grieven belangt; deeze zijn te belagchelijk om antwoord te verdienen.

Maar onderfteld zijnde dat de Franschen Zwi-fer-

serland enig ongelijk aangedaan hebben, past het Zwitserland dan wel, dat Frankrijk veel zwaarer verongelijkt heeft, het zulks te verwijten? Deszelfs democratische of oligarchische regeeringen hebben, zedert de omwenteling, het gedrag van eenen vijand jegens hetzelfde gehouden, op vijandlijkheden na, welke de voorzigtigheid haar niet toeliet te beginnen. De Zwitserfche soldaaten, die nog in dienst van Frankrijk waren, moesten, als zij enigen tijd met verlof naar huis gingen, de nationaale cocarde afleggen, schoon zij een gedeelte van hunne monteering uitmaakte; de Franschen zelve waren verplicht om alle de tekenen van hunne nieuw verkregen vrijheid zorgvuldig te verbergen, als zij zig niet aan duizend laagheden, aan duizend gevaaren wilden bloot stellen.

Schoon het verleenen van eene schuilplaats aan den ongelukkigen in regeeringen, zoo wel als in bijzondere perfoonen, eene schuld is, die men de menschlievendheid betaalt, is dan evenwel de hartlijke wijze, waarop men de Fransche uitgewekene, in de Cantons Soleure, Bern en Friburg ontvong, niet eene inbreuk op de banden van vriendschap, die de Fransche Republiek en Zwitserland in schijn verbonden? Het was in die Cantons dat het leger der uitgewekene te zaamen trok onder de oogen van de afgezanten van Frankrijk,

rijk, dat de onderhandelaars over de tegenomwening hunne openbaare comptoiren van briefwisseling hielden. De patriciers van die Cantons hebben zelfs mede de hand gehad in het verbond der Vorsten; maar de last, dien zij daartoe gegeven hebben, werd op eene zoo ingewikkelde wijze uitgedrukt, dat men, als de uitkomst het vereischte, den inhoud konde ontkennen. Men kan egter denken dat hunne verbindtenissen wezenlijk geweest zijn, volgens de onbescheiden loftuitingen der Prinsen in het befaamd antwoord, dat zij aan Lodewyk XVI zonden, op het einde van het jaar 1791 en dat een tafereel bevat van de hulp, waarop zij tot herstel van zijn gezag konden staat maaken.

Schoon de Cantons tegens dit geschrift zijn opgekoomen, begrijpt men egter ligt van hoe veel gewigt het is, en men wil zelfs dat men den afstand van enig land aan de Zwitsers bedongen had, na de verovering van Frankrijk, die die partij onfeilbaar toefcheen. Men voegt 'er bij dat die verbindtenissen geheim gehouden wierden tot op den tijd dat de Franschen den inval in Savoie deden, een' tijd, wanneer de Berners, onder voorwenzel van de onafhankelijkheid van Geneve te bewaaren, de grenzen van de Ain en van de Jura met een talrijk leger bezetteden, gereed om in die provincieën te vallen, zoo dra de Oostenrijksche

en

en Pruisfische legers voorbij Chalons zouden zijn (*).

Dit

(*) Men heeft zedert daarop geantwoord dat deeze oorlogstoebereidzelen van het Canton Bern eene maatregel enkel ter verdediging was. De Heer BURKE, wiens gevoelen daar omtrent niet verdagt is, zegt dat het Canton Bern *zig zeer vroegtijdig in staat van tegenweer stelde*. Den waaren zin van deeze woorden kan men gemakkelijk raaden. Men kan meer licht vinden in eenen onderschepten brief, door Mallet Dupan aan den Marschalk de Castries geschreven, onder de dagtekening van den zeventienden September 1792. Het blijkt uit deezen brief dat, na dat de Koning uit zijne gevangenis zoude verlost zijn (dat buiten twijfel was, gelijk men denken kan) „ de eer van zijnen koning- „ lijken persoon te bewaaren bij uitsluiting voor de Zwit- „ fersche troepes bestemd wierd. ” De schrijver voegt 'er bij dat, „ alzoo 'er in Frankrijk eene militaire regeering, „ ten minsten voor enigen tijd, moest plaats hebben, het „ goed was de gewigtige plaatsen aan perfoonen te vertrou- „ wen, op welke men volkoomen staat konde maaken „ en dat de Heer d'Erlach, bailluw van Lausanne, dien „ hij als de Voorzienigheid van het land van Waad be- „ schouwde, en bij welken de uitgewekene altijd meer dan „ bescherming gevonden hadden, zig door zijne dringende „ verzoeken had laten overhaalen en den Graaf van Ar- „ tois om het bevel over de Gardes verzocht had. ”

Men zal mischien zeggen dat de ontwerpen en daaden van enkele perfoonen niet aan de regeeringen moeten geweten worden; dat die Heeren tegens Frankrijk kunnen zaamengespannen hebben, zonder dat hunne Bernsche Excellentieën daarvoor verantwoordelijk zijn. Maar deeze zaamenspanningen en duizend andere van dien aart waren zeer

al-

Dit ontwerp wierd ontdekt en verijdeld door den Minister *Clavière*, wien de Berners het oogmerk hebben toegeschreeven van zig van Geneve en zelfs van het land van Waad meester te maaken.

De volks-partij houdt staande dat de regeeringen niet alleen geene gelegenheid hebben laaten voorbijgaan om hunnen haat tegens Frankrijk te toonen, maar dat zij zig zelfs aan verscheiden stellige inbreuken op de onzijdigheid schuldig gemaakt hebben. Toen de proclamatie van de Republiek op het manifest van de verbonden Koningen antwoordde, wierden alle Franschen uit Zwitserland verdreven en de afgezant zelf, verplicht om Soleure te verlaten, wierd naauwlijks te Baden geduld. Toen Denemarken, Zweden, Pruisen zelf de Fransche Republiek reeds erkend hadden, waren de Cantons nog standvastig in hunne getrouwheid jegens het *uitwendig Frankrijk*, deszelfs staatkundige en kerklijke hierarchie, deszelfs Koning enz. Het bestaan van de Fransche Republiek is 'er als eene ketterij beschouwd tot den

algemeen bekend; zij zijn nooit ontkend of tegengesproken en het zou in de Franschen zeer verschoonlijk geweest zijn, zoo zij tot op het Zwitsersch grondgebied zulke *Voorzienigheden*, als de Heeren d'Erlach en Mallet Dupan, waren gaan beletten de zaaken van Parys als die van het land van Waad te regelen.

den tijd dat de zegepraalende bewijzen van Moreau en Buonaparte alle die naauwgezetheid hebben doen verdwijnen.

De aanhouding van den afgezant Semonville door de Oostenrijkers op den grond van Graauw-bunderland was insgelijks eene baarblijkelijke schending van de onzijdigheid; Frankrijk had op dien tijd de middelen niet om zig daarvoor genoegdoening te doen verschaffen. Maar deeze inbreuk was de eerste niet; reeds toen de Sardinische troepen Savoie ontruimden, liep een Zwitsersch regiment, dat door de Franschen van het groot leger gescheiden was, weg, stak het meir over, trok over het grondgebied van het Canton Bern en door Walliserland en voegde zig bij de vijanden door de valei van Aost; noch de hoofden van het regiment, noch de bailluwen, welker grondgebied zij overgetrokken waren, zijn immer daar over gestraft geworden.

Door strafloosheid aangemoedigd beproefden de getrouwe bondgenooten van Frankrijk een stoutere stuk. Het was in dien tijd toen de overlooping van Dumourier in het jaar 1793 het Noorden van Frankrijk bloot stelde en toen de Republiek van binnen door burger-oorlog en partij-schappen verscheurd was. De Piemonteezen, zien-
de het Fransche leger in Savoie zeer verzwakt,
dagten dat zij, als zij het nu aantasteden, die provincie zouden kunnen herwinnen en eene gunstige af-

afwending ten voordeele der verbonden Vorsten maaken.

Twee sterke kolommen moesten door de engten van Mont-Cenis en van den kleinen St. Bernard breeken in Maurienne en in Tarentaise doordringen en zig naar den kant van Montmelian of Chambery vereenigen. Eene derde kolom moest uit de valei van Aost in Faucigny trekken. Deeze, de Franschen aantastende in berg-engten, die minder gemaklijk te verdedigen waren, zou hen vooral kunnen dwingen om te wijken. Maar om uit de valei van Aost in Faucigny te koomen waren 'er maar twee wegen, de een dwarsch door een vreeslijk ijsveld, de ander over den onzijdigen Zwitserschen grond en aan beiden kanten scheen de moeilijkheid onoverkoomlijk; maar het schijnt dat, zoo het ijsveld zijne onbeveeglijke onzijdigheid behield en den overtocht glad affloeg, de Koning van Sardinie de trouw der Zwitsers omtrent hunne bondgenooten rekliker vond. De Piemonteezen trokken, als pelgrims verkleed, gevolgd van muilezels met hunne wapenen, goederen, krijs-behoeften geladen, in Walliserland over den grooten St. Bernard, toogen in Savoie door de engte van la Balme en de sneeuw van hunne voeten afschuddende, deden zij hunne toerusting weder aan en vatteden de wapenen op; toen verraschten zij, van de jagers van het land geholpen, de Franschen in de

valei van Chamouny, drongen tot Bonneville, vijf mijlen van Geneve, door, en bevonden zig, in drie dagen, in den rug van het Fransch leger, zonder dat men 'er van dien togt was gewaarschuwd geweest.

Dit ontwerp zou mischien volkoomen gelukt zijn en de magazijnen van het Fransch leger zouden genoomen zijn geworden, als de Piemonteezen meer ruitèrij gehad hadden en zoo zij hun voordeel hadden geweeten te doen met den opstand, die reeds in Savoie aangestookt was; maar de dapperheid der Franschen dwong hunne vijanden eene tweede reis door Zwitserland te doen; zij trokken wederom door de engte van la Balme en over den grooten St. Bernard, zonder tegenstand van de Zwitsers, en zonder zelfs door de Franschen vervolgd te worden, schoon de inwoners van Neder-Walliserland deeze drongen om de gelegenheid waarteneemen om hen het juk te koomen helpen affschudden.

Naardien het gedeelte van het Zwitserssch grondgebied, dat de Sardinische troepen overtrokken, tot het Walliserland behoorde, namen de patriërs van dat land alle de verdiensten van de onderneeming aan zig en de flegte uitslag belette de ongetwijfeld de andere Zwitsersche regeeringen een gedeelte daarvan voor zig te eischen. Het is waar dat de Zwitsersche troepen, die zig bij de Sardinische troepen moesten voegen, door de
flegt-

negtheid van die daad getroffen, tegens hun hoofd opstonden en klagten deden hooren, die men voorzigtig smoorde. Het is ook waar dat dat hoofd door zijne regeering veroordeeld wierd; maar de zagtheid van het vonnis was een bewijs van goedkeuring meer dan van misnoegen. De Heer d'Erlach, een der voornaamste bewerkers van de onderneeming, ontvong van den Koning van Sardinie eene doos met diamanten versierd en wierd weldra tot de waardigheid van lid van den Senaat van Bern verheven.

De patriotten van het land van Waad, de waarheid van de grieven van Frankrijk tegens de Zwitsersche regeeringen toestemmende, zeggen dat het volk slechts een blind en onweetend werktuig in de handen van zijne Heeren geweest is; het heeft zelfs, in het algemeen, belang genoomen in den goeden uitslag van de Fransche omwenteling, ondanks de valsche berichten en de lasteringen, door welke men het altoos gezogt heeft tegens de vrienden der vrijheid te verbitteren.

Terwijl die Zwitsersche patriotten Frankrijk dus aanzetten om zijnen eigen hoon te wreeken, vergeeten zij niet hetgeen het kan noopen zig hunne zaak aantetrekken en, om de zwaarigheden uit den weg te ruimen, welke de Fransche regeering zoude kunnen vinden om zig in de bijzondere zaa-

ken van een onafhankelijk land te mengen, haalen zij verscheiden voorbeelden aan van gevallen, waarin de regeering van Bern het zig geoorloofd gerekend heeft haare troepen te gebruiken om geschillen te vereffenen, in andere Staaten tusfchen de regeeringen en de onderdaanen gerezen. Zoo-danige is haare tusfchenkomst in de zaaken van Geneve; haare wapening ten voordeele van de patriciers van Friburg tegens de inwooneren van dat Canton, ten voordeele van de Heeren van het Opper-Walliserland tegens de onderdaanen van het Neder-Walliserland, ten voordeele van den bishop van Bazel tegens het volk van dat bishdom, ten voordeele van den Koning van Pruissen tegens Neufchâtel, ten voordeele van de democraten van Uri tegens de Levantijsche valei, ten voordeele eindelijk van de burgers van Zurich tegens het volk van het meir.

Welke gegronde redenen zou de regeering van Bern kunnen aanvoeren tegens de Mogendheden, die zig van hetzelfde recht zouden willen bedienen om tusfchen haare onderdaanen en haar tusfchen beiden te koomen, voornamelijk als geschreven tractaaten die Mogendheden de vrijwaring der voorrechten, welke zij geschonden heeft, toevertrouwd hebben.

Ziet daar een gedeelte van de lange lijst van grieven, door de patriotten van het land van
Waad

Waad tegens hunne Excellentieën van Bern opgemaakt; ziet daar de hulpmiddelen, die zij aanwijzen tot geneezing van hunne staatkundige kwaalen. Maar tot hoe verre zal de Fransche Republiek op hunne eischen acht slaan? Dit zal het boek van het noodlot ons mischien weldra doen weeten. Het is ondertusfchen natuurlijk dat men denke dat de beginzelen van deeze magtige omwenteling, die reeds tot de afgelegenste landen zijn doorgedrongen, niet misfen kunnen landen, onmiddelijker aan hunnen invloed blootgesteld, van gedaante te doen veranderen.

Hebben wij niet, zedert de eerste tijden van de Fransche omwenteling, eeuwen voor ons zien voorbijgaan en ons met haare ondervinding leeren? Wij zijn, als de spruiten van Deucalion, het tusschenvak van de kindsheid tot den mannelijken ouderdom eensklaps overgesprongen, terwijl wij, helaas! gelijk zij, maar al te veel tekenen van onze verharde oorsprong overgehouden hebben!

Et documenta damus quâ simus origine nati.

O V I D. Met.

Gelijk de reiziger, die, uit eene brandende vlakte koomende, van top tot top klautert tot de eeuwige sneeuw en dus, in den tijd van enige

uuren, alle de luchtstreeken der aarde doorgaat, even zoo heeft 's menschen geest, die de Fransche omwenteling in haaren loop heeft kunnen volgen, den langen doornigen weg der afgetrokken naspeuringen verre agter zig latende, zig snel verheven tot de hoogste waarheden van de kennis van den mensch en van de kunst van regeeren.

hebben!

Is documentum huiusmodi finis originis non.

Gezigt de reiziger, die, uit eenen brandende
vlakte koomende, van top tot top plantert tot de
eenwige sneeuw en dus, in den tijd van enige
uren,

B E S L U I T.

Schoon onder een zeker oogpunt niets gebrek-
kiger is dan de regeeringen van Zwitserland, van
welke geene op een maatschappelijk verdrag ge-
grond is, en schoon men, over het algemeen, een
land, daar geen lijfstraflijk wetboek is, daar de
burgerlijke wetten onvolledig, onbestendig, in-
gewikkeld zijn, daar alle beschikkingen willekeu-
rig zijn, daar de beginzels der vrijheid zelfs niet
begrepen worden, daar het volstrekt bedwang van
de drukpers en de onverdraagzaamheid in gods-
dienstige gevoelens de mogelijkheid van eene goe-
de opvoeding, de bron van eene edele denk-
wijze, beletten, als slegt geregeerd beschou-
wen kan, moet men egter bekennen dat die re-
geeringen in praktijk wat beter zijn dan in
theorie.

Somtijds ontbraken, op het tijdstip dat de geest
van dwinglandij zijne woede zou uitgeoefend heb-
ben, de middelen van uitvoering. De zwakheid
van die regeeringen heeft haar somtijds beschroomd
en altijd voorzigtig gemaakt. Alfschoon de volke-
ren aan het juk gewoon zijn, zijn zij egter gewa-
pend, dat geen klein voorrecht is, en zij heb-
ben,

ben, bij verscheiden gelegenheden, hunnen regenten te verstaan gegeven dat zij zig aan hun juk onderwierpen, mits het niet te zwaar ware. De kleinheid der steden, de maatschappelijke betrekkingen tusfchen de inwooneren, de menigvuldige gemeenschap tusfchen de steden en het land, enige gedenktekenen, enige instellingen, enige geheugenissen hebben vonkjens van dien geest van vrijheid, die genoegzaam was om den regenten te beletten tot eene volflagen dwinglandij te koomen, levendig gehouden, behalven de plaatselijke of toevallige omftandigheden, die hen tot gemaatigdheid deden overhellen.

Om deeze verschillende redenen bemerkt men in Zwitferland meer welgesteldheid, meer geluk en voorfpoed dan in de willekeurige regeeringen, daar de praktijk met de theorie zaamenfpant om de geregeerde ongelukkig te maaken. Maar men moet zig herinneren dat deeze uitwerking slechts in het algemeen bestaat; in een land, daar de vrijheid niet op de wetten gegrond is, kan 'er wel eene foort van openbaare gemaatigdheid zijn, die van de zeden afhangt en die het gros des volks spaart, maar die daarom de enkele perfoonen geenerhande vrijwaaring geeft.

De gerustheid, welke de regenten van Zwitferland behouden hebben, fpruit uit de ondervinding, die zij gehad hebben dat de bijzondere onrechtvaerdigheden bij hen nooit algemeen gemor
ver-

veroorzaakt hebben: zij zijn overtuigd dat zij, omdat zij het tot hier toe hebben gehouden, het altijd zullen houden. De Fransche omwenteling en alle de andere, welke zij naar zig gesleept heeft, hebben de ijdelheid van diergelijk eene hoop bewezen. Maar het zijn, zegt men, de laatste veranderingen, die in Italie gebeurd zijn, welke in Zwitserland den meesten indruk gemaakt hebben. De Fransche omwenteling heeft, in haar begin, slechts eene monarchie omverre geworpen, die weinige trekken van overeenkomst met de Zwitsersche Republieken had; maar de omverrewerping van die Italiaansche Oligarchieën, die dikwerf zijn voorgesteld als goede modellen van de Zwitsersche regeeringen, heeft in dat land denkbeelden opgewekt, heeft zaaden gestrooid, die de kiem van eene geheele verandering in hun stelsel zullen worden. De uitwerkingen beginnen zig reeds te doen bespeuren terwijl ik dit werk schrijf, en als een vonkjen van de Fransche magt de ontvlamming begunstigt, als de Republiek zig kooft te overtuigen dat zij haare grenzen een zedenlijk bolwerk moet geven, die zoo sterk is als haar geographische omtrek, is het meer dan waarschijnlijk dat zij deeze Republieken zal vormen naar beginzelen, meer overeenkomstig met die, welke zij zelve belijdt.

Men zal in de schets, welke ik van den staatkundigen toestand van Zwitserland gegeven heb,

on-

ongetwijfeld, onder veele onvolmaaktheden, ook opmerken dat ik, opzetlijk het een en ander, heb overgeslaagen. Ik heb, bij voorbeeld, niets gezegd van het verbond, dat de Cantons onder elkanderen verbindt, noch van de gewoonte, die zoo sterk en met zoo veel recht afgekeurd is, van hunne burgers aan vreemde Mogendheden voor geld te verhuuren, bij welke zij zig gaan laten verminken en dood schieten om geschillen, die hun niet aangaan. Ik ben ook niet getreeden in de omstandige historie van elken Staat, alzoo ik, zoo veel mij mogelijk was, heb willen vermijden te herhaalen hetgeen andere beter gezegd hebben dan ik het zoude hebben kunnen zeggen.

Het viel mij hard Zwitserland te verlaten. Wie gaat zonder weêrzin uit dit fraai land? Als men reden heeft om over deszelfs instellingen te zugten, of als men 'er zig in de gezelschappen verveelt, vindt men 'er altoos eene groote toevlugt tegens de verveeling, als men zig in deszelfs heerlijke landschappen begeeft, daar de geest, door zijne overdenkingen verrukt, de rampen, door 's menschen hand gewrogt, geheel uit het oog verliest. Zwitserland heeft mijnen denkbeelden eene geheel nieuwe waereld geopend; de gezigten zijn in mijn geheugen geprent gebleven. Als 'er zedert aangenaame beelden van de natuur voor mijnen geest zijn koomen zweeven, was het altoos aan Zwitserland dat ik dagt, en als ik mijne kasteelen

len in de lucht bouw, zet ik die altijd aan den voet van eenen berg der Alpen, aan den zoom van eenen snellen afstortenden stroom en op eene plaats, van waar men een stil meir en een groot ijsveld kan ontdekken.

Wij kwamen weder te Parys in dien gedenkwaardigen winter, toen de Fransche legers Holland veroverden, door deszelfs bevrozen zeeën droogvoets overtetrekken; wij hadden onzen weg genoomen door Franche-Comté, niet zonder groot gevaar te loopen van de wolven, welke de koude en de honger van den Jura hadden doen koomen en die dikwijls den ongewapenden reiziger aanvielen.

Een sterke dooi, die in den avond, dat wij te Besançon aankwamen, opkwam, maakte de wegen onbruikbaar, dat ons het vermaak verschaftte van enige dagen in het beminlijk huisgezin van eenen van mijne reisgenooten doortebrengen. Ik kwam weldra in het mijn te Parys, maar hoe verschillende waren mijne gewaarwordingen van die, welke ik gevoelde, toen ik het verliet! Ik had niet anders dan gelukwenschingen te doen en traanen van genoegen te vergieten.

A A N H A N G Z E L.

Aanmerkingen van den burger RAMOND

over de Ysbergen en Ysvelden (a).

Het is twintig eeuwen geleden dat Rome, voor het eerst het oog slaande op de onbekende strecken, uit welke de Barbaaren, die het niet meer vreesde, toeschooten, met schrik eene keten van toppen zag, nog hooger dan den Caucasus en altijd met winter-sneeuw bedekt. De beschaaftde waereld dagt eene wijl dat Italie door de Alpen aan den bevrozen Noord-pool grensde (b).

Terwijl de Romeinen deeze bergen beschouwden, trok Annibal dezelve over. Hij was de eerste die vermoedde dat de sneeuw haare geheele oppervlakte niet bedekte; hij zag derzelve wilde en vrije bewooneren; hij betrad die onbekende
en

(a) Men noemt de bergen, die het verzamelpunt van het ijs zijn, *Glacières* (Ysbergen); men heeft de takken ijs, die van dezelve afloopen, den naam van *Glaciers* (Ysvelden) gegeven.

(b) Ziet POLYBIUS *Lib. II.*

en door zoo veele rotsen verdedigde weiden ; hij leerde Rome dat het konde veroverd worden.

Men heeft nog niet met juistheid bepaald welke de plaatsen zijn die de Karthaginiensers overtrokken en men kan zig bij gevolg ook geen juist denkbeeld maaken van den staat der Alpen ten tijde van hunnen overtocht, omdat men niet weet op welk gedeelte van dat gebergte de beschrijvingen der geschiedschrijvers, die ons het geheugen van deezen verbaazenden overtocht bewaard hebben, toetepasfen. Alles wat men uit hunne verhalen besluiten kan is dat de Alpen reeds toen haaren ouderdom bereikt hadden; haare valeien waren door afgronden, haare regelmaatige hellingen door steilten vervangen; groote afstortingen kondigden haare bouwvalligheid aan en ongetwijfeld waren de ijsvelden, welke Annibal ontmoetede, reeds ijs, dat zig van de bovenste ijsbergen verbreid had. Ziet daar wat de geschiedenis ons zegt; maar in welke Jaarboeken zullen wij de jeugd van die oudste dogters der aarde vinden? Tot welk tijdperk moet men opklimmen om de kindsheid te vinden van hetgeen reeds zoo lang oud geweest is? Zoo een zwak werktuig, het werk van eenen oogenblik, dat zig beweegt, dat gevoelt, dat lijdt, in een woord, dat leeft, dat is, dat met zijne eigen kragt en met alle zijne magt naar den dood spoedt, in kort, zoo de mensch
met

met jaaren telt, met welke tijdperken zullen lijdlijke klompen tellen, die ongevoelig zijn, die geschikt zijn om zoo lang als de bol, waarvan zij een gedeelte uitmaaken, de vernieling te weerstaan, die zig uitput om de vertooning van deszelfs oppervlakte te veranderen?

Betreuren wij dan het verlies niet van de feiten, die de geschiedenis ontsnapt zijn; wat zouden ons zulke jonge Jaarboeken tog leeren? Wat zijn punten van vergelijking, die maar enige eeuwen van elkanderen af staan? Daar is eene andere historie, in welke die der volkeren maar een onmerkbaar stipjen beslaat, de historie der natuur. De man van vernuft, die 'er in weet te leezen, stapt met eene enkele schred over de tijden, welke onze Jaarboeken verlichten en de volkeren en hunne oudste woelingen agter zig latende, dringt hij in eene dieper oudheid door; hij bepaalt 'er de *tijdperken* van, hij wijst 'er de omwentelingen van aan. Het is van de oevers der zeeën dat hij begint. Daar verzamelt hij de jongste feiten, hij wijst het gisteren van de natuur aan, want voor haar zijn de volkeren maar eenen dag oud. Welhaast bereikt hij de heuvelen, die digtst aan derzelve stranden liggen, die, welke het water jongst gevormd heeft, toen het laatst ons vast land verliet; het zijn lange evenwijdig loopende en niet veel verheven streepen, het werk van de langzaame wegwijking van het water, want, toen
de

de oceaan dezelve agter zig liet, had hij zijne eerste woede reeds verloren, hij stroomde met minder onstuimigheid naar de kom, die hij nu beslaat. Verder op verheffen zig de bergen en verdeelen zig in veele ketenen, welker verschillende rigtingen den strijd des waters toonen. Hier worden de stroomen aangewezen door breede diepe valleien; het was eene verbolgen zee, die haare hoogten en diepten bespoelde. Groote banken van schulpen en voortbrengzelen uit het groeiend rijk bewijzen dat zij 'er lang gestaan heeft; derzelver versteening getuigt van het getal eeuwen, die 'er verlopen zijn zedert zij dezelve verlaaten heeft. Hooger zijn de gedaanten grooter; alles kondigt nog geweldiger beweegingen, kragtiger middelen, eene meer verwijderde oudheid aan. Elke trap verhooging voegt eene eeuw bij den ouderdom der bergen en de waarneemer, eindelijk tot op duizend halve roeden boven de tegenswoordige oppervlakte der zee gekoomen, is op de grootste hoogte, daar men sporen van dezelve ziet en vindt aldaar het verwijderst tijdperk van derzelver bekend werk (c). Het verschilt egter nog veel

(c) Nieuwere waarneemingen, door den burger RAMOND in het Pyreneesche gebergte gedaan, hebben hem doen besluiten dat het water eene grooter hoogte bereikt heeft dan die, waarvan hij hier melding maakt. Ziet hier

veel dat hij de hoogste toppen, die uit den aardbol uitsteeken, bereikt hebbe. Midden uit de bergen zelve, die hij te boven gekoomen is, rijst eene vreeslijke keten eenvoudige rotsen, die altoos schijnen uitgestooken te hebben boven de strandelooze zee, die om den aardbol stroomde. Te vergeefs zou men graaden en tijdperken tusschen hen en de ophooping, die de aarde gemaakt heeft, willen bespeuren; de Jaarboeken der
het uittrekkel van eenen brief, dien ik over dat onderwerp van hem ontvangen heb.

„ Ik vervolg thans die waarneemingen en, zoo het leezen
„ van die, welke ik uitgegeeven heb, U belang inboezemt
„ voor de bergen, die ik thans bewoon, zult gij met ge-
„ noegen verneemen dat ik dit jaar tot op het middenst ge-
„ deelte van den Mont-Perdu, dien men als den Mont-
„ Blanc van de Pyreneeën kan beschouwen, en dien nie-
„ mand nog ooit heeft tragten te naderen, gekoomen ben.
„ Daar heb ik ijsvelden gevonden, die weinig behoeven te
„ wijken voor hetgeen de Alpen pragtigst van dien aart be-
„ zitten. Maar dat U de Alpen niet getoond hebben, dat
„ zij waarschijnlijk geenen waarneemer toonen zullen zijn
„ de vreemde gedaanten, het vreeslijk aanzien van de kalk-
„ aartige bergen van den tweeden rang op zulk eene hoog-
„ te geplaatst; het zijn de overblijfselen van het bewerk-
„ tuigd rijk op hunne toppen liggende: het zijn de been-
„ deren van viervoetige landdieren, met schulpen van
„ schulpdieren en de huisjens der zoophyten vermengd;
„ het is het kerkhof van de Antediluviaanen, vijftien of agt-
„ tien honderd halve roeden boven de tegenswoordige op-
„ pervlakte van de zee.” (Noot van Mej. Williams.)

der natuur vertoonen aldaar een zeer groot ledig vak; daar is niets gemeens tusfchen dat tweeërlei werk. Het laafte heeft getuigen gehad; de overblijfsels van het dierlijk en groeiend rijk, welke de bergen van den tweeden rang bevatten, bewijzen dat onze aarde als toen het toneel van het leven was; maar welk wezen is bij de geboorte van de eerstgenoemde bergen tegenswoordig geweest? Wat bevatten zij meer dan de eenvoudigfte aaneenzetfels van het mijnftofflijk rijk? Toen onze planeet dezelve baarde, was zij nog maar eene dore woefijn.

Zoodanig is de oudheid van die bergen. Derzelve oorfprong is nabij de kindsheid van den aardbol; zij is zelfs niet dan aan gisfingen onderworpen. Als men aan die gloeiing van de aarde geloof, die haar langen tijd in eenen ftaat van fmelting gehouden heeft, ziet men dezelve ontftaan uit de ongelijke nadering van derzelve deelen en uit de holligheden, welke uit derzelve eerfte verkoeling gefproten zijn, volgens het ftefel van Buffon; zoo men integendeel onderftelt dat de zee langen tijd heeft kunnen blijven ftaan op eene hoogte, meer dan eens zoo hoog dan men haar gewoonlijk heeft toegefchreven, zal men kunnen gelooven dat derzelve water, nog van inwooneren ontbloot, en eene zuiver mijnftofflijke voortrollende, deeze ontzagchelijke verzameling van eenvoudige rofsen gevormd heb-

be (*d*). Maar wat raaken ons die verschillende stelsels? Het bestaan van de eerstgevormde bergen is voor ons van geen wezenlijk belang dan van dien tijd te rekenen dat zij, uit het water opkoomende, omringd van dat bekleedzel van bergen van den tweeden rang, dat derzelver gedaanten verzagt, derzelver hoeken verftompt en tot grond van de groeiing moet dienen, zig tot ketenen vormen en zig naar alle kanten op de droog geworden vaste landen uitstrekken, om derzelver eenvormige uitgestrektheid in landstreeken te verdeelen en dat waterpas te vernietigen, dat en dezelve aan eenen nieuwen zondvloed zoude bloot stellen en tot eene eeuwige onvrugtbaarheid veroordeelen. Alles is in die eerstgevormde ketenen regelmatig; alles draagt blijken van de eerste tekening van de natuur. Derzelver zagte en vrugtbare helling vertoont, zonder verwarring, alle de trappen der groeiing, nauwkeuriglijk overeenkoomende met de verschillende strooken van den damp-

(*d*) Gevoelen van de Sausfure, in zijn uitmuntend werk over de Alpen, bekend gemaakt. Hij is de eerste geweest, die in de eerstgevormde bergen regelmatige laagen heeft gemeend te vinden, welke bij gevolg ook niet het werk van eene omwenteling kunnen wezen. Deeze laagen zijn niet horizontaal; integendeel zij zijn bijna loodregt. Men kan dezelve vergelijken bij bladeren, die op elkanderen gelegd zijn, zoo dat elke piek van de hooge Alpen vrij wel zoude kunnen vertoond worden door een artisjok.

dampkring en ongevoelig van de ruime vrugtbaarheid der vlakten tot de karige onvrugtbaarheid der bovenste hoogten overgaande. Met het mos eindigt het groeiend rijk en alles wat daar boven is is onvrugtbaar. Dus schijnt de dorre keten van de eerstgevormde rotsen, die fier boven de bewoonbaare waereld uitsteeken, even als zij langen tijd boven den zondvloed, die de aarde bedekt heeft, uitstaken, zig nog eens aan de algemeene wet te onttrekken; maar het is om, op eene andere wijze, het juk van de natuur te ondergaan. Derzelver dorre kruinen zijn veroordeeld om eeuwig eenen ontzagchelijken last sneeuw te torfchen en, terwijl derzelver voet met de laager bergen het voordeel deelen van de oppervlakte der aarde te vergrooten, van dezelve met zuivere bronnen te drenken, van de onderste laag van den dampkring in bepaalde deelen te verdeelen, van de wolken uitte-deelen, van die winden te verdeelen en rigting te geeven, die, zonder eenen zoo kragtigen wederstand, regelmatig om den aardbol zouden waaien in eene enkele rigting en met eene verwoestende onstuimigheid, onderhouden zij eene verzameling van water, welks verteering altijd evenredig is aan de warmte van de zomers en dat, verre van door de hitte uittedroogen, des noods den brand van een geheel halfgrond zoude blusschen,

Maar welke is de oorzaak van de koude, die

op deeze hoogten heerscht? Door welke grilligheid heeft de natuur in het verblijf van eeuwige stilheid ijs opgestapeld, dat enkel zou schijnen te moeten blijven bestaan in het midden der nevelen en in het akelig schemerlicht van de pool-landen? Waarom zijn de eenzaamheid en de dood het deel van plaatsen, die het hemellicht, dat alles verlevendigt, met zijne zuiverste stralen beschijsnt?

De een, de aarde eene eigen warmte toeschrijvende, als een overblijfsel van haare gloeiing, onderstelt dat de bergen, in hoedanigheid van alleen staande klompen, verwijderd van het middelpuntig vuur, aan een grooter verlies van inwendige warmte onderworpen zijn (*e*); een ander, de terug-

(*e*) In eene noot over de bronnen zegt ons de Heer DARWIN (schrijver van een zeer beroemd Engelsch gedicht, getiteld: *de Botanische Tuin*) dat de grootere koude, die men op de toppen der bergen dan in de vlakke gevoelt, voornamelijk daarvandaan kooft dat zij, om zoo te spreken, alleen, en van het brandpunt van het vuur des aardbols afgezonderd staan. In zijne noot over de ijsvelden merkt hij aan dat, vermits de gewoone warmte van het inwendige der aarde altoos van agt en veertig graaden op den thermometer van Fahrenheit is, zoo wel in den zomer als in den winter, de sneeuw, die dezelve aanraakt, altoos in eenen staat van ontdooijing is. Het is om die reden, vervolgt hij, dat in de ijsbergen de buitenste zijden van de verzameling van ijs aanhoudend smelten, hetwelk de menschen noodzaakt tien tonnen ijs te verzamelen om eene ton te bewaaren; het is daarom dat aanmerklijke rivie-

rugkaatsing en opeenpakking van de zonne - stralen
als de eenigste oorzaak van de warmte in de vlak-
ten

vieren haaren oorsprong hebben onder dat eeuwig ijs en
onder sneeuwbergen en dat zij zelfs in den winter vlieten.

Deeze wijsgeerige dichter scheidt zoo veel behangen om
met zijne *Nymphen van het oorspronkelijk vuur* af te dwaalen,
dat hij zig naauwlijks verwaerdigt zijn oog te slaan op
de niet minder belangrijke godinnen der ijsbergen. Als hij
de prachtige verblijfplaatsen, die zij bewoonen, bezocht had,
zou hij niet alleen betoverd geweest zijn over zijne reis;
maar hij zou ons beter hebben doen begrijpen hoe de top-
pen der Hooge-Alpen, van het middenpuntig vuur afge-
zonderd staande, dit vuur evenwel derzelver ijs konne smel-
ten en tot groote rivieren doen afvloeijen.

Deeze zedige Nymphen, schoon met een schitterend kleed
gekleed, zijn niet alleen jaloers dat zij zoo door den Heer
DARWIN verwaarloosd worden, maar zijn zelfs gevoelig
over zijne lasteringen. Haare klagten zijn nog versch in
mijn geheugen.

*

*

*

Terwijl 'k in diep gepeins op d'Alpen neêrgezeten,
Op 't wild natuurlijk schoon mijn oog gevestigd had,
En reeds de laatste straal van 't wijkend daglicht blikte,
Verscheen mij d'Ijs-godin op haar' krijstallen bol.

Haar' fleede, fraai versierd met vonkende ijs-fieraadjen,
Glijdt, door sneeuw-vogeltjens getrokken, over 't ijs;
Haar vlokk'rig kleed, waarop de zonnestralen breeken,
Vertoont de kleur van een' nog versch ontlooken roos.

ten beschouwende, denkt dat de staat van eenzaamheid der bergen genoegzaam is om reden te gee-

Traag, maar bevallig, ligt ze haar neveligen sluier,
 En ziet mij treurig aan met verontwaardiging,
 Terwijl de bleeke maagd, met klaagende gebaerden
 En hijgend' ademtocht, aldus haar hart ontlast.

„ Ô Dogter van het land, daar DARWINS toverroede
 „ Zweeft over de natuur, hoe uitgestrekt, hoe groot;
 „ Daar zij den lucht-kring peilt en 's aardbols diepe holen,
 „ En het elektrisch vuur en 's waters diepen plas (*).

„ Ga, zeg hem, vreemd'ling dat, zoo zijne zoete zangster
 „ Mijn' rijken eens bezogt, zij nieuwe wond'ren zag;
 „ Ga, zeg hem dat alhier mijn' tempelen, hoe duister,
 „ Een schat bevatten voor een ieder niet te zien.

„ Gij, Nymphen van het vuur, met hoe veele eer-laurieren
 „ Versiert uw dichter u het gloeiend roode hoofd!
 „ En waarom zou dan niet de wijsbegeerte dulden
 „ Dat ik ook van zijn' hand eene enkele krans ontving?

„ Ach! hoe kunt gij een' maagd als duivelin beschouwen (†)
 „ En al uw glinst'rend heir haar zenden op den hals?
 „ Hun scherpe pijlen op haar boezem af doen schieten
 „ En ket'nen een' godin aan 't Noorder Beer gestarnt?

„ Laat

(*) Uitdrukkingen in het gedicht van den Heer DARWIN.

(†) Ziet hier hoe de Heer DARWIN zig uitdrukt, en waar op deze dichtregelen van de dichteres zien.

„ Roep uwe blinkende heir-legers, laat hen van verre te
 „ zaamen trekken met straalende helmen en glinsterende oorlogs-
 „ pij-

geeven van de koude, die derzelver kruinen doet
bevriezen. Daar zijn, eindelijk, andere, die
dee-

„ Laat af! 'k zend met mijn' hand de sneeuw in groote klompen,
„ Langs steile bergen, steeds vermeerd'rend, naar beneên;
„ 'k Kan u verplett'ren, u verkleumd in 't ijs-hol sluiten,
„ Of overstelp u met een' berg van dikke sneeuw.

„ Koom niet gewapend; fus met aangename toonen,
„ Met zielen - vleiend dicht, mijn' nog verzoenb'ren geest;
„ Span uwe rijke lier en smelt mijn ijs - koud harte
„ Met wierook zoeter dan het westen - windjen brengt.

„ Uw' zanggodin zal op mijn' vluggen ad'lers wieken
„ Mijn' onbetreden veld in stoute vlugt bezien;
„ Terwijl de kille Nymph van elk' der nieuwe beeken
„ Voor u van een' rivier d' onzigtb're bron ontsluit.

„ Mijn' Sylphen zullen u gediensfig beekjens wijzen,
„ Die door de gladde sneeuw wegvloeijen onbemerkt;
„ Zij zullen 't duister hol met flauwe vlam verlichten
„ De werkplaats, daar natuur haar' schatten zaamenstelt.

„ Mijn' Sylphen zullen u, ondankb're dichter, toonen
„ 't Verafgelegen land, daar mijne levenskracht,

„ Zoo

„ pijlen. Valt in eene vast gedrongen bende den *Vorst-duivel*
„ aan, breekt zijne witte torens en doorboort zijn krijstallen har-
„ nas; brengt den tijran naar de door het maanlicht verlichte
„ kusten van Zembla en ketent hem huilende aan den Noorder
„ Beer, ”

Botante Garden I Gez. vers 437.

deeze twee stelsels onbepaald verwerpende, ver-
zeekeren dat de dunte der lucht alleen deeze uit-
wer-

„ Zoo wijd en zijd verspreid, uw' jonggetrouwde bloemen
„ Met een' bevall'ge bos tot liefde en leven wekt (*).

„ Mijn Sylphen zullen u ... maar, ach! hij vliedt mijn klaagen
„ Voor Nymphen goud van hair en bloozend rood van kleur;
„ Hij mint geen sneeuw-wit blank, noch 't hemels-blaauw
„ in d' oogen,
— Zij weende en zij verdween omgeeven met een' wolk.

*

*

*

*As on the Alpine cliff I musing strayed,
And gazed on nature in her charms severe,
The last soft beam of parting day displayed
The glacier Goddess on her chrystal sphere.*

*Her sledgy car with sparkling frost-work bright
Over the pellucid ice her snow birds drew,
And on her fleecy robe refracted light
The full-blown rose's vermeil colors threw.*

*Slow as she graceful lifts her misty veil,
Indignant grief her mournful looks exprest,
And thus in plaintive tones the vestal pale
Breathed the deep sorrows of her beating breast.*

„ Na-

(*) Zinspeeling op het tweede gezang van het gedicht van den Heer DARWIN, waarin hij de sexen der planten bezingt.

werking kan voortbrengen. Is het omdat alle
vloeistoffen slechts eenen graad van warmte ver-
draa-

„ *Native of that green isle where DARWIN waves*
„ *His magic wand over nature's wide domain,*
„ *Her airy essence, and her central caves,*
„ *Her fires electric, and her nereid train.*

„ *Go tell him, stranger, had his muse explored*
„ *My realms, new marvels had enchained her eye;*
„ *Go, tell him in my sunless fanes are stored*
„ *Treasures no vulgar glance shall ere descry.*

„ *Ye Nymphs of fire! around your glowing brows,*
„ *What lavish wreaths your Poet loves to twine;*
„ *Know partial Bard! philosophy allows*
„ *That one bright chaplet might belong to mine!*

„ *Ah! why a Vestal to a fiend transform,*
„ *Bid to my steeps thy glittering bands repair,*
„ *Direct with cruel aim their arrowy storm,*
„ *And chain a Goddess to the Northern Bear (*)?*

„ *Stay thy rash steps! — my potent hand impells*
„ *The rushing Avalanche to depths below;*

„ *I can*

(*) *Call your bright myriads trooping from afar,*
With beamy helms, and glittering shafts of war;
In phalanx firm the fiend of frost assail
Break his white towers and pierce his crystal mail;
To Zembla's moon-brighi coasts the tyrant hear,
And main him howling to the Northern Bear.

draagen kunnen, evenredig aan haare digtheid? Is het omdat de lucht, verder van de oppervlakte der aarde af en tegelijk minder digt zijnde, beroofd is van de vermenging van die dampen van verschillenden aart, die zig in de laage strecken van

„ *I can transfix thee — numbed in icy cells,*
 „ *Or, shroud thee in unfathomed folds of snow.*

„ *Come not in hostile garb! with softer art*
 „ *With dearer powers my yielding spirit seize,*
 „ *Wake thy rich lyre, and melt my gelid heart*
 „ *With incense sweeter than the western breeze.*

„ *Thy muse shall mount my Læmmer-Geyer's wing*
 „ *Pass over my untrod heights with daring course;*
 „ *While the cold Genii of each new-born spring*
 „ *For thee unlock each river's viewless source.*

„ *For thee my Sylphs with tender care shall mark*
 „ *The printless pathway of the secret rills;*
 „ *And light with lambent ray the cavern dark,*
 „ *Where chymic nature mystic wealth distils.*

„ *For thee my Sylphs in distant lands shall trace,*
 „ *Where far diffused my vivifying powers*
 „ *Awake, ungrateful Bard! in blushing grace,*
 „ *To life, and love, awake thy wedded flowers.*

„ *For thee — but ah! my pensive form he flies*
 „ *For Nymphs of golden locks, and florid hue;*
 „ *No charms have snow white tints, or azure eyes,*
 — *She wept, and folded in a cloud withdrew.*

(Noot van Mej. Williams.)

van den dampkring onder elkanderen vermengen, gisten, zig ontbinden, zig weder hervoortbrengen en moeten beschouwd worden als eenen zeer kragtigen invloed op deszelfs getemperdheid hebbende (f).

Wat 'er voor het overige van de verschillende stelsels zij, welke men verzinnen kan om dat verschijnsel te verklaaren, geloof ik egter dat men dat stelsel als best geschikt moet beschouwen om 'er reden van te geeven, dat de bestendigste en eenvormigste oorzaak aan de hand geeft. Niets is indedaad ook regelmaatiger dan de wet der natuur en de lijn, die de levende waereld van de streek der sneeuw scheidt, wordt op alle breedten aangewezen door eene denkbeeldige oppervlakte, tot eene platte spheröide gekromd, die, boven den evenachtslijn vier en twintig honderd halve roeden van de oppervlakte der zee verwijderd is en die, ongevoelig de aarde naderende, derzelver wezenlijke oppervlakte omtrent den tagtigsten graad breedte doorsnijdt. Als wij deeze regel op de

(f) Het gevoelen, dat ik hier voorgesteld heb en dat ik zoek optehelderen, is dat van De Luc. Hij heeft het laatst in zijn groot werk bekend gemaakt zonder de gronden duidelijk daar te stellen; en schoon hij verzeekert dat men geen ander stelsel hebben konne, als men de bergen kent, moet ik egter bekennen dat ik minder in mijne eigene ondervinding dan in het vertrouwen, dat ik in die van De Luc stelde, redenen zou vinden om zijn gevoelen aantekleeven.

de Alpen toepassen, zullen wij bevinden dat zij, op zoodanigen afstand van de evenachtslijn gelegen zijnde, die grooter is dan de helft van haaren afstand van de pool, de strek der sneeuw ontmoeten zullen op eene hoogte, die meer dan de helft minder is dan de hoogte, waarop die strek boven de zee van den evenaar verheven is; waaruit volgt dat, zoo de Alpen haare oorspronkelijke gedaante behouden hadden, wij derzelver keten zouden bedekt zien met eene strook sneeuw, welker onderste rand scherp afgesneden zoude zijn door de strek der groeiing, elf honderd halve roeden boven de oppervlakte van de zee. De ligging van enige toppen alleen, met betrekking tot de zon, en de kragt, die de stralen van dat hemellicht, door enige oppervlakten terug gekaatst wordende, op de nabuurige oppervlakten oefenen, zouden, door een klein getal onregelmatigheden, de eentoonige witheid van die lange strook ijs en sneeuw afbreken.

Zoo deeze staat waarlijk bestaan heeft, heeft hij maar een' korten tijd kunnen bestaan, omdat de gedaanten geduuriglijk moeten veranderen en 'er maar eene enkele regelmatige bestaat. De klomp van het ijs moet vermeerderd zijn om die reden zelve dat zij was begonnen zig te vormen en omdat, zoo 'er een eerste jaar is, waarin die kruinen sneeuw hebben ontvangen, waarvan een gedeelte de kragt der zon wederstaan heeft, 'er op die

die hoogte eene reden moet zijn waarom zij niet in evenredigheid van haare ophooping smelte. Nu heeft dat ijs niet in omtrek en zwaarte kunnen toeneemen, zonder dat 'er ontzagchelijk groote brokken van af braken, die, langs de helling der bergen afrollende, 's winters in eene warmer streek gevoerd zijn geworden, daar zij door haare grootheid tegens de hitte van onze zomers bestand geweest zijn. De afvallende stroomen zijn vermenigvuldigd naar maate het ijs vermeerderde en naar maate het meer de gemaatigde streek naderde; zij hebben de aarde, die de ruggen der bergen bevloerde, medegesleept en duistere afgronden gemaakt, waarin de bovenste toppen takken van ijsvelden hebben kunnen uitbreiden, bestemd om de laager bergen te bedekken en om de ijsvelden, die tot dien tijd alleen tot afgezonderde kruinen bepaald waren, tot eene doorgaande keten te vereenigen.

Zoodanig is de tegenswoordige staat der Alpen. Zoo het mogelijk ware zig boven derzelver kruinen te verheffen en met een opslag van het oog derzelver geheel te overzien, zouden de vrugtbare deelen voor de onbewoonde ruimten verdwijnen. Twee voornaame en digt bij elkanderen liggende ijs-zeeën, de eene in het noord-oosten, de andere in het zuid-westen, zouden het eerst het oog naar zig trekken. In de eerste zou men, als half onderstaande eilanden, de bergen bespeuren,

ren, die elkanderen in eene keten volgen van den St. Gothard en den Grimsel tot den Schreckhorn; aan de andere zijde zou men, onder een eenvormig voorkoomen, de vreeslijke rei onderscheiden van die, welke zig van den St. Bernard en den Mont-Velan tot den Mont-Blanc verheffen. Uit deeze zee zou men eene menigte takken zien voortspruiten, die elkanderen in alle rigtingen naderen, zig met elkanderen vermengen, dooreenstrengelen, de groote met kleinere vereenigen, en alles inneemen, 't welk in de nabuurschap van dat middenpunt van koude ligt. In dit wit kleed zou men enige pieken van eene andere kleur opmerken, die in het ijs ingevat, hunne toppen 'er van hebben geweeten vrij te houden; zij zijn 'er ongetwijfeld voorheen mede bedekt geweest; maar hun ontbloot geraamte is thans niet in staat het te behouden: de natuur bevrijdt hunnen ouderdom voor de gemeene flavernij. Enige zwartachtige vlekken zouden de plaatsen die bebouwd zijn en de grootste weiden aanwijzen; maar men zou te vergeefs omzien naar de onmerkbaare tusschenwijdten, door welke de menschen zig eenen doortogt gebaad hebben en Waliserland, de groote tusschenruimte, die het ijs open laat, zou niet meer dan een smal lint zijn, door de Rhône verzilverd.

Als men dien zondvloed van ijs van nader bij beschouwt en in zijne gedeeltelijke uitwerkingen

waar-

waarneemt, is hij nog vreeslijker. Men ziet hem beurtelings die groote puinhoopen van alle eeuwen, van welke elk klein gedeelte de verwoesting van eene eeuw getuigt, beurtelings verslinden. Als de fluier der vergetelheid over die Jaarboeken der natuur uitgespreid, strekt hij om alle de sporen, welke de tijd van zijn aanwezen overgelaaten heeft, uittewisfchen. In welke valei ik door-
dringe, zie ik mij van ijs omringd; het bedreigt alle de wegen van gemeenschap, welke 'smen-
fchen nijverheid het tusschen beiden ontftoolen heeft; de vrugtbaarste weiden zijn 'er door bele-
gerd en de herders, eng beperkt in die, welke het hun nog bloot laat, wijzen mij al zugtende
degeene, welke het reeds veroverd heeft. Aan
stroomengelijk, zoo het 'er de snelheid en ongesta-
digheid van hadde, aan lava gelijk, zoo het niet
alle de ijslijkheden van eenen eeuwigen winter me-
debragte, volgt het alle fchuinsten, hoopt in al-
le diepten op en vertoont zig als eene ontzagche-
lijke afbrokkeling, welker zwaarte haar doet ne-
derdaalen. De bewooner van de vlakte ziet het
met verwondering in het midden van zijnen oogst
koomen en de zon, die denzelven doet rijpen,
tarten; de herder, die zig in het diepst der af-
gronden heeft nedergezet, ziet het met fchrik den
bovensten rand van de fteilte, die het van hem
fcheidde, bereiken en waterstroomen en afval-

lende sneeuwballen op zijne wooning nederstorten (g).

Men

(g) DARWIN, verlegen over de vermeerdering van het ijs aan de poolen en op de bergen van Zwitserland, heeft een schrander middel opgegeeven om het evenwigt tusfchen de koude en de warmte te herstellen; door, namelijk, de Europifche vlooten te gebruiken, die thans maar middelen van vernieling zijn, om ijs-eilanden voorttefleepen van de pool in de heete luchtstreeken binnen de keerkringen. Alzoo de land-troepen weldra (het is ten minften te hoopen) met hun vernielend werk zullen uitscheiden, weet ik niet waarom de Doctor ook niet voorgeslaagen heeft om de ijsbergen van St. Gothard en van den Mont-Blanc in de Europifche landen over te voeren, daar de warmte te groot is. Voor het overige heeft de burger RAMOND ons, in zijne laatste waarneemingen over de Pyreneeën, gerust gesteld omtrent de verkoeling van den aardkloot, die van de vermeerdering van het ijs op de bergen zoude koomen; na dat hij geredeneerd heeft over het verschil in de breedte en hoogte der strook van het ijs in de Alpen en de Pyreneeën, strook, die in de laatste maar drie honderd halve roeden breedte heeft, daar zij in de eerste eene ruimte van dertien honderd halve roeden bestaat (ontzagchelijk verschil, als men in aanmerking neemt dat de hoogste fpitsen van die bergen, in haare hoogte, slechts zes honderd halve roeden verschillen en in haare breedte slechts drie en eenen halven graad) trekt hij 'er het volgend besluit uit dat „ als men „ van de hoogte, welke de top van eene keten bereikt, „ van deszelfs middelbaare breedte en van de uitgestrektheid van de ijs-strook, twee zaaken weet, men 'er de „ derde uit besluiten kan, en dat, als men in eene beken-

„ de

Men moet het bekenen, hoe droevig die waarheid ook zij, het ijs strekt om de gantsche oppervlakte der Hooge Alpen te bedekken en om de gemaatigder valeien, die zij bevatten, aftezonderen.

„ de keten, van eenen gegeven berg, twee van die drie
 „ omftandigheden weet, deszelfs hoogte, de uitgestrektheid van deszelfs sneeuw, en de plaats, die hij in de rangen der keten beflaat, de derde 'er een noodzaaklijk gevolg van is.”

Na deeze wetten te hebben daargesteld, doet de burger RAMOND zijn best om te bewijzen dat de ijsvelden der Alpen, even als die der Pyreneeën, geene duurzame vergrooing beneden de ijs-ftrook ondergaan kunnen.

„ Dat hunne bevrozen baaren vrij naar alle de openingen
 „ afrollen (zegt hij) ijdele bedreiging! Het is de stroom,
 „ die van de bergen in eene diepe valei ftort.... en in dampen verkeert. Een bloem-tapijt wijst de ijs-zee een zoom, dien zij niet zal overschrijden. De oogst van den landbouwer golft in veiligheid op haare oevers en de herders-hut zal haare nabuurschap niet meer vreezen.
 „ De woede van den Oceaan wordt niet beter beteugeld door zagt hellende oevers en die hem geenen wederstand fchijnen te doen, terwijl zijne golven, die de vastfte rotsen fchudden en die het fchip met een legioen beladen, met batterijen en verfchansfingen omringd even zoo wel als de kano van den Wilden flingeren, op een beueeglijk zand koomen verdwijnen, daar zij naauwlijks de tedere fchulpjens, die zij aangebragt hebben, verzetten.”

Observations faites dans les Pyrenées, Chap. 14.

(Noot van Mej. Williams.)

ren. Ik zal niet zeggen dat derzelver aanwas van de verkoeling van den aardbol koomt, want de ijsvelden zijn ver buiten de koude streek gegaan, daar zij eerst gevormd zijn en blijven in eene warmer streek door hunne grootte bestaan; maar de ligging zelve van die ijsvelden, op plaatsen daar zij niet hebben kunnen beginnen gevormd te worden, moet de uitbreiding van het oorspronkelijk ijsveld bewijzen (*h*). Hoe hebben zij, die rijpe vrugten aan den voet van het ijsveld van Grindelwald geplukt hebben, die met de eene hand dat van Montanvert geraakt hebben, terwijl zij met de andere hand aan eenen oogst reikten, die op de fikkel wagtte, niet begrepen dat het vaderland van de vrugten niet het vaderland van het ijs konde zijn en dat die klomp ijs uit de bovenste strecken afdaalde (*i*)? Welk stelzel en welke bijzonde-

(*h*) Terwijl ik de uitbreiding, welke men in de benedenste ijsvelden bespeurt, alleen toeschrijf aan de vermeerdering, welke de bovenste sneeuw jaarlijks moet ondergaan en het stelzel van de verkoeling des aardbols als weinig geschikt beschouw om het verblijf van dat ijs in eene gematigde streek te verklaaren, ben ik egter wel verre van te denken dat die wijze van een alleen staand feit te beschouwen strijdig zij met de schoonste theorie der waereld, welke het vernuft immer heeft voortgebracht. Ik geloof slechts dat verscheiden verschijnzelen, die betrekking hebben op de ijsvelden en derzelver aanwas, moeten verklaard worden zonder dat men zijne toevlugt daar toe behoeft te neemen.

(*i*) Vergelijkt COXE, XVI en XXIII Brieven.

dere waarneemingen zal men ook aanvoeren tegens bewezen feiten, tegens gelijklopende overleveringen? Men moet het ijs weinig gezien en weinig met de herders, die door deszelfs nabuurschap bevreesd gemaakt worden, gesproken hebben om onkundig te zijn hoe veele ijsvelden 'er zijn, die de naamen draagen van de weiden, welke zij nog kortling overdekt hebben (*k*), hoe veele doorgangen 'er zijn, die, eene eeuw geleden, nog open waren en welke zij voor altoos hebben toegestopt (*l*); alle die plaatsen zijn bekend, de registers van de gemeenten en van de familieën hebben het geheugen van die algemeene rampen bewaard; daar zijn gedenktekenen, die dezelve getuigen (*m*). Als men, eindelijk, bij zoo veele getuigenissen nog een gezag mag voegen, dat in dit stuk alle ander gezag kan opweegen, dan zal ik den beroemden HALLER, den

(*k*) De ijsvelden van *Rosenlani*, die ten minsten twee in getal zijn, in het Canton Bern; de *Blumtisgletscher* in hetzelfde Canton, verscheiden andere in Walliserland, Faucigny enz.

(*l*) Dat van *Letschberg*, tusfchen het Canton Bern en Walliserland, dat van *Montanvert* en *Bonhomme* in de vallei van Aost; dat van *Grindelwald*, van welk COXE zelf in zijnen zestienden brief spreekt en andere.

(*m*) In de parochie van *Grindelwald* ziet men de klok van eene kluizenarij, weleer gelegen in den doortogt, die naar het Walliserland loopt en welke het ijs gevuld heeft.

den Zwitferschen PLINIUS aanhaalen; die geleerde, toen een man van tagtig jaaren, heeft mij verzeekerd dat hij, in zijne eerste jeugd, van Bern bergen zag, die het grootst gedeelte van den zomer zonder sneeuw waren en welke 'er nu altoos mede bedekt zijn (*n*). Men zou een groot misbruik maaken van enige bijzondere uitzonderin-

(*n*) De Heer VON HALLER heeft nog in het jaar 1777 zijn gevoelen omtrent dat stuk aan den dag gelegd in eene voorreden, welke hij gemaakt heeft voor den Heer WAGNER, uitgeever van de fraaiste verzameling van gezigten van Zwitserland, die 'er bestaat. Bij de waarneeming, welke ik zoo even op het woord van dien grooten man heb aangehaald, zal ik nog eene van denzelfden aart voegen, die mij beslissende voorkomt. De Elzas, die, met betrekking tot de Alpen, in dezelfde streek ligt als de stad Bern, ziet dezelve ook ten Zuiden zijnen gezigt-einder bepaalen. De oude inwooners van dat land, die den waaren naam van die bergen schijnen vergeeten te hebben, hebben dezelve eenen anderen gegeven, die hun voorkoomen afschilderde, die van *Hohe-Blauen* (hooge blaauwe), dus heeft men ook in Noord-Amerika de verafgelegen keten bergen, die het gezigt naar den kant van den Stillen Oceaan en de land-engte van Anian stuit, *Blaauwe Bergen* genaamd. Deeze benaaming van *Hohe-Blauen*, die men nog in de doorzigtkundige kaarten van MERIAN vindt, geraakt thans in onbruik, omdat zij niet meer past op bergen van een schitterend wit, dat scherp uitsteekt op het hemels-blaauw der lucht en welker tegenswoordig voorkoomen aan die dikke wolken doet denken, die men op zomer-dagen boven den gezigt-einder ziet opkoomen.

ringen, als men de onbeweeglijkheid van het benedenst ijs tegens deeze feiten wilde aanvoeren. Het is waar, zedert verscheiden eeuwen hebben enige van die ijsvelden zekere grenzen niet overschreden, en, alzoo hun ongevoelige aanwas altoos gevolgd is van evenredige verminderingen, zijn ook de uitersten van dit verschil altoos binnen eene zeer kleine ruimte bepaald gebleven. Zoodanig is het gelegen met het ijsveld van Montanvert, zoodanig met die van Grindelwald en Furca (o). Maar wie begrijpt niet dat takken, verscheiden honderden roeden beneden hunne geboorteplaats gedaald, en in den schoot dier valeien gekoomen, daar de zonne-stralen, in alle rigtingen teruggekaatst, hun een verlies doen lijden, welk het bovenst ijs, door de koude van den winter geholpen, nauwelijks kan herstellen; wie begrijpt niet, zeg ik, dat die takken aan het uiterst eind van hunne uitbreiding zijn en het einde bereikt hebben, naar welk alle de andere ijsvelden met minder of meerder snelheid, meer of min strekken. Men wart dan alles onder

(o) Wat het ijsveld van *Grindelwald* aangaat; deszelfs staat van onbeweeglijkheid klimt geenzints tot eenen vroegen tijd op, alzoo men het geheugen bewaard heeft van den doorgang, dien hij gestopt heeft en van de kluizenarij, van welke men de klok bewaard heeft. Ziet hier boven noot (l) en (m).

der een, als men de bovenste verzamelingen van ijs aan de wisselvalligheden van deeze laatste onderwerpt. Deeze, in onze vlakten zijnde en in het verblijf der wisselvalligheden genaturaliseerd, groeijen aan, neemen af, naar gelang van de onbestendige omstandigheden, die zoo veel hier beneden regelen. In de hooge strecken, daarentegens, zijn weinig verschillende jaargetijden, weinige omstandigheden, weinige toevalligheden; de wetten zijn eenvoudig, de strekking is bestendig, de aanwas hangt onveranderlijk af van dezelfde oorzaak, die weleer de sneeuw van den eersten winter deed blijven bestaan, in weerwil van de warmte van den eersten zomer (*p*).

De

(*p*) Zoo dra op die hoogten de betrekking tuschen de koude van den winter en de warmte van den zomer zoodanig geweest is dat, op het einde van het jaar, de hoeveelheid van de gevallen sneeuw die van de gesmolten sneeuw enigermaate te boven ging, heeft de laag overblijvende sneeuw noodwendig moeten vermeerderen, omdat zij elk jaar met eene nieuwe laag is bedekt geworden. De evenredigheid van de ophooping heeft zelfs in eene aanwassende reden moeten aangroeijen, omdat de koude, die op de toppen dier bergen heerscht, noodwendig vermeerderd is naar evenredigheid van de jaarlijkse verdikking van de ijskorst, zoo dat de sneeuw van den honderdsten zomer, op eenen reeds bevrozen grond liggende, veel sterker bestand is geweest tegens de hitte van den volgenden zomer dan die, welke de eerste winter op een grond had laten vallen, die nog kaal was en enkel de natuurlijke warmte had van de luchtstreek, die haar omringde.

De invloed, welken de ophooping van de ijsvelden der hooge streken op de laager ijsvelden heeft, laat zig in den steeds vorderenden voortgang van deeze laatste bemerken. De oorzaak is gemakkelijk te begrijpen; eene klomp, die op eene hellende vlakte ligt, neigt noodwendig om nederedaalen en deeze neiging wordt in de ijsvelden begunstigd door den schok der stroomen, die onder hunne gewelven voortrollen, door de vogtigheid, welke het ijs den grond, waarop het ligt, mededeelt, eindelijk door die ontelbaare menigte holligheden, die deszelfs onderst gedeelte ondermijnen en welker uitwerking is de wrijving te verminderen door de oppervlakte te verminderen. Dus voedt de aanwas, die niet wezenlijk plaats heeft dan op de hoogten, de takken, die, in de gemaatigde streken gelegen zijnde, veel verliezen zonder iets aantewinnen en vermeedert langzaamerhand die, welke, de ijs-strook der bergen nog niet overschreden zijnde, ook bestemd zijn om dezelve te overschrijden, om warmer streken ongelukkig te maaken. Het is aan de *Marême* of *Moraine*, aan die verzameling van brokken rots, die den voet van de ijsvelden bezoomt, dat men de ontdekking van hunnen voortgang verschuldigd is. Men merkte op dat deeze zoom voornamelijk uit stukken granietsteen bestond, al vertoonde zig het ijsveld slechts tuschen kalkaartige rotsen, en men vermoedde weldra dat hij die stukken langzaamer-

hand van de plaats, daar hij zijnen oorsprong genomen had, afvoerde; men wierd daarvan verzekerd, toen men, jaarlijks de plaatsing van de dwarsche spleeten met de rotsen, die dezelve bezoomden, vergelijkende, bespeurde dat zij ongevoelig naar den mond vorderden en dat een bakken, boven enige van die spleeten gezet, in weinig tijds eenen aanmerklijken weg had afgelegd (q).

Dec:

(q) Het is in de ijsvelden van Faucigny dat men deeze waarneemingen gedaan heeft. Dennen, in de spleeten geplant, dienden tot punten van vergelijking. Eene van de beslissendste proeven van dien aart is men aan den Heer HENNIN, toen gezant van Frankrijk te Geneve, verschuldigd. Uit alle de proeven, die men gedaan heeft, schijnt te blijken dat het ijs omtrent veertien voeten in een jaar voortgaat. Die snelheid is zeer groot en men begrijpt dat eene zoo besliste voortgang de verschriklijkste uitwerkingen zou hebben, als zij op alle hoogten dezelfde ware en als 'er geene verschillende oorzaken te zaamen liepen om denzelfen tegen te werken; maar het is niet mogelijk dat die regel algemeen zij: zij moet verschillen naar de schuifste en rigting der valeien van ijs, ook naar de drukking van de bovenste verzamelingen van ijs en de rigting dier drukking. De getemperdheid van de streek, waarin de ijsvelden zijn, moet die snelheid insgelijks wijzigen; de grond, min of meer bevogtigd door de smelting van de sneeuw, begunstigt min of meer het afzakken, zoo dat de onderste takken, met de ontzagchelijke zwaarte van de sneeuw der hooge strecken beladen, in valeien liggende, welker schuifste lang en steil is, door de stroomen, die onder derzelver gewel-

Deeze wijze van zig te voeden en te vermeerderen is aan alle de ijsvelden gemeen. Daar zijn andere, die geheel toevallig of enigen bijzonder eigen zijn. Men ziet verzamelingen, die, in zeer warme valeien gelegen, alle jaaren eene versterking van sneeuw verkrijgen door het afvallen van eenen sneeuwbal, die regelmatiglijk boven dezelve gevormd wordt en op zekere tijden afvalt; men heeft 'er gezien, die, aan hunne zwaarte overgelaaten op eene zeer steile fchuinste, eensklaps naar de weiden gerold zijn, boven welke zij zig bevonden, en dezelve voor altoos bedekt hebben. Soms tijds zijn 'er nieuwe ijsvelden ontstaan in holten, die weinig aan de zon blootgesteld zijn,

welven loopen, ondermijnd, veel sneller moeten voortgaan dan die, welke in de koude strecken zig bevinden en deeze versmelting, die aan hunne ligging is toeteschrijven, is te gelijk ook het middel, dat de natuur gebruikt heeft om het spoedig verlies, waaraan die ligging dezelve onderwerpt, te vergoeden, terwijl de traagheid van den voortgang der bovenste ijsvelden den zeer sterken aanwas belet, welke hunne plaatfing dezelve zoude doen verkrijgen. Dus gaat de verzameling van de hooge streek, die zijne uitbreiding naar den kant van de hooge valeien meer belemmerd vindt, voornamelijk naar de onderste uitgangen, daar derzelver deelen beurtelings koomen smelten, zoo dat de jaarlijkse vermeerdering van de sneeuw, hoe groot die ook zij, in de ijsvelden slechts eenen bijna onmerkbaaren aanwas veroorzaakt, die zelfs soms tijds door de wisselvalligheden der jaargetijden tot niet gebragt wordt.

zijn, daar de sneeuw van den winter onderhouden werd door die, welke de warmte van den zomer van de bovenste bergen doet afvallen. Het is dat verschijnsel, 't welk de bewooners der Alpen bedoelen, als zij als eene vaste stelregel beweerden dat 'er een ijsveld ontstaat overal daar een gedeelte sneeuw, hoe klein ook, een jaar is blijven bestaan.

De regelmatige voortgang, dien ik zoo even beschreven heb, die langzaame vordering, die de sneeuw, welke op de kruinen der Alpen gevallen is, ongevoelig tot aan haaren voet doet nederdaalen, is te gelijk de oorsprong der ijsvelden en de oorzaak van derzelver voortduuring. Zoo de sneeuw onveranderlijk in haar koud vaderland bleef en aldaar maar zoo veel aanwas verkreeg als nodig zoude zijn om het verlies der uitwaasfeming te vergoeden, zou Zwitserland geen ijs hebben en niet naar de vier zeeën, die Europa omringen, de schoonste rivieren van dat waerelddeel zenden. Zoo, daarentegens, diezelfde sneeuw in eens in de benedenste valeien viel, zonder eerst die vastheid verkregen te hebben, welke zij in de middelbaare strecken ontvangt door de opvolging van vorst en dooi, zou de smelting zoo spoedig zijn als derzelver val en weldra zoude zij verdwijnen met de woedende stroomen, welke zij zouden gevormd hebben. Maar dus werkt de natuur niet. Zij heeft het hoogste land van Europa bestemd om des-

deszelfs oppervlakte te besproeijen; maar die besproeiing moet regelmatig zijn, anders zou zij niet meer goed doen. De sneeuw, die in die hooge landen opgehoopt wordt, moet dan langzaam en gelijkvormig smelten. Om te smelten moet zij naar beneden in den dampkring daalen; om langzaam te smelten moet zij 'er zeer dik en zeer vast liggen; zij moet de vastheid van het vastste ijs hebben. Laaten wij die zonderlinge hervorming eens in haare bijzonderheden naargaan.

De hoogste bergen, die, welken men voornamelijk den naam van *Tsbergen* (*Glacières*) gegeven heeft, zijn volstrekt ontoegankelijk, maar een geoefend oog onderscheidt in het schitterend wit, waarmede zij bekleed zijn, dat dof wit, dat de sneeuw eigen is. Daar valt ook uit de lucht niet dan sneeuw en die, welke op die hooge kruinen ligt, nooit te deeg kunnende ontdooien, moet onder die gedaante blijven bestaan, of zig slechts met een ligt vernis van onvolmaakt ijs bedekken, veroorzaakt door de aaneenkleefing der deelen van haare oppervlakte, welke meest aan de zon zijn blootgesteld. Het is die blinkende korst, die enige waarneemeren omtrent den aart van het bekleedzel dier bergen bedrogen heeft. Alle de deelen van dat bekleedzel geraaken zeer ligtlijk los en vallen dikwijls in eene ijs-stof in het diepst van de omliggende valeien. Ziet daar den eer-

eersten staat van de bovenste sneeuw en den eersten stap, dien zij naar de benedenste valeien doet.

Regt onder deeze bergen en in dien hoogen kom, die en de sneeuw, welke van dezelve afstort en die, welke uit de lucht valt, ontvangt, is het niet zoo koud; de zon heeft 'er enige kragt en enige dagen dooi schorten de gestrengheid van den winter op; daar vindt men de sneeuw meer op een gepakt en meer aan malkander hangende; men kan 'er reeds met de voeten op staan, maar zij ontvangen 'er nog het indrukzel van. Deeze is de groote bewaarplaats, waaruit de ijsvelden hunnen voorraad ontvangen. Daar spruiten overal eene oneindige menigte takken uit langs de steile valeien en zij zakken naar de vlakten. De sneeuw, in den bovensten kom bewerkt en vaster geworden, is geschikt om de proef te ondergaan, op welke eene wat gemaatigder streek haar stellen zal. De tweede stap is dan gedaan.

In haare nieuwe verblijfplaats is de sneeuw aan eenen langeren dooi blootgesteld, maar de vorst is weinig minder scherp; de klomp wordt meer en meer doordrongen van het water, dat de smelting van enige haarer deelen voortbrengt; maar als zij 'er mede doorweekt is, wordt zij door de koude verrascht, die alles in een half ijs verkeert, dat reeds enige doorschijnendheid heeft: hier ontstaat het ijsveld.

Het

Het werk is nu nog niet volbragt, maar het neigt spoedig tot zijne volkoomenheid. Elke halve roede zakking naar de benedenste streek geeft het ijs eenen graad hardheid en doorschijnendheid meer en welhaast behoudt het ijsveld, dat geheel omschapen is, niets meer, dat aan zijnen oorsprong herinnert.

Als men ondertusfchen een aandachtig oog slaat op dat gedeelte, daar de herschepping de volkoomenste is, dat is te zeggen, aan den voet van het ijsveld, zal men erkennen dat het nog geen gelijkaartig geheel vormt en dat het uit twee zeer verschillende ijs-soorten bestaat. Dat, welk de onderste laag vormt, is meer zaamengepakt en doorschijnend en van eene hardheid, welke die van ons volkoomenst ijs te boven gaat, voor het overige is het in alles aan hetzelfde gelijk en als men het ligtlijk slaat, breekt het in hoekige brokken, die in vlakke oppervlakten eindigen; maar dat, waaruit de onregelmaatige rotsen bestaan, met welke de buitenste oppervlakte bezet is, witter en ligter, terwijl het minder vast is, valt ligt tot ronde brokjens, die zelve niet anders dan eene aaneenvolging van diergelijke deelen zijn. Het onderst ijs is dan het voortbrengzel van het water, regelmatig gekrijstalliseerd, terwijl dit nog slechts ijs is, welks deeltjens aaneenkleeven door geduurigen op elkander volgende dooi

dooi en vorst. Ziet hier hoe ik dat verschijnsel begrijp.

De sneeuw, zoo als die op de aarde nedervalt, is eene verzameling van kleine regelmatige kristallen, tot zeer sterk uitgerande en ligte starretjens gevormd, waarvan de zes stralen, plat, puntig en zestig graaden van elkanderen staande, ons het model van de kristalschieting van het water vertoonen. Men verbeelde zig nu de uitwerking, welke de warmte op die opeenge stapelde vlokken hebben moet; het zullen de losste deelen zijn, die de eerste zullen wijken, de punten zullen verstompen; weldra zal 'er van elke ster niet meer overblijven dan een rond pitjen en de geheele klomp zal inzakken door de nadering van die bolletjens. In deezen staat vindt men overal de sneeuw, die een begin van ontdooijing ondergaan heeft; dan is zij minder poreus en doorschijnender. Maar als de vorst op deezen dooi volgt, kleeven de kleine ronde stukjens ijs aan malkanderen en vormen eene bevrozen klomp, die zal breeken naar de holligheden, welke zig tuschen de bolletjens, waaruit zij is zaamengestelt, bevinden. Zoodanig is het ijs dat de bovenste laag der ijsvelten vormt. De onderste laag heeft deeze tot oorzaak; door de bevriezing van het water, dat door de sneeuw gesijpeld is, gevormd, heeft het de gedaante van volmaakt ijs aangenoomen, deszelfs klomp

klomp bestaat uit platte blaadjens, die even gelijk schuinsch leggen, zij is hard, doorschijnende en breekt in stukken, die zeer scherp zijn (r).

Het is niet, gelijk men gemeenlijk gelooft, gedurende de hitte van den zomer dat deeze gedaanteverwifelingen geschieden; dan worden zij slechts voorbereid. De sneeuw drinkt water in, maar de koude is des nachts niet sterk genoeg om het werk te

(r) Het is onder dat benedenst ijs dat men ijs gezien heeft, welks kleur donkerer blaauw is en dat in hardheid, in zwaarte en onsmeltbaarheid het vastste ijs, dat wij kennen, veel te boven gaat. Die eigenschappen zijn een gevolg van deszelfs oudheid en van de geduurige opvolging van smelting en bevriezing, welke het ondergaat. Deszelfs deelen zijn elkanderen langzaamerhand genaderd; zij hebben alle de deeltjens vreemde lucht, die deszelfs doorschijnendheid verhinderden en deszelfs aaneenkleefing verminderten, verdreven of ontbonden; als dan onvermengd blijvende, heeft het die blaauwe kleur aangenoomen, welke die van de lucht en van het water is, als zij in groote hoeveelheid bij elkander zijn en geene andere vloeistoffen bevatten. De Heer DE PFYFFER heeft met dat ijs enige proeven gedaan, die ik niet herhaald heb. Hij verzekert dat het zijne kleur behoudt tot in zijne kleinste brokjens; dit moet egter eene bepaaling hebben. Hij heeft ook de eigenschap erkend, welke het heeft van de warmte sterk te wederstaan. Ik heb dezelfde waarneeming gedaán en ik heb de wijsheid der natuur bewonderd, welke dat ijs eene hardheid en eene onsmeltbaarheid gegeven heeft, geschikt om het bestand te doen zijn tegens het verblijf in de warme valeien, in dewelke zij het doet nederdaalen.

te voltooien; zij dringt slechts tot eene kleine diepte in de sneeuw in; de dooi wordt slechts wat verminderd; het is de winter alleen die dezelve doet ophouden en die doet bevriezen hetgeen de zomer ontdooit heeft. Daarvandaan komt dat 'er, geduurende het gemaatigd jaargetijde, eene ontzagchelijke menigte waters niet befrist; het doordringt de sneeuw-laag door en door; zijne zwaarte doet het naar de laagste plaatsen zakken; daar vindt het holten, die het in de ingewanden der bergen verdeelen, om de bronnen water te verschaffen, of schuiften, langs welke het genoodzaakt is afteloopen en die het volgt, terwijl het een gedeelte van de sneeuw, welke het drenkt, medesleept, om zig een kanaal te graaven, door welk het in de vlakte uitgestort wordt. Te vergeefs verandert die sneeuw, die zoo ligt doordrongen wordt, vervolgens in ijs; zij behoudt de gedaante, die haar gegeven is; de stroom, die zig van zijn bed heeft meester gemaakt en met eene onstuimigheid begaafd, die geëvenredigd is aan de helling, is in staat geworden om den korten tegenstand, welke toevalligheden denzelven konden in den weg leggen, te overwinnen. Het ijsveld is in zijnen voortgang genoodzaakt denzelven eene opening te houden, welke hij zigzelve wel zoude kunnen baanen. . . . Wat zeg ik? Zij wordt door den stroom zelven gevormd, de nederzaking wordt geholpen door den schok en de snelheid

heid van dien vloed; de stroom toont het vooraf de plaats, die het zal beslaan en gaat het vooruit om het woestenijen te bereiden.

Terwijl de natuur deeze uitwendige spilling doet om onze vlakten, door de hitte van den zomer verbrand, vrugtbaar te maaken, denkt hij om den zomer, en derzelver voorraadplaatsen worden vervuld: het is in de holen, die geene blykbaare openingen hebben, dat zij haar water ophoopt, dat door duizend onbekende kanaalen in de inwendige holten loopt, waaruit het wederkoomt onder de gedaante van bronnen, die niet alleen de koude van den winter wederstaan, maar 'er ook dikwerf eene vreemde warmte verkregen hebben, van welke de talrijke mineraale wateren van Zwitserland de oorzaak getuigen. Datzelfde onderaardsche vuur, aan welk wij die verschuldigd zijn, die halve volkaanen, welke onderhouden worden door de langzaame en trapswijze gisting van de groote verzamelingen mineraalen, in de ingewanden der Alpen bestaande, is ook de oorsprong van die toevallige holligheden, die onder reeds gevormde ijsvelden uitgehold worden, en van dat groen, dat men somtijds verwonderd is op plaatsen te vinden, die met eeuwige sneeuw moesten bedekt zijn; men is, eindelijk, aan hetzelfde een groot getal beeken verschuldigd, welke onderhouden worden door het smelten van het ijs, gedurende de scherpste koude van den winter,

en welks water, het bed van de stroomen volgende, het schoon spoelen en dezelve uitgangen behouden. Het is ook aan die verzamelingen van warmte en aan de gedeeltelijke inzinkingen, welke zij in de laag der ijsvelden veroorzaakt, dat men een gedeelte der groote spleeten moet toeschrijven, die dezelve in alle rigtingen doorsnijden, en die, het water van de bovenste oppervlakte ontvangende, het naar de benedenste kanalen voeren. Het is ook aan de gewelven, die derzelve warme uitwaasfemingen onder de ijsvelden vormen dat men de bruggen van ijs, de binnenlandfche meiren moet toeschrijven en duizend andere toevalligheden meer, die daarom juist, omdat zij toevalligheden zijn, geen bestendige oorzaak kunnen hebben en niet gerangschikt moeten worden in de klasfe der verschijnzelen, door de eigen warmte van den aardbol te weeg gebragt. Deeze warmte is eene gelijkvormige en algemeene oorzaak; zij kan dan ook niet anders dan gelijkvormige en algemeene uitwerkingen hebben. Als zij alleen op de benedenste deelen der ijsvelden werkte, zou zij altijd regelmaatig werken; de laagen zouden overal in dezelfde evenredigheid inzakken; het water, dat van derzelve smelting zou voortkoomen, zou alle de gronden, die dezelve bedekken, even gelijk bevogtigen; het zou zonder onderscheid van alle de deelen van het ijs, die den grond raaken, afloopen, en zou
zig

zig niet vereenigen dan na van hetzelfde afgeloopen te zijn. Daar zouden geene grillige en afzonderlijke holligheden zijn, geene afgezonderde bewaarplaatsen, geene van die bevoorrechte plaatsen, die zig van haare sneeuw ontdoen, zonder dat de oorzaak in het schijnen van de zon te zoeken is, of in derzelfver ligging met opzigt tot de nabuurige hoogten.

Men heeft in de gewelven, die zig aan den voet der ijsvelden openen, om de waterstroomen uittebraaken, gemeend het bewijs te vinden van de smelting van derzelfver onderste oppervlakte; doch, vermits die gewelven juist op de holste plaats van de valei, daar het ijs in ligt, gevonden worden, dat is, op de plaats zelve, daar het water, aan zijne zwaarte en vloeibaarheid overgelaten, zig verzamelt, als niets zijne strekking wederstreeft, en daarenboven niet anders zijnde dan de mond van een kanaal, dat het ijsveld in zijne geheele lengte doorboort, bewijzen zij niets dan den weinigen wederstand, welken de gedrenkte sneeuw geboden heeft aan den uitloop van het water, dat van het smelten van dezelve voortkwam, op eenen tijd dat de verzameling nog haare gedaante van ijs niet aangenoomen had. Het is ook niet in den bodem van die gewelven dat de stroomen ontstaan, gelijk zij, die niet dan den voet der ijsvelden gezien hebben, zig verbeelden. De twee Lutschines en de stroom, die

de Rhône bij haaren oorsprong doet zwellen, koomen niet uit de verzamelingen van ijs van Grindelwald, van Lauterbrunnen en Furca; hunne bronnen zijn in de bovenste sneeuw; maar zij zijn aan het kanaal, dat hen ontvangt, en die hen weder aan de vlakte teruggeeft, na hen lang aan het oog ontruikt te hebben, het water verschuldigd, dat hen versterkt en dat door menigvuldige spleeten van alle de deelen van het ijsveld wordt aangebragt, zoo dat de vergrooting van den stroom zoo veel koomt van de bovenste oppervlakte als van het onderst gedeelte. Men zal zelfs begrijpen dat het water, dat van de buitenste smelting koomt, niet weinig is, als men in aanmerking neemt dat de vooren, die 'er in uitgehold zijn, en de punten, die 'er op uitsteeken, het werk zijn van de stroomen, die 'er van de eerste dagen der lente gevormd worden, en die nooit zouden ophouden te loopen, als de spleeten, die haar terstond weder uitgeeven, dezelve niet indronken naar maate zij ontstaan, om hen in het onderst kanaal te voeren.

Na de algemeene gedaante, welke de ijsvelden aan hunne oorsprong verschuldigd zijn, beschreven te hebben, zal ik mij niet ophouden met de ontelbaare verscheidenheden, die men 'er in waarneemt, te beschrijven; zij zijn zoo talrijk als de plaatsen en omstandigheden. Hier geraakt eene strook ijs, tegens eene steile rots aangeplakt zijnde,

de, los, naar maate de zon haar steunpunt verwarmt en vertoont zig, van ter zijde gezien, als eene zeer hooge doorschijnende naald, welker evenwigt een wonderwerk schijnt. Daar helt eene verzameling van ijs over den rand eener steilte, steekt verre over dezelve uit en kromt zig tot eene halve boog. Op andere plaatsen is dit uitsteekend ijs door zijne zwaarte los geraakt en maakt eenen muur van ijs van eene vreeslijke hoogte. Tusschen bergen, die dicht bij elkanderen staan, is het ijsveld eene naauwe engte: verder op is het eene groote zee, waaruit naauwlijks enige half verzwolgen toppen uitsteeken. In de hooge strecken is die zee stil en slechts met groote golven doorsneden; loopt zij langs eene smalle valei, dan is zij een woedende stroom, welkers golven elkanderen verdringen en vervolgen. Alles herinnert, op dit gezigt, het denkbeeld van beweging en gedruis en ondertusschen is men van eene diepe stilte en onbeweeglijkheid omringd.

Ik laat gewillig de bijzondere beschrijvingen en de koude bijzonderheden over voor werken, geschikt om alles te beschrijven en alles te verklaren; maar waarom heb ik niet uit deeze nieuwe waereld het vermogen medegebragt van die voor de verbeelding te schilderen, gelijk zij zig voor mijn gezigt vertoonde, van de aandoeningen, die zij mij gaf, te schetsen en de denkbeelden, die zij in mij schiep, uitte drukken. Men oordeele

niet over die eenzaame woestijnen naar de eenzaame woestijnen in onze vlakten. Hier beneden leeft alles, heeft alles eene ziel. In de afgezonderdste plaats, in de wildernissen daar ik geene voetstappen van menschen vind, vind ik een gezin van vogeltjens, dat mij onze huisgezinnen herinnert, een gemeenebest van insekten, dat mij onze natieën en haare nijverheid, haare betrekkingen en haare geschillen afschildert. Het ruischen van een' boom, het schudden van een' struik, de snelle loop en het geruis van een beekjen, alles herinnert mij het gevoel van mijn aanwezig, door mij het denkbeeld van beweging te geeven, het zoetste van alle denkbeelden, omdat het dat van het niet verwijdert. Wat zijn zij verschillende de ontzagchelijke woestijnen der Alpen! Een eenvormig tapijt bedekt haare bevrozen doolhoven van de stoutste kruinen tot de ontoegankelijkste diepten; het is de liverei van de eeuwige winters der poolen, het is een doodkleed, dat de stervende aarde omwikkelt; de dood, die hier wezens, waardig om hem te bestrijden, onderwerpt, bestrooit haar met derzelver vreeslijke deelen. Eene eeuwige stilte heerscht in die afgezonderde streken. Valt 'er hier en daar van verre een sneeuwbal in de afgronden, rolt 'er eene rots op het ijs af, dat gedruis bromt op zigzelf; geen leevend schepzel beantwoordt het door eene schreeuw van schrik, geene vreesachtige vogeltjens

tjens vlugten onstuimig weg; de kronkelende doolhoven dier bergen, met sneeuw, die het verdooft, bedekt, zullen in stilte dat geluid ontvangen, dat van geen ander geluid zal gevolgd worden. Wie anders dan de waarneemer der natuur zal gelooven dat dat groot graf haare geheime werkplaats bevat, en dat de moeder der waereld, gelijk de zorgvuldigen Monarch, die, in het stilst vertrek van zijn paleis, met angstvalligheid, aan het geluk van zijne volken denkt, in dat verblijf, door zulke verschriklijke toegangen verdedigd, de bloemen bereidt, waarmede zij onze vlakten zal bestrooien.

De verspilling, welke de verzameling van ijs doet om haare benedenste takken te voeden, en het ontzagchelijk verlies, dat de uitwaasfeming haar doet ondergaan, zouden nog niet genoegzaam zijn om den geduurigen toevoer, dien zij ontvangt, opteweegen, als de bovenste sneeuw, in de streek daar zij smelten moet, slechts met die traagheid kwame, welke haaren regelmaatigen voortgang kenmerkt, en onder de vaste gedaante, die zij door die trapswijze afdaaling verkrijgt. Maar de hoogten, door derzelver gewigt overlaaden, en dezelve niet meer op haare steile helling kunnende wederhouden, ontdoen zig 'er van door haar, onder de gedaante van groote sneeuwballen, in diepten afteestorten, daar de zonnestraalen meer kragt hebben. Dus, voor het

haare beurt was, tot het doel gekoomen, waar- naar zij alle strekken, vinden zij zig zonder verdediging aan de werking der warmte blootgesteld en smelten met eenen spoed, die het evenwigt tusschen het verlies en den aanwas herstelt. Verschillende oorzaken werken mede om de verplaatfing van die sneeuw-klompen te begunstigen en de inwooners van het land geeven dat verschijnzel verschillende naamen, die betrekking hebben op die oorzaken en op de gedaante, die het 'er van aanneemt. Daarom onderscheidt men dezelve in sneeuwballen van koude, *Lavanges de froid* en sneeuwballen van warmte, *Lavanges de chaud*, sneeuwballen van wind, *Lavanges de vent* en sneeuwballen van stof, *Lavanges de poussiere* (s).

Eene klomp sneeuw, die door haare zwaarte alleen van de hoogte, op welker helling zij vast lag, afbreekt, is hetgeen men *Lavange de froid* of sneeuwbal van koude noemt, omdat het ge-
meen-

(s) Het woord *Lavange* kooft van het Duitsch woord *Lavine*, met welk de inwooners van de Zwitsersche Alpen dat verschijnzel aanduiden. Het woord *Avalanche*, dat dezelfde zaak betekent, en dat meer in gebruik is in het land van Romand, heeft tot oorsprong het oud woord *aval*, nederdaalen, dat niet meer in dien zin gebruikt wordt, of liever het bijwoord *a-val*, dat van het monnikken latijnsch woord *ad vallem* kooft, 't welk nog in de taal der zeelieden is en dat de oorsprong is van het woord *avaler*.

meenlijk in den winter is dat de ophooping van de sneeuw derzelve val veroorzaakt. Zij is altijd van een verschriklijk gedruis verzeld en niets kan haaren val stuiten. Wooningen, geheele dorpen worden 'er onder begraven, boschen worden weggesleept, rotsen zelve moeten voor den schok wijken en worden medegevoerd. De lucht, door den vaart van die ontzagchelijke klomp geschud, brengt de verwoesting op plaatsen, welke de sneeuw niet kan bereiken; een orkaan heeft minder geweld en somtijds is de reiziger, die buiten het bereik van den sneeuwbal trad, van boven neder geworpen of verstikt door dien onstuimigen wind, met ijs-deeltjens beladen.

De *Lavange de chaud*, de sneeuwbal van warmte, of de *Lavange de pousfiere*, de sneeuwbal van stof, verschillen weinig van den voorgaanden. Hij heeft denzelfden oorsprong, maar is minder zaamengepakt, hij valt minder als eene klomp en zig verdeelende bedekt hij eene grooter uitgestrektheid van grond; de sneeuw, waaruit hij bestaat, is een ijs-poeder, ongemeen fijn en ligt. In de warme zomer-dagen hoort men dikwijls een gedruis als dat van den donder, die losbarst of van een' stroom, die van eene ontzagchelijke hoogte op een vlak van rotststeen zoude nederstorten; dit is een van die sneeuwballen, die van rots op rots valt onder de gedaante van eenen waterval, die tot schuim geworden is. Een warme wind, die
uit

uit het Zuiden koomt en dien de inwooners van de Zwitfersche Alpen *Foen* noemen, dezelfde, die, reeds in de eerste dagen van de maand Maart, de getemperdheid der lucht in de nabuurige strecken eensklaps verandert en die in eenen dag de weiden met bloemen bedekt en dengeenen, die hem inademt, het eerste gevoel van de lente verschafft; de *Syroco* der Italiaanen veegt in weinig tijds de kruinen der Alpen schoon. Dan volgen de afvallende sneeuwballen kort op elkanderen, van alle de ijsvelden storten stroomen en de rivieren, eensklaps zwellende, overstroomen haare oevers. Als die wind opkoomt, vindt hij boven de Alpen eene koude lucht, die hem stuit; hij bestrijdt haar, hij doet haar wijken, maar het is eerst na twee dagen dat hij haare plaats inneemt en de bewooners van de noordlijke vlakten van Zwitserland gevoelen, geduurende twee dagen, eenen kouden wind, die hun den brandenden wind voorzegt, welke den derden dag zal waaien (1). De

(1) Dit heeft plaats tot in Zwaben en den Opper-Elzas, schoon op eene veel minder merkbare wijze. Nergens elders kent men deeze schieelijke verandering van jaargetijde, die iets zoo betoverends heeft en die op alle wezens eenen zoo aangenaamen indruk maakt; de opvolging geschiedt langzaam en trapswijze en de strijdige getemperdheden, langzaamerhand in een smeltende, geeven de natuur eenen eentoonigen gang, waarvan de ziel niet verwittigd wordt dan door flauwe gewaarwordingen.

De sneeuwbal van wind, *Lavange de vent*, is onder de verschijnzelen van dien aart, dat geen dat de Hooge Alpen meest doet gelijken naar de noordlijke landen van den aardbol. Het is eene verplaatfing van sneeuw, in den winter door hevige orkaanen veroorzaakt. Die sneeuw, welke de koude in haaren staat van ligtheid gehouden heeft, wordt door de winden weggevoerd en op groote afstanden overgebracht. Het aanzien van de strecken, daar de winden hunne woede oefenen, wordt in een' oogenblik veranderd; wee degeene die zig dan op die hoogten bevinden. De voetpaden, die begaan zijn, verdwijnen; de bakens van afstand tot afstand opgerigt, om de wegen te wijzen, worden omverre geworpen, en als de ongelukkige reiziger niet onder die verbolgen zee begraven wordt, slaat hij zijn gezigt bedroefd op eene ontzagchelijke vlakte, daar niets zijne schreden kan bestuuren en die geene andere ongelijkheden meer vertoont dan de groote golven, die de winden op derzelve beweeglijke oppervlakte gevormd hebben. Dus ziet de natuur in haare groote doeleinden niet op de bijzondere rampen. Niets kost haar, als zij haar oorspronkelijk plan moet blijven volgen en terwijl zij bezig is haare onveranderlijkheid onder eene onuitputbaare verscheidenheid van gedaanten te verbergen, wat kan het haar dan verscheelen of eene van haare schreden een dier wezens verplaatse of vernie-

tigen, welke zij met zoo veel overvloed over de oppervlakte der waerelden verspreidt?

Met deeze flauwe schets zal ik het tafereel van de voorwerpen, welke mijn verblijf in de Alpen mij vertoond heeft, eindigen.

Deeze bergen, in het midden van het rijkst en gemaatigst gedeelte van den aardbol geplaatst, vertoonen ons dicht bij ons de koudste landen en de meest met ijs bedekte streken. Als men dezelve gade slaat, met betrekking tot de deelen, waaruit zij bestaan, dan zal men in dezelve een eerbiedwaardig overschot van den eersten aanleg van onze planeet, eene onverzetbaare keten van enkele rotsen, die onder de omwentelingen der aarde gebleven zijn gelijk zij waren en die rondom zig de toevallige en onstuimige zaamenvoegzelen, de traage verzamelingen, de bergen van den tweeden rang, kinderen van de grilligheden der natuur en voorbijgaande als die grilligheden, hebben zien ontstaan en vergaan. Zij bevatten in hunnen boezem onvermengde bergstoffen, zoo oud als zij zelve en krijstallen, getrouwe gezellen der ijsbergen. Het is niet dan aan hunnen voet dat men die kalkachtige en kleiachtige bekleedingen ziet, welker laagen overblijfselen bevatten van wezens, die op de oppervlakte der aarde of in de afgronden der zee leeven; die kronkelachtige heuvelen, die tuschen derzelver grondstukken kronkelen, die de plaatsen, daar eerst valeien waren, met vreem-

vreemde stoffen bedekken en welker verschillende Staaten getuigen dat 'er eeuwen verlopen zijn, welker eerste kruinen weinig geschonden zijn en weinige spoooren behouden hebben. Als men die bergen met opzigt tot hunne hoogte beschouwt, bieden zig andere verschijnzelen in menigte aan. Vijftien roeden hoogte verwijderen U eenen graad van de evenachtslijn en dezelfde verschillen in de gemaatigdheid der lucht, welke de plaatslijke omstandigheden, gelijk de nabuurschap of afgelegenheid der zeeën, de uitgestrektheid der boschen of derzelver afzijn, in de getemperdheid der luchtstreeken brengen, als men de pool langzaamerhand nadert, zult gij, als gij de verschillende strooken van den dampkring naar elkanderen door gaat, verbeeld vinden door de onregelmatigheden, welke de plaatsing der bergen, met opzigt tot de zon, de wederkaatsing der nabuurige oppervlakten, de afgelegenheid van het ijs in de regelmaatige vermindering van de warmte teweeg brengen. Op grooter hoogte verminderen de verscheidenheden, gelijk zij nader bij de poolen verminderen. Op twaalf of dertien honderd halve roeden hoogte zijt gij aan den tagtigsten graad breedte en als gij enige uren voortgegaan zijt, hebt gij den invloed van alle de jaargetijden ondervonden, de voortbrengzelen van alle luchtstreeken gezien, de gantsche schaal der groeiing doorloopen, de vogelen van Italie met die der Noord-

Noordlijke landen en meiren vergeleken (u): Wat zeg ik, gij zijt over de meest bewoonbaare koude luchtstreek getrokken. Op vijf en zeventig graaden vindt men groote bosfchen, op elf honderd halve roeden hoogte hebben de Alpen geene bosfchen meer. Hier is de koude verzeld van de verkorting van de kolom lucht, daar wordt zij onderhouden door de fchuinschheid van de zonnestraalen. Het fchijnt dat het groeiend leven eer voor den indruk van de eerste deezer omftandigheden wijkt, en gij zoudt in de afgrijslijkste ftreek zijn, zoo eene verwonderlijk stille lucht, zoo de zuiverfte zonneschijn niet de plaats vervulden van de eeuwige mist, die het poolland bedekt en van het bleek licht dat derzelver akelig ijs verlicht.

Men verbeelde zig niet dat het leven eenen enkelen oogenblik lastig zij midden in die woestijnen. Eene gemaatigdheid gelijk eene zonneschijn zonder wolken is altijd eene weldaad, fchoon de koude van den dampkring nooit tot last is; eene lucht, die ten hoogften voor de ademhaaling gefchikt is, ondanks haare dunheid, water, dat de zuiverheid behouden heeft, die het verkreeg toen het

(u) Een Natuurkundige van Bern, de Heer SPRÜNGLEIN, heeft, met groote moeite en kosten, eene volledige verzameling van de vogelen der Alpen gemaakt, die omtrent uit vijf honderd ftuks bestaat. Men vindt 'er de foorten, die in alle luchtstreeken vallen, van het Zuiden van Italie tot het Noorden van Amerika.

het naar de wolken oprees, omdat het, in het nedervallen naar de aarde, niet door de besmette dampen, die over onze vlakten hangen, gegaan is; dat water, dat den dorstigen mensch geenen verraaderlijken drank aanbiedt, nodigt hem eenen smagtenden dorst te lesfchen, zonder hem tegens te houden door de vrees voor de noodlottige uitwerkzelen van deszelfs frisheid (v): dit treft terstond de zinnen. De grootste vermoeienis verdwijnt in eenen oogenblik; de kragten koomen weder; moed en gerustheid volgen op bekommerenis; in een woord, het lighaam en de geest ondervinden eene verandering, die alle derzelver vermogens uitbreidt en vermenigvuldigt. Hoe won-

(v) Die eigenschap van het water, dat in de spleeten der ijsbergen geput wordt, wordt niet alleen bevestigd door de ondervinding van alle die 'er gebruik van gemaakt hebben, maar ook door het gevoelen van de Geneesheeren van Zwitserland. Ik weet niet al te wel welke verklaring zij van dat verschijnsel geeven; wat mij belangt, die 'er dikwijls van gedronken heb, ik zou geneigd zijn om te gelooven dat deszelfs onschadelijkheid minder moet toegeschreven worden aan deszelfs hoedanigheid dan aan de gesteldheid des lighaams, dat, op de hoogten eenen zeer dunnen dampkring vindende van de wrijving van deszelfs deelen geenen graad van warmte ontvangt, die vergeleken kan worden met dien, waarvoor het in onze vlakten vatbaar is. Men rust daarenboven in die strecken weinig, men is altijd in beweging en, alzoo de verkoeling maar eenen oogenblik duurt, kan zij de uitwaasfeming niet beletten.

wonderbaar het is, het zal mij aan geene getuigenissen ontbreken en ik zal geene ongeloovige vinden dan onder diegeene, die zig nooit boven de vlakte verheven hebben (w). Wat diegeene belangt, die op enige van de hoogten van den aardbol geweest zijn, ik roep hen tot getuigen; is 'er een eenige die zig op haare toppen niet een ander mensch heeft gevonden en niet met verwondering gevoeld heeft dat hij zijne zwakheid, zijne ongemakken, zijne zorgen, zijne bekommernissen, in een woord, het zwak gedeelte van zijn wezen en het verhard gedeelte van zijn hart aan den voet der bergen heeft agtergelaaten. Wie hunner zal niet bekennen dat hij in geen tijdstip van zijn leven, dat hij, zelfs in de jaaren der hartstochten en van de onbezonnenheid, dat hij in die omstandigheden, die zijne verbeelding meest verheft hebben, zig nooit zoo geneigd gevoeld heeft tot die soort van verrukking, die groote denkbeelden teelt? Wie, eindelijk, heeft, als hij van daar de onmeetlijke grootheid der hemelen en de nietigheid van onze planeet beschouwde, zonder verachting kunnen denken aan hetgeen wij groot noemen, en zonder medelijden aan hetgeen wij gewigtig rekenen? Dat dit geene verwondering wekke: alles is op deeze plaatsen van eene kolosfaale grootheid; het oog verdwaalt in de onmeet-

(w) Ziet de *Nouvelle Héloïse*, XXIII Brief.

meetlijke mengeling van bergen, die het overziet, meent eene geheele waereld te zien en die waereld is nog maar een stip, als hij de azuure ruimte, waarin wij drijven, kooft te beschouwen. Niets trekt den geest af, niets weêrhoudt hem, als hij zig met die verheven voorwerpen bezig houdt. De stilte dier plaatsen, daar niets leeft, daar niets beweegt, daar het gedruis van de bewoonbaare waereld niet koomen kan, het gezigt van die afgelegen diepten, van die valeien, welke de onbeweegbaare kruinen dan woest hebben zien liggen en dan hebben zien bebouwen, den eenen dag bevolkt, den anderen verwoest gezien hebben, de verblijfplaats van zoo veele gelukkige en ongelukkige fchepzelen, het toneel van zoo veele veranderingen, alles loopt te zaamen om ons dieper te doen denken, om onze gedagten die duistere tint, dat verheven kenmerk te geeven, dat zij verkrijgen, als de ziel, die vlugt neemende, die haar de tijdgenooten van alle eeuwen maakt, en met alle de wezens tegelijk doet bestaan, over den afgrond des tijds zweeft. Te vergeefs zou dan de reden jaaren willen tellen. De vastheid van die ontzagchelijke fteenklompen, met de ophooping van derzelver puinhoopen vergeleken, verbaast hem en doet zijne berekening ftill ftaan. De verbeelding grijpt dat de reden verlaat en in deeze lange opvolging van tijdperken, meent zij een beeld

van de eeuwigheid te bespeuren, dat zij met eenen godsdienstigen schrik aanneemt. Wat wordt 'er van alles wat ons hier beneden bezig houdt, en ons verwondert, als men het daarmede vergeelijkt?

Dus hebben onze grootschste denkbeelden, onze edelste gevoelens de verleiding der verbeelding tot hunne oorsprong; maar laten wij haar haare harsfenschimmen vergeeven. Wat zouden wij groots denken, wat zouden wij aanmerklijks verrigten, zoo zij niet onophoudlijk het eindige in het oneindige, de uitgebreidheid in onmeetlijkheid, den tijd in eeuwigheid, en kortstondige lauieren in onsterflijke kroonen veranderde (x)?

(x) Daar zijn zoo veele menschen, bij welke de geestverrukking bezwaarlijk verschooning vindt, dat ik niet beter doen kan dan de mijne te rechtvaardigen door de woorden van den burger van Geneve (J. J. ROUSSEAU) aante haalen: „ Het is (zegt hij) eene algemeene uitwerking, die „ de menschen ondervinden dat men op de hooge bergen, „ daar de lucht zuiver en fijn is, meer gemaklijkheid in de „ ademhaaling, meer lugtigheid van lighaam, meer bedaardheid van geest gevoelt. . . . De overdenkingen neemen „ 'er eene ik weet niet welke grootheid en verhevenheid „ aan, geëvenredigd aan de voorwerpen die ons treffen, ik „ weet niet welke geruste wellust, die niets bitter, noch „ zinlijks heeft. Het schijnt dat men, zig boven het verblijf der menschen verheffende, alle de laage en aardse denkbeelden agter laate en dat, naar maate men de luchtstreeken nadere, de ziel iets van derzelve onveranderlijke zuiverheid aanneeme. . . . In kort, dat toneel heeft „ iets

„iets betoverends, iets bovennatuurlijks, dat den geest en
 „de zinnen verrukt; men vergeet alles, men vergeet zig-
 „zelven, men weet niet meer waar men is.”

Men heeft mij dikwijls gevraagd of 'er iets ware dat een denkbeeld van de Alpen konde geeven aan degeene, die dezelve niet gezien hebben; men begrijpt volgens de beschrijving, die ik van enige van derzelve verschijnzelen gegeeven heb, welk mijn antwoord weezen moet. Alles wat die bergen zoude kunnen verbeelden ontbreekt grootheid en de grootheid is juist hetgeen hen onderscheidt. Wat derzelve gedaante en de gezigten, die hun bijzonder eigen zijn, belangt, men heeft verscheiden reizen beproefd die te doen kennen en die pogingen zijn niet altijd vrugtloos geweest; maar geene verzameling van gezigten evenaart in schoonheid die, welke de Heer WAGNER van Bern gemaakt heeft, met onkosten, welke men als zeer groot voor eenen bijzonderen persoon kan beschouwen en met zeer groote vermoeienissen zelfs voor eenen Zwitser. De schilderijen, die hij medegebragt heeft van de talrijke reizen, welke hij geduurende tien jaaren gedaan en herhaald heeft, zijn in olieverw geschilderd en alle aanmerkenswaardig door de keuze der voorwerpen en de verdienste der uitvoering. Hij laat thans vijftig van dezelve graveeren door den Heer JANINET, een uitmuntend konstenaar en onder het opzicht van den beroemden VERNET. Deeze prenten, die mij voorkoomen alles wat de graveerkunst in kleuren aange naamst heeft voortgebragt te boven te gaan, zijn, zonder tegenspraak, hetgeen ik best kan opgeeuen aan degeenen, die een klein getal gezigten van de Alpen zouden willen verzamelen, voor welker naauwgezette naauwkeurigheid en schilderachtigheid men zoude kunnen instaan.

EINDE VAN HET TWEEDE EN LAATSTE DEEL.

Bij A. en J. HONKOOP zijn, nevens anderen,
ook de volgende Werken gedrukt en te bekoomen:

JANSEN, Reize door Italiën, beschreeven in een reeks
van Brieven aan Profr. E. SANDIFORT, 2 deelen
compleet in gr. 8vo.

Reize naar de Eilanden Teneriffe, Amsterdam, Marias-
Eilanden bij van Diemensland, Otaheite, de Sandwich-
Eilanden, Owhyhee, de Vossen-Eilanden op de Noord-
West-Kust van Amerika, Tinian en van daar naar Can-
ton, in het Brigantijn schip de *Mercurius*, onder bevel
van J. A. COX, Schildknaap, uitgegeeven door G. MOR-
TINER, Luitenant onder de Zeetroepen. Uit het
Engelsch vertaald door J. D. PASTEUR.

J. B. GLEIM's Reizen door Opper- en Neder-Saxen,
in XVI aangename Brieven, in een Zakformaatjen.

COOK's Reize rondom de Waereld, 2 deelen, naar het
oorspronkelijk Engelsch door J. D. PASTEUR, met
alle de Platen, Portraits en Kaarten. Zeer prachtig
uitgevoerd. — Het derde Deel zal eerstdaags volgen.

LE VAILLANT's Reize in de Binnenlanden van Afrika,
langs de Kaap de Goede Hoop, met fraaije Platen,
5 deelen compleet. Bij welk laatste deel gevoegd is
eene groote Kaart van het Zuidelijk gedeelte van Afri-
ka, tot verstand van deeze Reize.

— — — — — het zelve Werk met fraaije gecouleur-
de Platen, in 't welk de Hottentotten en Kaffers naar
het leven uitmuntend gecouleurd zijn.

Dagverhaal van eene Reis van de Kaap de Goede Hoop
in de Binnenlanden van Afrika, ondernoomen in de
jaaren 1790 en 1791. door J. VAN RHEENEN en AN-
DEREN, naar het wrak van het Engelsch Oost-Indisch
Compagnieschip de *Grosvenor* enz., uitgegeeven door
Kapitein RIOU, dienende tot een Aanhangzel op LE
VAILLANT's Reizen, in gr. 8vo.

CARVER, Reize door de Binnenlanden van Noord-Ame-
rika, naar den derden druk uit het Engelsch vertaald,
door

door J. D. PASTEUR, 2 deelen compleet, in gr. 8vo, waarin de *Noord-Amerikaansche Wilden*, 300 Mannen als Vrouwen, naauwkeurig naar het leven gecouleurd zijn. — De Schrijver van dit Werk heeft met geene minder bevalligheid zijne merkwaardige Reize in de Binnenlanden van *Noord-Amerika* opgeteekend, als LE VAILLANT zijne Reize in de Binnenlanden van *Afrika*. En geen Reisbeschrijver heeft zich nog opgedaan, die de natuurlijke Inwooners van het vaste Land van Noord-Amerika, zoo naauwkeurig en omstandig beschreven, die zoo diep Landwaards in geweest is, en daar zoo lang met de Noord-Amerikaansche Wilden verkeerdt heeft, als CARVER.

J. S. STAVORINUS, (Schout bij Nacht bij de Admiraliteit van Zeeland) Reize van Zeeland over de Kaap de Goede Hoop naar Batavia, Bantam, Bengalen enz., gevolgd van eenige belangrijke Aanmerkingen over den Aart, Gewoonte, Levenswijze, Godsdienstplegtigheden, en Koophandel der Volkeren in die Gewesten, 2 deelen met Kaarten.

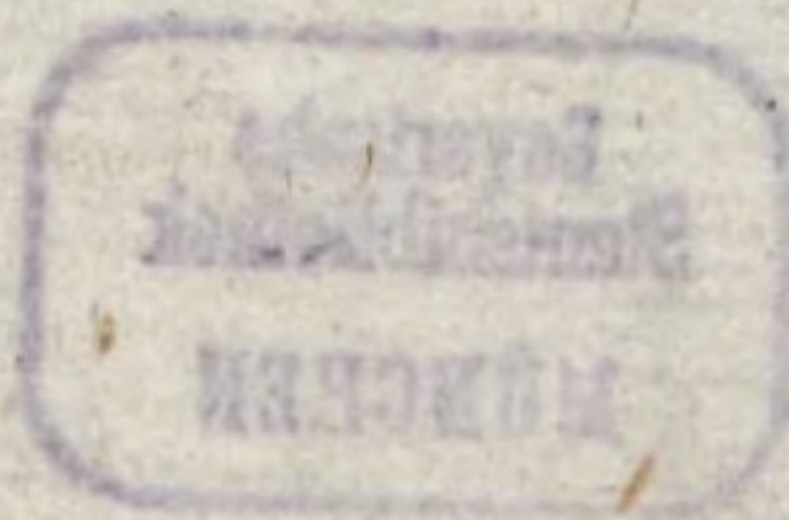
————— Reize van Zeeland over de Kaap de Goede Hoop en Batavia naar Samarang, Macasser, Amboina, Suratte enz., doormengd met veele belangrijke Aanmerkingen over den Aart, Gewoonten, Levenswijze, Godsdienstplegtigheden en Koophandel der Volkeren in die Gewesten, 2 deelen compleet, met de nodige Kaarten van het vaarwater van Batavia en Amboina, en van het Eiland groot Java.

STORCK, Reize door Frankrijk, naar den tweeden druk, uit het Hoogduitsch.

J. W. KARSTEN, Handleiding tot de kennis der Meetkunde, in klein Octavo, met Platen. Dienende tot een Voorlooper op STEENSTRA Meetkunde.

J. LUZAC *Oratio DE SOCRATE CIVE*. publice habita die 21. Februarii 1795. quum Magistratu Academico abiret. — *Probationes & Adnotationes de SOCRATE ac de REPUBLICA ATTICA*, praesertim DISQUISITIO de EPISTATIS ac PROEDRIS ATHENIENSIIUM & de SOCRATE EPISTATE, ad calcem adjectae reperiuntur, 4to maj.

J. LUZAC

J. LUZAC, SOCRATES als BURGER beschouwd, in eene plechtige *Redevoering*, uitgesproken op den 21. February 1795. bij het nederleggen van 't Rectoraat der Hollandische Universiteit, door denzelven uit het Latijn vertaald, met bijvoeging van eenige *Aanmerkingen* en *Ophelderingen*; bijzonder eener korte *Schets van 't Atheensch Staats-Bestuur*, en eener *Verhandeling over de beteekenis en 't gebruik van 't woord Aristocratie*, tot op onzen tijd, 2de druk, in gr. 8vo.

—— — *Oratio de Eruditione altrice Virtutis Civilis, praesertim in Civitate libera*, 4to maj.]

—— — *Redevoering*, ten betooge dat de Geleerdheid de Voedster is der Burger-Deugd, vooral in een Vrij Gemeenebest, uit het Latijn vertaald door J. DE KRUYFF, in gr. 8vo.

—— — *Exercitationes Academicæ, continentes Observationes in Euripidis maxime Hippolytum & in loca Veterum, praecipue quae sunt de Vindicta Divina*, 3 Partes, 8vo maj.

B. GRATAMA, Beschouwing van de huislijke Slavernij der Romeinen, in gr. 8vo.

J. D. PASTEUR, beknopte Natuurlijke Historie der Zoggende Dieren, 2 deelen in groot Octavo, op best papier, met eerste Plaatdrukken.

—— — het zelve met ongemeene fraaije gecouleurde Platen.

—— — in klein Octavo, ten gebruike voor de Jeugd. — Het derde en laatste Deel is tekstpersfe.

B. HUYDECOPER's Proeve van Taal- en Dichtkunde, tweede belangrijke Uitgave, met vermeerderingen van den Schrijver en eenige algemeene nuttige Aanteekeningen van wijlen F. VAN LELYVELD en N. HINLOPEN, met uitvoerige Bladwijzers, waarin de woorden in haare bijzondere beteekenis worden opgegeeven, en dus dit Werk onontbeerlijk is, voor elk die geneegen is in eene zuivere Nederduitsche Taal te schrijven en te spreken, 4 deelen compleet, in gr. 8vo.

Williams, Helen Maria, 1762-1827

Reize in Zwitterland

Bd.: 2. (1798). - VIII, 229 S.

Leyden 1798

It.sing. 1436 s-1/2

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10469187-6